

5
2p1

PĒDSAKAI

LIETUVIŲ KULTŪROS IR VISUOMENĖS
NEPERIODINIS LEIDINYS

3—4

VASARIS-KOVAS - 1947

WURZBURGAS

TURINYS

JONAS AISTIS	:	Vėlinių godos	1
VYDŪNAS	:	Žmogaus patirtių prasmė ir reikšmė	2
BENYS RUTKŪNAS	:	Naktinėj alėjoj. Tolimajai	4
JUOZAS KRUMINAS	:	Peizažas	5
LIUDAS DOVYDENAS	:	°Balionas	6
KAROLĖ PAŽERAITĖ	:	Nemuno baladė	12
PROF. VACL. BIRŽIŠKA	:	Abromas Kulvietis	17
PROF. STP. KOLUPAILA	:	Nemuno praeities pėdsakų beiėskant	22
DR. J. BALYS	:	Lietuvių mitologija	28
PIERRE DOURNES	:	O. V. Milaėius arba du meilės veidai	32
PR. NAUJOKAITIS	:	Putino lyrikos bruoėai	37
ALF. ŠEŠPLAUKIS	:	Lietuvių poezijos ritmika	46
MOSŲ RAŠTAI	:	Vaclovas Birėiėška LIETUVIŲ RASYTOJŲ KALENDORIUS (St. Venta). Aleksis Rannit KAEŠURVE (St. Būdavas). Benys Rutkūnas PULSAS PLAKA (St. Būdavas). LIETUVA (B. Mitkus).	51
ZMONĖS IR DARBAI	:	1946 metų rėmuose (St. Būdavas)	59

PĒDSAKAI

Redaktorijs:
Stasius Būdavas
Atsak. Redaktorijs:
A. Vilainis
Leidējas: „Venta“

Lietuvių kultūros ir visuomenės žurnalas
3—4 nr. — vasaris-kovas — 1947 II metai

Jonas Aistis

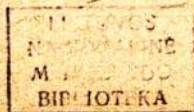
VELINIŲ GODŲS

Nuo paširpusių platanų miglos laša
Per aštriai karpytinius lapus...
Gedulotos našlės ir našlaitės neša
Krizantemų žiedus į kapus...

Tai ruduo — agonija tai žūtbutinė —
Ne mirties — ana, kovos prasme —
Nors žmogaus ir lapo baigiasi imtynės
Žemėn krismė šermenų giesmė.

Kiek kapų nūnai, kur nieks žolyno jokio
Neatneš ir niekas nelankys?...
Kiek manųjų brolių, nustumų visokiur,

Į tėvynės pusę kreips akis
Ir gedės, kaip žemės nušluotųjų sodžių
Atsivėrę žaizdos, klykiančios be žodžių.

Z M O G A U S P A T I R T I Ų P R A S M Ė I R R E I K Š M Ė

Įaugdamas*) į žinomąjį gyvenimą, kurs nečasi ramiu būdu iš kartos į kartą, žmogus retai tegalvoja, kas gyvenimas yra ir kas jo prasmė. Žmogus, rodos, užgimsta, jeib gyventų, bręstų, senėtų ir mirtų. Bet ką tai reiškia, jis retai teįstengia nuveikti. Tiktai patekdamas į gyvenimo audrą, kokia siautė ir siautia dabarties laikais, žmogus pakelia galvą, ir siela žvalgosi.

Giliau susikaupdamas, žmogus jautiasi vienųvienas, nors gyvena su daug artimų ir mylimų žmonių. Vis jis savo esmėje nusimano lyg uždarytas. O tik jis randasi įterptas į gamtos gyvenimą. Čia jis stebi visokių apstabų dygimą, augimą, tarpimą ir kaž-ko atsiskleidimą tuom. Gal ir numano, kad tokiu būdu apsireiškia kas nors slėpingo. Kalbama apie gyvybę, kuri yra slėpinys ir veržiasi jau augmenijoje į tokį būtį, kurioje gali pasireikšti kitoms panašioms apraiškoms ir jas veikti. Dar aiškiau tai matyti gyvulijoje, o aiškiausiai žmonijoje.

Bet šitiedviejų gyvumo srityse numanyti jau skirtingi jo laipsniai. Žmogus gali suprasti savo kūne augmenijų gyvumo apsireiškimą, savo vidiniame gyvenime gyvulijos ypatumus iš visokių akstinių ir skatinių. Toliau jam gali ir aiškėti kaip ypatingas gyvumas jo mąstymai ir protavimai. Bet pasilieka tada vis dar nuvoktinas tas veiksnys, kurs visa-taip patiria ir visu-tuo stengiasi apsireikšti. O tas veiksnys yra kaip tikpatsai žmogus, yra žmoniškoji esmė.

Rodos, kad ji ir auge. Bet nereiškia tai, kad ji erdvėje įgyja apstabą, pavidalą, kad ji įsigali prieš visą kito ypatumą gyvumą, kad ji šviesėja, sąmoningėja. Kūnas auge, pagaudamas visokio maisto. Vidinis gyvumas minta visokiais įspūdziais, visokiais paveikimais. Dar gilesniame gyvenime nušvinta prieš tai visokios mintys, visokie pavaizdavimai ir kaupiasi visokie turiniai su visokiu tūriu. O visame tame žmoniškoji esmė stiprėja ar silpnėja, šviesėja, ar tamsėja.

Visa-tai numanant, sukyla klausimas, iš kur toks tarpimas, toks pakitimas gauna sau paspirtį ir kam visi tokie vyksmai. Klausama ko-gyviau, kada visos tokios patirtys labai gausėja, taip, kad žmogų tiesiog užplūsta ir užgrūsta, lyg siekdamos jį visai parblokti ir gal net sunaikinti. Tada žmogus aiškiau kaip kitoje padėtyje nusnanno didiame visai slėpingų galių plūdime.

Ir pasidaro labai svarbu, visame tame išvysti Kūrybos vyksmą, kurs siekia, kad žmogus pasidarytų kitokiu, kad šviesėtų, sąmoningėtų, tikresniu, ryškesniu žmogumi taptų, aiškiau nusimanytų esamū ir esmiškiau apsireiškiantiu.

*) Labai atsiprašome gerb. Vydūną, kad šį jo straipsnį, kurį jis maloniai parašė „Pėdsakams“, negalime dėliai technikinių kliučių spausdinti pagal įprastus Auto-riaus rašybos ženklus. R e d a k c i j a.

Tik tokiose skaudiose patirtyse, kaip jos dabarties laikais žmonėms tenka, atrodo, lyg tai nepavyksta, lyg žmogus netenka savo žmoniškumo, lyg tasai vis daugiau menkėja. Žmogus tarsi savyje susmunka. Nusimindamas jis visai silpnėja. Atrodo beveik, kaip kad jo esmė nyktų, alptų, mirtų. Todėl dažnai ir šaukia, kad būtų galas gyvenimui, kad pasibaigtų žmogaus buvimas. Ir randasi tokių, kurie patys žudo savo kūno gyvumą, tikėdami, kad tuo ir jie yra išnykę. O tik nėra taip.

Kiekviename žmoguje, giliausiame jo viduje, vis kažkas tvirtina, kad nėra žmogaus esmės pranykimo, jeigu kūnas yra žudytas, žmogaus esmė esanti nemirtinga. Ji amžinai pasilieikanti visame Kūrybos apsireiškime, būnanti Kūrybos pagrindyje, jos kilmėje ir kad ji vis iš naujo nešama į tą būklę, kurioje yra dygimo, užgimimo, brendimo, senėjimo ir pranykimo.

O visam tam žmogaus patirtys žadina aiškumą. Vyksta tai labai lėtai kaip visas augimas. Bet greičiau, jeigu aplinkos įspūdžiai yra sunkesni, smarkesni, skaudesni ir dažnesni. Tokiu būdu veikiamas žmogus greičiau kreipia savo sąmonę nebe tiek į paprastą gyvenimą, į kurį jis su kūnu įaugo, bet stengiasi nusivokti savo esmėje ir prieiti jos kilmę, Kūrybos išeią, numanyti Kūrėją, didįjį Slėpinį, apie kurį lengvu žodeliu kalbama kaip apie Dievą.

Jeigu žmogus su savo esme jam pasišventia, jo esmė labai pakinta. Ji gyvėja ir šviesėja. Jos sąmoningumo apskritys nušvinta nuolatai daugiau ir plinta. Žmogus aiškiai nusimano atbundąs nenuvokiamoj šviesoje, visa globojantioj Meilėje bei Malonėje, Šventojoje Valioje ir Galioje. Tik reikia vengti svyrinėjimų. Susivokdamas Dievuje, žmogus ir kasdie aiškiau nusimano, kad jis vis žymiau Dievo vartojamas kaip jo priemonė apreikšti Išmintį, Meilę ir Valią bei Galią.

Visų patirtų prasmė yra tam bręsti, būti raginimu. O jų reikšmė aiškėja iš to, kas taip pasiekta. Iširodo tokiu būdu, kad žmogaus patirtų prasmė nėra tiksliai skatinimas kūno ir vidinio gyvumo augimo ir aukilimo bei išgalėjimo žemiškame gyvenime, bet nusivokimas esmės jame, iš kurio ji yra kilusi ir kame ji nuolatai būna, jeigu to ir dar nenumanytų. Tam skatina ir tiesiog privertia gausingi ir labai galingi dabarties vyksmai. Tik jų reikšmingumui labai svarbu yra paties žmogaus pastangos.

Neturėtų žmogus susmukti, suglembti, bet kantrauti, tikėti ir visais mąstymais, veikimais, visais apsireiškimais stengtis atspindinti Kūrėjo veiksmą. Tada jam aiškėtų nevien patirtų prasmė, bet ir tai, ką jos jam reiškia. Lengviausiai tai pasiseka, jeigu žmogus atsiduoda gyventi Meilėje, visą gyvenimą pasilikti su skaistiu malonumu. Tada jis vis gyviau nusimano esąs palaiminamas ir tampa, jeigu tai ir nepatirtų, palaiminimu visam, kas gyva, pirm viso žmonėms, artimiems ir svetimiems.

Benys Rutkūnas

NAKTINĖJ ALĖJOJ

Kam gi mane pamylėjai,
miesto paklydėlį jauną?
Saulė naktinių alėjų
sieloj žiedų nesukrauna.

Kam gi mane pagailėjai —
lankstomo vėjo žilvičio:
verdančio džiaugsmo alėjoj
šakos palūžta netyčia.

Kam gi tu juoką paliejai
mindomu draikalu parke? —
Vingiuos naktinių alėjų
meilė paklydusi verkia.

Benys Rutkūnas

TOLIMAJAI

Už miškų, už slėnių, už šalių devynių,
aš ilgiuosi tavęs, — palaimi, mylima, —
rytmetinės dainos, burtų žodžių švelnių, —
vienuma man klaiki, — sušvytėk tolume!

Kas man miestai, kalnai, žemės grožis trapus? —
mano mintys toli, kur bijūnai žali:
ar žvaigždė užsidegs, ar vėjelis papūs —
akys ieško tavęs debesėlių kely.

Šviesialangė seklyčia, darželis, linai,
juostų raštai — sapnai kūdikystės šalies:
tokia laimė gili, kaip dangus mėlyna —
niekas saulės širdin tiek jaunon neįlies.

Karaliene sapnų. Rymastėlio sesuo,
tu gyvybė mana, šventadienė malda;
su tavim dargią naktį klaikiausią — šviesu,
Spinduliais burdama, tu kančias numaldai.

Užu saulę gražesnė, už žydrio dausas,
tu it vaiką mane per pasaulį vedi;
tavo meilė — pabirus aušrinių šviesa —
dega žiedu paparčio nugrimzdus širdy.

Juozas Krumiņas

P E I Z A Ž A S

Ir vandens — ir dangaus neatskirsi spalvos.
Vėjas mariosin debesis mėta.
Skrenda gervės ratu nuo šalies Lietuvos.
O ką, gervės, Tėvynėj jūs matėt?

Mažas laivas krante. Dūžta jūra plati.
Rudens tuopos ir ošia ir linksta.
Gervių klyksmas graudus, Ir padangė graudi.
Ir graudu širdyje — ir nelinksmas.

Ir toli nulinguoja pilki vandenai —
Jie pušims Palangos išties ranką.
Nesakykite, gervės, ką matėt tenai —
Jūsų klyksmo, kaip žodžio, užtenka.

BALIONAS

Sėdėjom už medinio, ilgo stalo, iš neobliuotų lentų sukaltam stoties laukiamajame. Su kaupu trys valandos iki mūsų traukinio. Bendrakeleivis daktaras Aukštikalnis nusišluostė akinius ir ilgai dėlėjo ant plonos gražios nosies, tarpuakyje paraudusios nuo sunkių akinių nešiojimo.

Atviros ir didelės akys, po riešuto spalvos antakiais giliu žalsvu žvilgsniu visada metėsi per viršų galvos su daktaru kalbančio, ir tatai teikė visam jo veidui išdidų abejingumą. Ant viso veido dominuojanti aukšta puošni kakta tarsi pateisino truputį kitus niekinanti, tvirtos povyzos, šarmotai prazilusį vyrą.

— Spekulantai, — parodė daktaras tris vyrus, kertėje kažin ką lagamine rūpestingai apžiūrinėjančius. — Žinot, mane skatina savigarba pradėti spekuliuoti. Taip sūu, tremtinio gyvenimui pajvairinti. Nuobodu. Kartais rodosi, kad mano smegenis kažin kokia pikta, nematoma ranka suvyniojo į vilnonį, purviną skudurą. Daug visokių vidutinio kalibro subjektų imasi spekuliacijos. Ne iš blogos valios ar noro pralobti, bet norėdami laiko kirminui galvą sutrinti. Kodėl man nepabandyti?

Dvi merginos ir du vyrai išsibraizė popierių proferansui. Kitoje kertėje nuo siauro suolo nuvirto moteris su kuprine. Matyt, ji užmigusi sumanė kaip lovoje pasivartyti.

— Aš dabar galiu miegoti ant geležinkelio bėgio išilgai ir nenuvirsiu. Pripratus. Juk jau šeši metai daugiau ar mažiau valkataujame.

Daktaro kalbą petraukė iš kertės pakilęs liesas, apvalių akių, kiek per savo ilgumą sulinkęs, pusamžis vyras.

— Aš išgirdau jūsiškę kalbą, aš esu nuo Klaipėdos. Ditėpetris Martynas, — ištiesė daktarui ranką.

Jis atsėdėjo šalimais, paklausęs daktarą ar galima esą pasikalbėti „saviškai“, atseit lietuviškai. Tuo pačiu metu pastatė savo portfelį greta daktaro portfelio, stovinčio ant žemės prie stalo kojos. Aš pastebėjau, kad abu portfeliai beveik panašūs, gelsvi, gerokai apdėvėti.

Daktaras maloniai atsakęs, kiek pasitraukė pasiūlydamas cigaretę, pagarbiai plonais pirštais Ditėpetrio paimtą.

Du kartu Martynas Ditėpetris žiūrėjo į laikrodį, kol persimetėm keliais sakiniais: iš kur, kaip, kada iš tėvynės? Jisai tarnavęs artilerijoje, tris kartus sužeistas. Ak, netekęs gimtojo lizdo, Klaipėdos mieste turėjęs žaislų krautuve, o už septynių kilometrų — ūkį su dideliais raudonųjų agrastų krūmais. Dabar? ... Dangus ir ateitis nežino kada, ką rasiu.

Bet iš jo kalbos buvo numanu, kad lietuviškai išmokė ne motina ar vaikystės aplinka, bet suaugusio vokiškos kalbos pavyzdžiais rūpestingas iškalimas.

Po keliolikos minučių užstojo tyla, nes Ditėpetris, matyt, vengė painesnių sakinių.

— Už pusvalandžio mano traukinys bus, — dar kartą naujasis bendras pažvelgė į kišeninį laikrodį. Prie gretimo stalo sėdįs petingas vyras plačiai nusižiovavo, jo kaimynas siuvosi vasarinio palto praplėštą rankovę.

Daktaras Aukštikalnis ryžosi nutraukti tą tylą, kuri būna nejauki nemaloniuose vizituose, nebeturint ką kalbėti su viršininku ir stotyse traukinio laukiant.

— Pasipainiojo man nuotykis, — pasakojo Aukštikalnis, — nė toks nuotykis, kaip savo rūšies kombinacija. Bėda gimdo kombinacijas, o kombinacijos — bėdą. Sumaniau įsitaisyti radio. Gyvenu beveik kaime, mano bičiulis tai žino, — parodė akimis į mane, mesdamas žvilgsnį per maño viršugalvį. — Atėina toks jaunas bavaras, kaip ir visi, vėgėlės žvilgesio ir spalvos trumpomis šikšninėmis kelnėmis, kalnų batais ir plaukuotomis kojomis. Žinoma, tai buvęs hitlerjugendas ar esesininkas. Kaip žinot, dabar jie visi nuduoda nesidominčius politika ir kiekvienam žingsnyje sako „Grüss Gott“. Girdi, kam jam radio, dargi keturių lempų, nes nei laiko nei noro neturiš pasaulio žinioms. Įkalbėjo. Be to, tai gan pigus pasirodė tas radio, keturių lempų. Aš jam daviau kilogramą tabako, jau panešiotas kelnes, penkias dėžutes konservų, du litru šnapso ir 500 markių. Iš pažiūros gan dailus, neperdidžiausias. Žmona patarė pasitarti su draugais, radio specialistais, bet ar aš nepažįstu savo draugų. Jeigu bus koks chlamas, tai jie išgirs, jeigu bus tikrai vertas — išpeiks ligi mėšlo, o vėliau pats nupirks. Aš, tiesa, apie radio ne ką išmanau, betgi keturių lempų.

— Ja, ja, pone, ne juokai — keturių lempų tai echt aparatas, — visiškai sutiko Ditėpetris.

— Vėliau jos man sušvito, sužinojau kas yra keturios lempos. Nusinešiau ant stalo ir apžiūrėjau, ką gi — gudrumas greta gudrybės, bet — tyli. Pardavėjas sakė, kad tik viena lempa „kiek apgedusi“, tai aš tos lempos vieton įstačiau pasiskolinęs iš kaimyno. Kai įbrukau sienos lizdan jungtuką, tiesa, blykstelėjo kaimyno lempa ir dvi gretimos, bet tai buvo pirmas ir paskutinis žybtelėjimas. Kai viską išbandęs nuvežiau į miestelį pas radio specialistą, — jis tik pamatęs ėmė kratytis nuo maño puikios radio dėžės. Ypač išpeikė specialistas man patį odinį radio užvalkalą, kuris mane ir suviliojo; nes sumečiau savo smėgenyse, kad prastą aparatą į tokį puikų odinį užvalkalą nieks nekiš. Radio specialistas išpaskojo gana atsidėjęs, kad su šitokiais aparatais viskas baigta. Tai Amerikoje gaminami standartinio tipo pigūs priimtuvai. Kai jie sugenda — sunku pataisyti. Amerikonas meta į šiukšlyną ir perka naują. Deja, Amerikos ir šiukšlynas kiek per toli. Bet to dar maža, pasirodė, visos keturios lempos „beveik netinkamos“. Kai aš paklausiau, kaip suprasti „beveik netinkamos“, radio specialistas tūsi-leido ir pareiškė, kad jos visai netinkamos, nes ... sudegę. O tas odinis užvalkalas,

vienintelis vertingas daiktas, persiūtas iš violenčėlės užvalkalo. Vadinas, aš turėjau biznį su muzikantu.

Martynas plačiai nusijuokė, bet pastebėjęs tolumon išmeigtą daktaro žvilgsnį, greit susilaikė, tarsi bijodamas ižeisti pasakotoją.

— Vėlai vakare žmona suskaičiavo, kiek man kaštavo tas keturių lempų aparatas. Šit josios suvedimai: kilogramas tabako — 300 markių, panešiotos kelnės — 300 markučių, kaip žmona išsitarė, du litrai šnapso — 500 markių, o penkios dėžutės konservų — užkanda — 200 markių, taip pat penki šimtukai grynais, tai ir bus 1800 markučių. O kaimyno lempos ir radio specialistui už diagnozą heap-simoka ir minėti. Bet palaukiu, aš dar atsigriebiau, nes užvalkalą pardaviau už 250 markių. Tai mano pirmoji ekskursija į mano nežinomą spekuliacijos šemę. Bet aš prie to nesustoju. Aš bandysiu, aš turiu prasimušti, — nesupratau rimtai ar juokais kalbėjo daktaras Aukštikalnis.

— Būtinai jūs toliau! Repetuokit, tai jūs gausit progresą, būtinai — progresą, — strofiai patarė Martynas Ditėpetris.

— Neperseniai mane atlankė ponis Brunėtė, žemyn nuleistomis blakstienomis ir labai raudonai lakuotais pirštais. Ji gal 25 metų našlė, ne svetima kaip ir visos karo našlės. Liekna, sėdėdama laiko ant kelių ištiestas gražias rankas, kaip prieš pastorių po konfirmacijos šešiolikametė. Ji skundėsi plaučiais. Maloniausia liga daktarams pas dailias moteris. Aš, suprantama, rūpestingai ir kiek per ilgai klausiausi, bet nieko nesuradęs sveikoje kaip vyšnia našlėje, pajuokavau: „Širdis, jūsų vargšė vieniša širdis“ ... Ji atsakė žvilgsniu. Žvilgsniu, vyro ir moters dvejete tesutinkamu. Ir ji man pasiūlė. Žinot, ką ji man pasiūlė?

Daktaras intriguojančiai šypsojosi, kaip, visada, per viršugalvius tolyn mesdamas žvilgsnį. Martynas Ditėpetris slapčia pažvelgė į laikrodį ir dirbtinai atsidėjęs klausė:

— Įdomu; įdomuu-u? ...

Ji man pasiūlė filmavimo aparatą.

Didelį, puikų. Bet ji prašė niekam nesakyti, nes tai josios vyro karo metu jai dovanota. Bet sunkūs laikai ... Laikai, ko dabar žmogus neparduotų. Užklausta kainos ji atsakė: „Man dar neteko pasaulyje dėl ko nors nesutarti“. Matote, sukalbama.

— Na jo, na jo, — skubinosi pritarti Martynas Ditėpetris.

— Sutartą vakarą ji vos įtempė į mano kabinetą, geležinį, stambų filmavimo aparatą. Ji atsiprašė kiek pavėlavusi, o aš apgailstavau, kaip ji atitempė tokią sunkenybę. „Našlės viską gali“, atsakė ir linksmai ir liūdnei. Ji, kiek pasvyravusi, paklausė ar nebūsią per daug 800 markių. Aš pasiūliau 1000. Mano ponai, aš nesu apgavikas ar plėšikas, juk tai filmavimo aparatas!

Staiga pašokęs Martynas Ditėpetris atsiprašė ir išskubėjo, nes jo traukinys tuoj ateisias. Palinkėję tautiečini geros kloties, mudu vėl grįžom prie filmavimo aparato, bet daktaras trumpai ir kiek įtūžęs, pasuko pasakojimą:

— Velniai žino, dėl mus tremtinių aš vis prisimenu vieną pasaką, apie svetimą žvirblį. Visi sutarė duoti po dvi plunksnas lizdam sukti, bet savą nieks nepešdami, taikėsi svetimų surasti. Tačiau nesirado žvirblio, kuris pirmas sutiktų leisti išpešti

porą plunksnų, tai ir pradėjo svečią. Svetys, hūdamas vienas, nusilenkė daugumos valiai. Daugumos valia mažumai vistiek sunki, bet kas iš to, svetimą žvirblį visi pešė po dvi plunksnas, kol ligi paskutinės nupešė. Zvirblis pastipė ir jo nieks nesigailėjo, tik visi nutarė, kad tai buvęs vargšas škurdeiva, nės taip mažai plunksnų teturėjęs. Tokiam viena garbė geroje bendrijoje mirti. O aš noriu pasakyti, kaip vokiečiai kaskart įžuliau, neklausdami ko mums trūksta, ar skauda, nori nupešti paskutinę plunksną. O kai mes stipsim badu ar šalčiu, jie nutars, kad teisybė pagaliau įsikunyja, šalindama mus, kaip gyvenimo įsibrovėlius ir nenaudingus skurdžius.

— Nuo filmavimo aparato ligi vokiškos moralės — perdaug platu, — pastebėjau.

— Po kelių dienų mane atlankė draugas ir jis, kaip senas lakūnas, su užuojauta atidengė, kad tai prie lėktuvų ginklų pritaissomas aparatas. Jis net pajuokavo, kad prie šio aparato tetrūksta vieno mažmožio — lėktuvo. Vėliau sužinojau kur ir kaip gyvena brunetė našlė. Pasirodo, turi ji ir šauņu vyrą, bet tai buvęs aukštas pilietis, dabar netekęs pyrago ir valdžios. Jis greičiausiai, vakare padėjo atitempti tą filmavimo griozdą. Palauksiu geresnių laikų ir pirksiu lėktuvą.

Daktaras valandėlę žiūrėjo į du vyrus; vieno lūpa kadaise buvusi perpiauta, kiek kreivai sugijusi, atrodė, kad tas plačiaveidis brunetas piktai šypsoi.

— Šis kreivalūpis kelis kartus pažiūrėjo į mano portfelį.

Ir mudu pažiūrėjom į daktaro portfelį ... Kas tai? Ponas Ditėpetris ar tyčia ar ne paėmė daktaro portfelį, su buterbrodais, šešiais pakeliais cigarečių ir kilogramu kavos. O Ditėpetrio portfelyje rankšluostis, dvi senos kojinės ir puskepallis senos duonos.

— Dar vienas balionas, — ar pykdamas, ar nusivylęs pasakė daktaras. — Ir tu nedrįsi sakyti, kad man nesiseka ...

Laikas lėtai slinko. Pusėje keturių išvažiuojam, o dabar lygiai pusė trijų nakties. Moteris išsirengė po suolu, matyt, jai nusibodo, rodos trečią kartą kristi nuo siauros suolo lentos.

— Turiu, gal būt, net tam tikrų gabumų visokioms kombinacijoms, jau pačioj jaunystėje šitai apsiireiškė. Gražus vaikystės metas, šuniškų tremtinio dienų baladonėse mielai grįžtų į taip neveiklią, pradedančio moksleivio giedrą. Nors ir tada buvau sovatiškas tremtinys, nes gyvenau Peterburge pas savo tėvus. Tėvas dirbo aptiekoje, motina giedojo chore. Bet tai ne prie temos, nes man mieli atsiminimai neša kaip srovė. Menu, taigi buvom trys seserys, du broliai, aš buvau priešpaskutinis. Motinos dainas mes „turavodavom“ arba atsakytinius posmus vieni užvedavom, kiti atsakydavom. Nežinau koks poetas senatvėje skundėsi:

— „Ir nēr kam į dainą daina atsakyt“. Iš gausios šeimos likau šit vienas ... Po galais, nejaugi rėksi? Geriau vilku kaukti. — Daktaras valandėlę stačiai pažvelgė į mano akis, tarsi klausdamas argi negerai ir tam, kuris liūdi?

— O buvo tai kartą žiemą. Šaltoka, bet graži diena. Tramvajų tada dar nebuvo, tokiu puikių, bet Peterburgas turėjo kažin ką panašaus į „konkę“. Arkliai tempė ir gana. Aš buvau gal 8 metų, parengiamosios klasės mokinys, o reikėjo važiuoti

į gimnaziją beveik valandą. Taigi važinėju ta konke, užmokėdamas 5 kapeikas ten ir 5 atgal, — viso 10 kapeikų. Ir šit tą saulėtą dieną išeinu iš gimnazijos, aikštėje senis medine koja, o viršum jo galvos — balionai! Žali, mėlyni, geltoni, raudoni. Pasiteirauju, — trys kapeikos. Kokį tik nori visi vienodai po tris kapeikas. Ir šit man dripteli nuostabi kombinacija: juk aš galiu pėsčias parkeliauti, motinai dar parnešiu dvi kapeikas, o man — balionas. Puikus, ant ilgos virvutės žalias balionas! Mėgstu laukų spalvą — žalią. Nutarta — padaryta!

Ir aš einu. Ne, su manim skaisčioj pavakario padangėje keliauja balionas. Žengiu dideliais žingsniais, visa gražu, miela, tikra, kaip tikras šis žaliasis balionas, kaip tikros dvi kapeikos, kurias tik peržengęs slenkstį atiduosiu motinai. Koks bus džiaugsmas mūsų vis šypsančiai, bet pinigų niekad per daug neturinčiai, motinai. Dvi kapeikos ir 'balionas! Aš kas antrą žingsnį pažvelgiu į balioną, bijau neužkliudyti medžius, stulpus ir man vis rodosi, kad jis gali atitrūkti ir nulėkti prie tų debesų, kurių palšų it didelės bandos tolydžio gausiau telkiasi saulėlydžio pusėje.

Keliauju, keliauju, balionas, rodos, nebe tokios gražios spalvos. Ima temti. Ir vėl manė atlanko puiki mintis. Šit stovi eilė vežikų. O kam tie vežikai? Vaikams ir žmonėms vežioti. Tai kodėl man nepaprašyti, ar nepavėžės. Parvešk mane namo, „Prašau“, atsako vežikas ir paklausia kurioj gatvėj gyvenu. Pasakau. Ir sušvilpė ore juodo arklio uodega.

Važiuoju, saugau balioną, dairausi. Gražus, teisingas pasaulis. Šit, aš sutaupiau dvi kapeikas, turiu žalią balioną ir važiuoju namo vežiku. Kojos ilsis, greit būsiu namuose. Žinoma, namai greit priartėjo, aš skubu laiptais su balionu vienoj rankoj ir dviem kapeikom — kitoj. Iš lėto lipa ir vežikas, skvernus pasikėlęs, sunkių ilgų kailinių. Aš įteikiu mamai dvi kapeikas, rodau balioną ir giriuosi kaip gerai išėjo. Nebaigus man kalbėti atidaro duris vežikas ir paprašo atlyginti už atvežimą. Tik pusę rublio, tai yra penkiasdešimt kapeikų! Motina nustemba: kaip aš sumanęs važiuoti vežiku? Bet jau buvo atvažiuota, todėl mama atidavė vežikui 50 kapeikų. Padėkojęs vežikas iš lėto dėliojo laiptais didelius batus, o man širdyje aidėjo: penkios dešimt, penkios dešimt. Po kelių valandų, seseris suspaustas, sprogo ir žaliasis balionas. Ne balionas, o mano širdis. Ir apsiiverkia.

Patylėjęs daktaras linguodamas puošnią ir žilą galvą, pasakė:

— Gera verkti vaiko ašaromis, bet gaila, kad sužinai, kai jau nebegali ir verkti.

Perone nuskambėjo signalinis skambalas — traukinys ateina. Pro traukinio langus matyti sodais apkedenti kalnai, bėganti javais ir margomis pirkjomis siūbuojančiomis tarpukalnėmis. Žalsvos, pilkos, baltos sienos, gyvos spalvotais langų rėmais trobos traukėsi pro telefono stulpus ir skubiai bėgo užpakaliu traukinio, su žvilgančiomis ryto rasos sidabrinėmis gijomis. Širdies plakimą primenąs traukinio dunkėjimas lydėjo daktaro žodžius, kuriuos jis po ilgos tylos, per skubančias kalnų viršūnes tolyn žvelgdamas, lyg nusiskūdamas, lyg migdančiai pasaką iš lėto dėstė:

... „Mes blaškomės po traukinį, kuris važiuoja ir važiuoja. Traukinys — mūsų senė — Europa ... Čia pergalingai grūmiasi melas su tiesa, smurtas su teise. Žmogus — gyvulys ėda žmogų. Visą žmogų, su dūšia, su kūnu. Mes, kaip nuo virvutės atitrūkęs balionas, blaškomės traukinio priešvinkusioje palubėje ... Mes esam išvarginti netikrumo ir pykčio ... pykčio politinio, tautinio, klasinio ... Diena iš dienos mes artėjame į visiško smukimo žemę — abejingumo viskam žemę ... Tada mūsų balionas sprogs ... Balionai ..., balionai ... visokių spalvų balionai, — iš lėto, lyg sau kalbėjo į traukinio stukčiojimus snūduriuodamas Aukštikalnis.

NEMUNO BALADĖ.

(Ištrauka iš paruošto spaudai romano „Liktūnas“)

Debesuotas rudens dangus paniurusiai žiūri į Nemuną, palikdamas jame savo pilką atvaizdą. Nemunas kratosi, nori nuplukdyti pilką šmėklą pavandeniui, ir nepajėgia. Dar to betrūko! Ant Nemuno krūtinės visu išgiu sugulė pajuodę sieliai ir pikti žmonės vaikšto po rąstus ir kažko rėkauja.

Panėmune bėga vienplaukis bernas. Jis sustojo ant kranto ir, žiūrėdamas uvėriomis akimis į sielius, šaukė:

— Brolaliai, priimkit ir manį ant trobtų.

— Baikos, — drōžia nuo sielių bernas, rīsdamas lyną.

— Priimkit, ar gaila? — prašėsi bernas nuō kranto.

— Norėtai? Reikia vikresniam būti. O dabar palinkėk mums gero vėjo, -- nusijuokė vyras.

— Tai, Dzievuliau, regiu pinigūs, o paimt negaliu, — liūdnas ir uvėrus berno balsas nuo kranto.

Jis negali atitraukti akių nuo sielių, kurie jau pajudėjo ir iš lėto plaukė nuo gimtojo kranto žemyn.

Monė sėdi įsisupusi į baltą vilnonę skarą ant rąsto ir klausosi Nemuno baladės.

Bernas eina pro ją liūdnas. Jo medžiokai palieka silpnus pėdsakus šlapiam smėlėtame krante.

— Tai ką, Pelikšai, ar toks jau geras uždarbis, kad taip veržies plukdyti? — prakalbino jį Monė.

— Tai ne uždarbis, o gyvas auksas, kad juos kur vandeniui, kad jie kur nustulpėtų, — keikėsi bernas.

— O kiek uždirbtai?

— Per 4 dienas 75 litai žvangėtų mano kišenėje. Nepriima žalčiai.

— O tu prie kitų prisitaikind, — patarė jam Monė.

— Et, ir jie nedurni. Nenori išleisti iš rankų pinigų. Laumės!

Bernas dar kartą dėbtelėjo į Nemuną, į lėtai slenkančius sielius, ir tik pamėjo ranka.

Monė žiūrėjo ilgestingomis akimis į Nemuną, ir jai vaidenosi, lyg kažkokios nematytos būtybės stato per Nemuną tiltą. Štai, jisai aukštai pakybo virš vandens, po juo plaukia laivai su trispalvėmis vėliavėlėmis, o ant tilto judėjimas — vežimai darda, pėkštieji siuva. Visi skuba į anapus Nemuną užmegsti santykius su savo broliais, kinų siena atskirtais. Ir iš Druskininkų džiaugsminga vora traukia vežimai. Abu krantai susijungė po viena vėliava.

Kažkas leidžiasi akmeniniais laiptais nuo tilto. Tai Zigmas.

Ne, tai ne tištas, o tik liktūnas plaukia iš aŃo Nemuno kranto šitan. Ir juo atkeliauja vienintelis žmogus. Tas žmogus moja jai kepure ir šaukia:

— Mone, Mone!

Liktūnas paskėsta, kaip juodas taškas pilkumoje ir to žmogaus ji nebemato, tačiau jo balsas čia pat už jos pečių. Kažkas stveria jos ranką, sušalusią, pamėlynavusią, ir kažkieno šiltos lūpos ją paliečia.

Ji staiga atsigrėžia.

— Zigmai, tu? — ir jos balsas be jos valios suskamba džiaugsminga gaida. Bet ji greit susivaldo ir sako šaltai:

— Ko tu atvykai?

Zigmas Minvydas atsisėdo šalia jos ant rasto. Atsargiai uždėjo savo ranką ant žmonos rankos ir, neatsakydamas į jos klausimą, tarė liūdnu balsu:

— Tu vis tebepyksti ant manęs.

— Aš nemoku pykti, tik kentėti, — sušnibždėjo moteris.

„Vai ant maralių, ant mėlynųjų

Plukoj juodas laivelis

Ir auksalio irklalis“,

pasigirdo malonus baritonas nuo sielių.

— Mone, aš ilgiau nebegalėjau laukti tavo ženkle, tavo šaukimo. Kažkas mane traukė greičiau vykti pas tave. Gal tai ir yra tavo ženklas? Gal tu manęs laukei ir šaukei? Sakyk, kad tai yra tiesa. Mone, prisipažink.

Monė tylėjo ir neramiai barškino kairiąja ranka po rąstą.

„Kur statysim laivelį

Ir auksalio irklalį?“

dar atpūtė rudens vėjas nuo Nemuno.

— Kodėl tu tyli, kodėl? Žinok, brangioji, kad aš labai įvertinu ir suprantu tavo jausmus. Aš tavęs nebėužgausiu taip, kaip aną kartą. Tau nebeteks vėl išgyventi tai, ką išgyvenai... Tik važiuokim namo, Mone, namo.

Ji tebetylėjo. Iš jos veido vyras nieko negalėjo išskaityti. Kažkoks bejausmis, šaltas.

„Nė ant maralių, ant mėlynųjų.

Tik ties tuuju kranteliu,

Kur aug mano mergelė“.

Monė ūmai prisiminė jaukų butelį Kaune ir jų laimingą gyvenimą dviese.

Zigmas prislinko prie jos arčiau ir kurčiu balsu, vos girdimai, tarė:

— Mone, neįau aš tau, iš tikrųjų, esu svetimas, nekenčiamas?

Tuos žodžius išgirdusi, Monė tarytum pabudo. Lyg ledas, ilgai sukaustęs jos širdį, sutirpo. Jos akys pasidarė švelnios.

— Ką tu kalbi, Zigmuti? Daugiau taip nekalbėk.

— Tai grįši pas mane? — visas nušvites ir lyg dar abejodamas klausė.

— Važiuosiu drauge su tavim, — tarė ji rimtai.

Minvydo veidas tarytum pajaunėjo, įgavo pasitikėjimo savim ir jis, stipriai pa-
bučiavęs žmonos ranką, paėmė ją už parankės ir tarė:

— Šaltas vėjas pakilo. Gali nusišaldyti, brangioji. Eiva, į tavo namus. Ir mama
lipė greit tave parvesti. Aiškiai šis debesys praskys. Pasiskubinkim.

Monė atsirėmė į vyro petį ir ją pagavo keistas jausmas. Tarytum ji tik dabar
po blaškymosi priplaukė ramų uosta, iš kurio ji niekur nebekeliaus. Ir ta vyro
ranka tokia pasitikinti. Monė pasijuto esanti saugī ir patenkinta. Einant pro sodą,
jī išgirdo prinokusi obuolį krentant. Čia pat, ant tako, tarp drėgnų, sulipusių, pagel-
tusių lapų vienas kitas obuolys raudonuoja.

Prie namų durų laukė juodu motina, neramiai, tiriamai žvilgčiodama.

Juodu šypsojos. Ir motinos veidas pragiedrėjo, stuomuo lyg išsitiesė. Kryžių
Panelė Švenčiausia išklausė josios maldą. Ši dukrelė pagaliau atrado ramybę.

— Prašom, prašom, — kvietė motina ir, apkabinusi juodu, praleido pirma savęs.
Svetainėje stalas balta staldengte padengtas. Puokštė levukų, įmerkta į molinę
vazutę. Kaimiški užkandžiai skoningai sudėlioti. Tai vis Liudos darbas. Ji čia pat
drauge su broliu stovi ir tiriamai žvelgia į pasirodžiusią porą. Ir jos akys, kaip ir
motinos, nušvinta ir tuoj pat iš jos krūtinės išsiveržia nežymus atodūsis.

— Sėskitės judu čia, maž išalkot, — sodino motina Minvydus.

— Žmogus ne akmuo — nevalgęs nebūs, — atsiliepė tėvas iš užstalės, papsė-
damas pypkę.

Visi susėdo. Tik Juodajienė, senu papratimu, nesėdo prie stalo, ir rūpestingai
žiūrėjo, ar ko netrūksta, kartis nuo karto pažvelgdama į žentą, kaip į saulę, meiliai
jī vaišino, ragino valgyti.

— Prisėskit ir jūs, mama, prie mūsų, — kalbino Minvydas.

— Man ir iš tolo malonu į jus pasižiūrėti, — atsiliepė motina, — einu į virtuvę
paveizėti, ką veikia Gylienė.

O Gylienė jau pro praviras duris su dubeniu sriubos atgaruoja.

— Ar tai tas kariauninkas mirko šitam vandeny? — ikišo žodį Antanas, žvelg-
damas į sriubą, kurioje plaukiojo auksinės riebalų akys ir žalumynai. — Ką tu čia
išvirei, tetule? Tai ne sriuba, o žydintis ežerėlis, — toliau juokavo Antanas.

— Acok, zly dūke, — lyg muses baidydama, tariamai supyko Gylienė ir nusi-
keikė, pavartojusi lenkų kunigų Vytauto laikais atsineštinį piktosios dvasios pava-
dinimą. — Tigi, tigi, kovės kovės gaidys su anuo margaplunksniu, anot tos pasakos,
tai ir nutarėm tai kovai padaryti galą.

Zigmas žiūrėjo į Monės veido profilį ir šypsojos.

Juodajis, baigęs sriubą, kreipėsi į svečią:

— Maž pasakytai, ženteli, kaip tie tautininkai valdo! Ar jie mums, ūkininkams,
pagerins, buitį, ar smaugs, kaip ligšiol kiti smaugė? Kad tik neužkrautų didesnių
mokesčių. Dar ne visi žmonės po karo atsistatė. Nauji trobesiai, kaip grybai po
betaus dygsta. Norėtų žmogus po savo lietuviška valdžia gražiau, kaip už rusio,
pagyventi. Būtų neblogai ir kokį padargą ūkiui įsigyti. Nežinai, ar sunku bus
paskolą gauti?

— Matot, tėve, dar tik dešimti metai, kai atgavom nepriklausomybę. Pradėjom gyventi ant sugriautų, pamatų, iš nieko. Mes gi jokių kasyklų neturim. Jokių fabriųkų mums niekas nepadovanojo. Tenka patiems statydinti. Mūsų kraštas yra ūkio kraštas. Todėl ūkininkams ir tenka sunki našta pakelti. Ne tik mokesčiai tenka jum mokėti, bet ir jūs kenčiat dėl žemų produktų kainų. Mat, tas eksportas į užsienį... Reikia išlaikyti mūsų kraštui konkurenciją su kitais kraštais. O daugiau mes nieko neturime eksportuoti be žemės ūkio gaminių ir, tiesa, miško. Girdėjau, kad anglai mėgsta kiaulieną, tik pageidauja tam tikro svorio kiaulių. Mūsų valdžia nori bandyti su Anglija susitarti. Tada gal ir jums bus lengviau.

— O maž... — sumurmėjo Juodajis. — Sakai, kad nebūtų per riebios kiaulės? Vis ponų prasimanymas. O mum kad tik riebiau... Jie, tie ponai užieniuose, sako, visokius liūlius, kaip garniai, ryja.

— Tegu ryja. Ar tau gaila? Visokio brudo bus mažiau ant žemės, — nusijuokė Antanas. Gylienė linksmai kikeno.

— Ne viską jie ryja. Pas mus Lietuvoj tokių liūlių nėra. Jie vadinasi austrės. Zinoma, dar ir kitokių rūšių esama, — pataisė Minvydas. — Beje, dėl valdžios... Kol kas jokia valdžia, nei kairioji, nei dešinioji, nei tautininkų nebus gera. Turim visi kurį laiką pašaukoti. Kai pakelsime krašte kultūra ligi kitų kultūringų kraštų lygmens, tada ir ūkininkai, ir kitų profesijų žmonės galės atsikvėpti. O dėl pasokos, atrodo, žemės banke bus galima susikalbėti.

— Sakai, bus galima? Tai jau, ženteli, kokį žodį maž užtartai? Vis, mat, ponas su ponu geriau susikalba.

Minvydas nusijuokė.

— Be reikalo, tėve, taip kalbat. Visi mes iš vieno molio. Visi mes esam kilę iš kaimo, daugumas esam ūkininkų vaikai. Ir puikiai randam tarpusavy kalbą. Bet jūsų reikalui, jei norit, pakalbėsiu.

— Už tai dėkui. Sakai, iš vieno molio? ... Taigi, taigi... Ale, kad tie ponai geras algas ima ir iš mūsų kruvino cento lėbauja.

Svečias pasijuto nesmagiai. Tą pati jam tenka dažnai kaime girdėti

Jis įsmeigė šakutę į mėsą ir piauštydamas ramiai kalbėjo.

— Lietuvos valdininkų bei tarnautojų algos, palyginus su kitų pareigūnų atlyginimu, yra mažos. Kitų kraštų miestuose nėra butų krizės. O pas mus dar tik prasideda statyba. Medžiaga brangi. Tad butų kainos milžiniškos. Eilinis tarnautojas iš savo algos nepajėgia vienas sau padoraus kambario nusisamdyti: turi su kitu susidėti. O aukštesnieji vedę valdininkai atiduoda didesnę pusę savo algos butui nusisamdyti. Dėl lėbavimo, tėve, negali būti nė kalbos. O jei kartais kokį vieną kitą svečią ir pavaišina, tai ar dėl to galima daryti priekaištą? Mes gi, lietuviai, mėgstam pasižmonėti ir svečią pamylėti. O po to mylėjimo tokio valdininko žmona savo šeimą gal tik silbe ir bulve kurį laiką maitina.

Jis žvilgterėjo į savo žmoną. Sutikęs pritariantį šypsnį, jis kurį laiką savo žvilgsniu glamonėjo josios veidą ir kaklą, paskui vėl toliau tęsė pradėtą su uošviu kalbą.

Monė nejučiomis šypsojos. Vėl ji bus rami, patenkinta. O gal ir laiminga? Bent dabar ji tokia jaučiasi. O kas būs toliau, kam taip toli žvelgti? •

Paskui jos mintys nukrypo į Liudą. Kaip ji čia liks viena, be jos moralinės paramos?

Ir kada jie atsikėlė nuo stalo, Monė apkabino seserį, jai tardama:

— Aš tavęs lauksiu Kaune per Visus Šventus. O galš galėtum anksčiau atvykti?

— Aš tavęs lanksiu Kaune per Visus Šventus. O gal galėtum anksčiau atvykti?

Būtinai atvažiuok. Ar pažadi, Liudyte?

Liuda kiek pagalvojo ir, lyg nenoromis, linktelėjo galva.

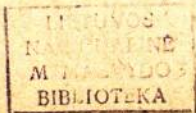
Prof. V. Biržiška

ABROMAS KULVIETIS

(Tęsinys iš 1946 m. Nr. 2)

Tuo tarpu 1544 m. rudenį į Karaliaučių atvyko senas ištikimas Kulviečio prietelius ir gerbėjas, Jurgis Zablockis, ir atvežė jam eilę naujienų iš Lietuvos. Jų svarbiausioji buvo žinia apie pasikeitusias Lietuvos politines sąlygas. Nuo 1544 m. nuolatos apsigyvenus Vilniuje prie gyvo tėvo vainikuotam Lietuvos Didžiajam Kunigaikščiui Žygimantui Augustui, jo reikalavimu valstybinė valdžia liovėsi kišusis į tikybinės kovas Lietuvoje ir tuo būdu nekatalikiškų tikybų atstovai Lietuvoje pakėlė galvas, juo labiau, kad juos rėmė ir palaikė įvairūs didikai, pradėję tuo laiku ypač domėtis įvairiomis tikybinėmis naujienybėmis. Užvirė smarkios tikybinės kovos, kurios daugumoje buvo aprėžtos vien tikybinių ginčų sritimi. Atrikto pavojus, kad dėl tikybinių įsitikinimų bus žmonės suiminėjami ir kalinami, ar jų turtas konfiskuojamas, kaip tai dar prieš pora metų dažnai įvykdavo; jei bent laiks nuo laiko sufanatizuota minia puldavo tą ar kitą asmenį, kurį laikė savo tikybinio priešu. Nors buvęs Kulviečio globėjas ir rėmėjas, Stanislovas Goštautas, jau mirė 1542 m. pabaigoje, palikęs našlę, greitai pagarsėjusią Žygimanto Augusto numylėtinę ir žmoną, Barborą Radvilaitę, tačiau padėtis atrodė tiek sutvirtėjusi, kad Zablockio įkalbėtas Kulvietis vėl ryžosi vykti į Lietuvą, tik šį kartą ne šeimos reikalais, tik tam, kad įsimaityti į vykstančių Lietuvoje tikybinę kovą. Kadangi ir Albrechtas buvo ypatingai susirūpinęs liuterionizmo stiprinimu Lietuvoje, juo labiau, kad tuo laiku šios religinės krypties atstovai buvo Lietuvoje palyginti silpnesni už kitas grupes, tai jis lengvai suteikė Kulviečiui tai kelionei atostogas. Kulvietis, be to, gavo iš Albrechto 1545 m. sausio 2 d. rašytą Mikalojui Radvilai laišką, kuriame tačiau kalbama tik apie šeimyninius Kulviečio reikalus, visiškai nuslepiant jo tikrąjį kelionės tikslą. Sausio 10 d. panašų laišką gavo ir Jurgis Zablockis.

Savo paskaitas universitete perdavęs magistrui Jokūbui, Kulvietis 1545 m. sausio mėn. pradžioje (Tschakert neteisingai tą kelionę nukėlė į 1546 m.) išvyko į Lietuvą, nežiūrint, kad jau tuo laiku jis sirgo plaučiais ir pati kelionė jo sveikatai galėjo būti pavojinga. Tik trumpai Kulvoje užtrukęs, jis skubėjo į Vilnių ir čia visa aistra stoji į tikybinę kovą, nors jo senas nedraugas, vyskupas Alšėniškis, vis tebevaldė Vilniaus vyskupiją, bet šiuo metu jis nebuvo Kulviečiui pavojingas. Bet šis paskutinis Kulviečio lankymasis Vilniuje tęsėsi vos porą mėnesių. 1545 m. balandžio mėn. jo sveikata smarkiai pablogėjo ir savo prietelių (greičiausiai to paties Jurgio Zablockio) buvo skubiai nuvežtas į Kulvą, kur po pusantro mėne-

sio, 1545 m. birželio 6 d. namiškių ir prietelių apsuptas, mirė, nė keturiolikos metų šioj žemėj nepagyvenęs. Vigandus neteisingai rašo, kad jis mirė 1542 m., o Tschakert Vigando neteisingą datą taip pat neteisingai ištaisė į 1546 m. Protestantų vyskupo Speratuso 1545 m. gegužės 1 d. Kulviečiui rašytas laiškas, kuriame jis ragina Kulvietį virsti Lietuvai savitu Abraomu ir tarp kito ko paruošti penkius lietuvius jaunikičius protestantų kunigais į lietuviškas parapijas, greičiausiai Kulviečio rankų jau nepasiekė. J. Bukovskis, priėmęs iš Tschakerto neteisingą Kulviečio mirimo datą, taip pat neteisingai tvirtina, kad Kulvietis grįžo į Lietuvą pora metų prieš savo mirtį, kuomet tikrumoje jis vos pora mėnesių čia išgyveno.

Jo mirtis tuč tuojau buvo apsupta tam tikra legenda, be pagrindo ligi mūsų laikų kartojama. Ją sukūrė Kulviečio motina, Elzbieta Kulvietienė, kuri sielvarte dėl savo mylimo ir garsaus sūnaus mirties apimta, savo laiške Albrechtui teigė, kad Kulvietis mirė ne naturalia mirtimi, bet buvo nunuodytas Kulviečio priešų — katalikų papirkčių gydytojų. Nors nei Albrechtas, nei kitas kuris Kulviečio prietelių tos versijos nekartojo, bet ją pakartojo, anuo Kulvietienės laišku atsirėmęs, pirmas Kulviečio biografas Vigandus, o iš jo kartojo ir kiti, rašę apie Kulvietį. Tiesa, atsižūrint labai žemo tolaikinės medicinos lygio, pašauktas Vilniuj prie Kulviečio gydytojas labai lengvai galėjo jam ne padėti, bet pakenkti, ypač jei pritaikino plaučiais sergančiam mėgiamiausią ano laiko vaistą — leidimą kraujo, nes reikėjo turėti jau labai atsparų organizmą, kad išeiti svenkam iš ano laiko gydytojų rankų, tačiau tai dar neleidžia kalbėti apie tyčia nunuodijimą. Atrodo, kad Kulviečio ligos priežasties tenka kitur ieškoti. Keliolika savo gyvenimo metų praleidęs studijose užsieny, turėdamas nedaug lėšų, nuolatos keisdamas savo gyvenamą vietą nepatogiausiu laiku ir sąlygomis, kelionėse neretai patekdamas į gyvybei pavojingą padėtį, Kulvietis be abejonės dar jaunas susirgo plaučių tuberkulioza. Jo tiesiog karštligiška veikla per keletą paskutiniųjų jo gyvenimo metų, yra irgi džiovininkams būdinga. Galiausiai, paskutinį kartą važiuodamas iš Karaliaučiaus į Lietuvą, jis jau skundėsi skausmais krūtinėje, nors aišku ten jo nieks nuodyti nemanė. Taigi ir mirė jis ne nuo nuodų, bet nuo džiovos, būdamas pirmas mūsų rašytojas, įvartytas į grabą to didžiausio mūsų literatūros priešo. Jis buvo palaidotas gimtinėje Kulvoje ant kalnelio. Jo karaliaučiškiei prieteliai — vėlesnysis universiteto filosofijos fakulteto pirmasis dekanas Jonas Hoppius, ir pirmasis teisių fakulteto profesorius Kristoforas Jonas, Karaliaučiaus rūmų bažnyčioje įmūrijo paminklinę lentą su lotyniška epitafija, o Kulviečio mirties metinėms paminėti tas pats Hoppius pasakė universitete Kulviečio garbei prakalbą, kurią kartu su dviem kitomis epitafijomis išspausdino 1547 m.

10

Savaitei laiko nuo Kulviečio mirties praėjus, 1545 m. birželio 13 d., Žemaitijos seniūnas Jonas Bilevičius, kartu su Jonu Kmita, pasiuntė iš Viduklės kunigaikščiui Albrechtui bendrą prašimą, apie Kulviečio mirtį ir palaikė Kulvietienės Elzbietos prašymą grąžinti jai Karaliaučiuje likusius Kulviečio daiktus ir knygas; kartu jie pasiuntė ir Kulvietienės tuo reikalu laišką kunigaikščiui. Laiškus nuvežė tas pats Stanislovas Ukmergiškis, kuris prieš metus grįžęs į Lietuvą su Kulviečio laiškais,

pats liko tarnauti pas Bilevičių. Jau birželio 29 d. Albrechtas atsakė ir Bilevičių su Kmita ir kartu atsiuntė ilgą, nuoširdų kondolencinį laišką Kulvietienei. To laiško nuoširdumas buvo išsąskaitas ne tik bendros užuojautos motinai, netekusiai sūnaus, bet ir asmeninio gailėsio, nes kaip tik tuo laiku jis projektavo Kulvietį su Rapolioniu išnaudoti Karaliaučiuje lietuvių kunigams į lietuviškas protestantiškas parapijas ruošti. Kulviečio ir Rapolionio mirtis, įvykusi vieno mėnesio bėgyje, žymiai tuos planus sutrukdė. Kartu su laišku, matyti per tą patį Stašislovą Ukmergiškį, jis atsiuntė ir kuklią Kulviečio mantą ir visą jo biblioteką. Nors pati biblioteka senai dingo, bet jos turinį sužinome iš pridėto prie laiško knygų sąrašo. Iš viso joje buvo 80 knygų, jų tarpe 1545 m. prūsų katekizmas, pavadintas „prutenicum libellus“, kuris į biblioteką galėjo patekti jau Kulviečiui iš Karaliaučiaus išvažiavus. Šiaip dauguma knygų sudarė graikų ir lotynų klasikai, vos kelios teologinės knygos, viena lenkiška, hebrajų kalbos gramatika ir žodynas; puola į akis, kad yra aštuonios Melanchtono knygos ir nei vienos Liuterio parašytos. Biblioteka buvo atgabenta į Kulvą, bet jau 1594 m., kada Kulvoje mirė Abromo brolis Adomas ir ta proga buvo surašytas pilnas Kulvos dvaro inventoriūs, neapleidžiant nei vieno smulkiausio daikto, jame neminima nei viena knyga. Gal tas knygas senoji Kulvietienė išdalijo Kulviečio prieteliams (Zablōckiu ir kitiems); gal Adomas Kulvietis, grįžęs į katalikų tikyba (jei jis bendrai pasekė brolio pėdomis ir buvo virtęs protestantu), knygas, kaipo daugumoje įtartinas, sunaikino, ar atidavė jėzuitams; pagaliau, tais laikais tos knygos turėjo didelę piniginę vertę, tai jas galėjo, bėdos prispirta, senoji Kulvietienė ir parduoti.

1547. VI. 26. Jonas Hoppiūs pasiuntė Mykolui Juškevičiui Kulviečiui savo išspausdintą Kulviečio garbei prakalbą ir laiške pavadino šį Kulvietį Abromo pusbroliu, nors tikrumoje tai buvo Abromo dėdė, tėvo brolis, 1567 m. buvęs Kauno teisėju, kuris dėl senatvės asmeniškai nestojo į kariuomenę. Nevedęs Abromas įpėdinių nepaliko. Jo brolis Adomas, kaip jau žinome, paliko vienintelę dukterį, kurios tolimesnis likimas nėra žinomas. Tačiau Kulviečio šeima neišnyko, bet tęsėsi iš Kulviečio dėdžių. Mykolas Juškaitis turėjo sūnų Vaitiekų, kuris 1567 m. iš Kulvos, Brenkliškių ir Gružių statė į kariuomenę du raitelius ir vieną pėstininką, o jo žentas Jurgis Deltuviškis iš Kulvos ir Mikalskio (?) dvarų statė du arklius, iš Užuraisčio vieną arklį, iš jo globojamo Siesikų dvaro du arklius ir iš Gelvonų du, taigi viso 7 arklius. Tai rodo, kad ši Kulviečių šeimos šaka buvo daug turtingesnė už Abromo tėvus, kada tėvas turėjo stoti į kariuomenę pats asmeniškai. Matyti, kad ir kitas tėvo brolis, Mikalojus, materialškai tvirčiau stovėjo, jei jo sūnus Venčlovas 1567 m. iš tos pačios Kulvos ir Brenkliškių statė du arklius ir vieną pėstininką. Bet tos Kulviečių šeimos atžalos, stipresnės ir materialškai ir fiziškai, palikusios eilę per šimtmečius ėjusią palikuonių, Lietuvos viešajame gyvenime nepaliko jokio pėdsako. Tik vienas Abromas išsiliko ligi mūsų laikų.

Naudota Literatūra (Svarbiausią medžiagą Kulviečio biografijai nūšviesti teikia: P. Tschakert Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte 1890 I—III t.,

Th. Wotschke Abraham Culvensis 1905 ir K. Jablonskis Apie Abromo Kulviečio kilimą 1935. Šiaip šią biografiją rašant buvo pasinaudota dar šia literatūra, kuri kartais teikia vieną kitą bruožą: J. Hoppius Oratio funebris in obitum Abrahami Culvensis 1547 (naudotasi ištraukomis, kitur cituotomis); Vigandus Doctor Abrahamus apie 1587 (pakartojo Tschakert III); J. Lasicki Apologia pro Volano adversus Antonium Possevinum (naudotasi tik ištraukomis); A. Regenvolcius (Wegierski) Systema historico — chronologica 1652; S. Starovolscius Monumenta Sarmatorum 1655; Ch. Hartknoch Preussische Kirchen-Historia 1686; M. Lilienthal Historische Beschreibung d. Thums 1716, (") Kurzgefaßte Historie d. Königsbrg. Akademie 1726, (") Joannes Brismani Lebens-Beschreibung 1725 (") Das Leben d. Stanislai Rapagelani 1726; Bayer Sviterer Professoren Graecae Linguae 1725; D.-H. Arnoldt Historie d. Königsb. Universität 1746, (") Zusätze 1769; Ch. G. Jöcher Allgemeines Gelehrten Lexicon I 1750; F. Th. Pisanski Dissertatio historico — litteraria graecae lingvae in Prussia historiam sistens 1766, (") Entwurf d. Preuss. Literaturgeschichte 1791; J. F. Goldbeck Nachrichten von d. Universtät zu Königsberg 1782; A. R. Gebser u. G. A. Hagen Der Dom zu Königsberg II 1835; M. Balinski Historia miasta Wilna II 1836; J. N. Bobrowicz Herbarz polski K. Niesieckiego IV 1839; J. I. Kraszewski Wilno III 1841; C. E. Foerstemann Album Academiae Vitebergensis I 1841; J. Lukaszewicz Dzieje kosciolow I 1842; Max Töppen Die Gründung d. Univer. zu Königsberg 1844; A. F. A. (Adamowicz) Kosciol Augsburski w Wilnie 1858; J. Jaroszewicz Obraz Litwy III 1845; W. Przyjalowski Żywoty biskupów Wilenskich I 1860; Th. Muther Aus dem Universitäts- und Gelehrtenleben 1866; St. Tomkowicz Metrica nec non liber nationis polonicae Univ. Lipsiensis 1882; J. Bukowski Dzieje Reformacji w Polsce I 1883; W. Wislocki Liber diligentiarum fac. art. univ. Cracoviensis 1886; A. Boniecki Poczet rodów W. X. Lit. 1887; Paul Tschakert Herzog Albrecht von Preussen 1894; A. Chmiel Album studiosorum univers. Cracoviensis II 1892; H. Eysenblätter Georg Sabinus 1895; G. Erler Die Matrikel d. Univ. Leipzig I 1895, (") Die Matrikel d. Albertus Univ. I 1910; W. Kojalowicz Herbarz W. X. Lit. 1897; T. Sierzputowski Kartki z dziejów stosunków polsko pruskich 1902; H. Freytag Die Preussen auf d. Univ. Wittenberg 1903; Th. Wotschke Andreas, Samuel u. Johannes Seklucyan 1902, (") Geschichte d. Reformation in Polen 1911; E. Wolter Litauische Dichter 1911; S. Załęski Jezuici w Polsce I 1908; A. Dambrauskas Pradžia ir išsiplėtimas protestantizmo Lietuvoje XVIa. 1909; J. Kurczewski Kosciol Zamkowy II 1910, III 1916; W. Semkowicz Braterstwo szlachty polskiej 1914; Litovskaja Metrika Otdel I č. III 1915; Naujas Kalendorius 1919 s. m. 1918; J. Purickis Die Glaubenspaltung 1919; Probočių Anūkas (A. Bruožis) Maž. Lietuvos buv. rašytojai 1920; J. Sembryški-Bittens Geschichte d. Kr. Heydekrug 1920; J. Gerullis Mažvydas 1922, (") Senieji lietuvių skaitymai 1927; A. Brückner Z polsko litewskich dziejów wyznaniowych 1922; Mykolas Biržiška Mūsų raštų istorija 1926, (") Rinkiniai mūsų senovės raštai 1927; V. a. c. l. o.

vas Biržiška Lietuvių knygos istorijos bruožai I 1930; J. Bertoleit Die Reformation unter d. preuss. Litaern I 1932; P. Jakubėnas Abraomas Kulva 1933; K. Jablonskis 1594 Kulvos dvaro inventorius 1934; Ch. Krollmann Culvensis Abrahamus 1938; H. Kramm Wittenberg u. das Auslandsdeutschtum 1941; R. A. Meissinger Erasmus v. Rotterdam 1942.

Autoriaus prieraišas

Greičiausiai, Kulvietis mokėsi Rapolionio vadovybėje, prieš studamas į Krokuvos akademiją, Vidūklėje, tarp Raseinių ir Kražių, nes ten tuo laiku gyveno vėlesnysis žinomas ja protektorius Jonas Bilevičius, jau tuo laiku buvęs Žemaitijos vietininku, Dirvėnų ir Biržinėnų seniūnu. Kadangi tai buvęs tik dvaras, tai Kulvietis ir Rapolionis ir pasivadino Krokuvoje ne niekam nežinomo dvaro vardu, bet artimiausių miestelių vardais — vienas Kražiškiu, o kitas Raseiniškiu.

Kulviečiui stojus į Krokuvos akademiją bene tais pačiais metais iš čia išvyko vienintelis žinomas čia klasikinių kalbų specialistas ir humanistinio sąjudžio skleidėjas anglas Leonardas Cox (Cockes).

Prof. Steponas Kolupaila

NEMUNO PRAEITIES PĖDSAKŲ BEIEŠKANT

Gražiausias ir sėkmingiausias mano gyvenimo laikas buvo skirtas Nemuno studijoms. Kaip 20 šimtmečio realistas — technikas siekiau „pažaboti“ Nemuną naudingam žmonijos darbui, matavau jį, tyrinėėjau, stengiausi išprausti į tableles, grafikus ir formules. Bet kartu, lyg 19 šimtmečio romantikas, mylėjau jį, kaip „naminę savo upę“, žavėjau jo nepaliestu gamtos grožiu, lankiau ir kitus raginau lankyti, mėginau atskleisti įdomią jo praeitį, rašiau apie jį visomis kalbomis... Ir dabar, ištrėmime, lygiai, kaip kadaise kitas didelis romantikas — tremtinys, regiu Nemuną visame jo grožyje ir rašau ilgdamasis...

Pirmoji pažintis su Nemunu

1919 metais Maskvoje, Vandenų Statybos Valdyboje, vieno cilinio kraustymosi metu, kada daug vertingos praeities tyrinėjimų medžiagos eidavo lauk arba į krosnį (tada buvo šalčių, šiltinės ir bado metal) radau išmestą ant grindų seno žemėlapią lapą. Tai buvo slapto topografinio 1:21 000 žemėlapią lapas, kuriame buvo atvaizduotas Nemuno ties Nemaniūnais ruoželis. Skersai Nemuną pieštuku buvo nubrėžta užtvanka ir didelio kanalo trasės pradžia. Pirmą kartą patyriau, kad Lietuvoje, tolimoje mano tėvynėje, buvo projektuotas kažkoks kanalas!

Netrukus radau vieną mažai žinomą 1911 metų leidinį — „Rusijos upių jėgai tirti komisijos“ apyskaitą, kur buvo aprašytas prof. G. Merčingo sumanymas praskasti Nemuno kilpą tarp Nemaniūnų ir Birštono, tuo šutrumpinant vandens kelią apie 50 klm. ir panaudojant vandens kritimo jėgą. Taigi, 1910 metais mūsų Nemunui buvo siūloma garbė tapti pirmąja tuometinėje Rusijoje nausjoviškai sutvarkyta ir išnaudota upe. Iš apyskaitos matyti, kad buvo pradėta Nemuną tirti ir rengti realų projektą, tačiau Maskvos įstaigose jokios medžiagos neberadau.

Nuo to laiko pradėjau rinkti visą prieinamą Lietuvos teritorijos hidrologinę medžiagą. Surinkau spaudintą 1881—1910 metų vandens matavimo stočių observacijų medžiagą, nusirašiau iš originalų nespaudintą 1911—1915 metų medžiagą (kuri vėliau pasidarė nebepricinama).

Nepriklausomoje Lietuvoje darbas pradėtas nuo pradžios, neturint jokios senesnių matavimų medžiagos. Mano parvežtos 1921 metais knygos ir rankraščiai sudarė mūsų naujo hidrologinio archyvo užuomazgą. Pavydūs kaimynai buvo išgabėję ir ruslėpe visa, kas mums buvo taip reikalinga. Legaliomis priemonėmis nieko atgauti nepavyko.

Pirmą progą radęs, atlikau kelionę motorlaiviu iš Kauno į Smalininkus, kur tada (1921. X. 5) buvo... prancūzų valdžia, po to „Klaipėdos“ garlaiviu nuplaukiu iš Kauno į Alytų, tuo atgaivindamas Nemuno kilpos tyrinėjimus (smulkiau: Kaunas 1940, psl. 123—150). Toliau per 23 metus nebesiskyriau su Nemunu, ir jis man pasidarė savas ir brangus.

Senosios Nemuno garbės šaltiniai

Hidrologui nepaprastai svarbi senų tyrinėjimų medžiaga: pagal praeitį daromi prognozi ateičiai. Ir šiaip romantikas brangina kiekvieną praeities smulkmeną.

O praeitį mūsų Nemunas turi pavydėtinai garbingą! Nurodykit kitą upę, kuriai išgarsinti būtų buvusi 16 šimtetyje parašyta poema!

Ir ne tik parašyta, bet atspausdinta! Juk 16 šimtmečio knygos beveik pirštais suskaitomos; tokiomis knygomis didžiuojasi kiekviena biblioteka.

Tokia reta knyga apie Nemuną išspausdinta Krokuvoje 1553 metais. Jos titulas: *De Fluvio Memela Lithuaniae, qui cura et industria enerosi ac Clariss, viri Domino Nicolai Tarzo, navibus permeabilis factus est. Carmen elegiacum. Authore Adamo Schröthero Silesio. Cracoviae Lazarus Andreae excudebat. MDL III.*

Tai reiškia:

‘Apie Lietuvos upę Nemuną, kuris garbingo ir šviesiausio vyro, pono Mikalojaus Tarlos, rūpesčiu ir priemonėmis padarytas pracinamas laivams. Eleginė giesmė. Autoriaus sileziečio Adomo Schröterio. Išleido Lozorius, Andriaus sūnus, 1553 metais Krokuvoje.’

Viršelių puošia antspaudas su herbu; aplinkui parašas: *Nicolaus Tharlo de Szczekarzewicze Vexillifer Praemisiensis (Mikalojus Tarla iš Ščekazevičių, Peremyšlio karuža — veliavnešys).*

Knygutė nedidelė — teturi 15 psl. smulkaus (19,5×15 cm). formato, pilkame rankų darbo popieriuje išspausdinta.

Labai retą jos egzempliorių mums pavyko 1939 metais pasiskolinti iš Jogailų Universiteto Krokuvoje bibliotekos. Brangi mums knygutė buvo ištisai (iš klšių) perspausdinta V. D. Universiteto Teologijos — Filosofijos fakulteto leidinyje „Soter“, 1939 metų Nr. 28.

Jos autorius — Adomas Schröder (1525—1572) iš Nisos (Neisse) Aukštutinėje Silezijoje, gyveno Krokuvoje, kaip laurais vainikuotas poetas; jis išleido keletą religinio ir istorinio turinio knygų. Pagal savo laiko madą jis stengėsi iškelti tautos didvyrius; būdamas pseudoklasikas jis sutirština spalvas, idealizuoja žmones, padidina jų nuopelnus, pats kukliai pašilikdamas šešėlyje. Jo kūriniai parašyti lotyniškais eilėmis — pentametru.

Knygutės turinys — Nemuno tarp Gardino ir Kauno vagos valymas, atliktas karaliaus Žygimanto Augusto laikais. Darbų vadovui, Mikalojui Tarlai, kažkur Nemuno krante buvo pastatytas paminklas iš išimtų akmenų. To paminklo per 400 metų nebeliko jokių pėdsakų; granito uola pasirodė per silpna... Tuo tarpu toks

26

menkutis paminklas, kukli „eleginė“ ne tik neišnyko, bet kaip „monumentum, aere perennius“, pateko į mūsų rankas“).

Originalas, atrodo, bus žuvęs karo metu, bet mūsų naujasis leidimas išsaugos garbingą knygutę dar bent šimtmečiui.

Mums įdomu Nemuną palyginti su Reinu, sena ir žymiausia Vakarų Europos upe. Reinas, be abejo, daug daugiau žinomas, kaip mūsų Nemunas. Ir apie Reiną 16 šimtmetyje buvo išleista lotyniškai rašyta knyga, būtent, 1570 metais, taigi, 17 metų vėliau, negu Schröterio kūrinys.

Knygos apie Reiną autorius — Mūnsterio kanauninkas Bernhardas Moller, miręs 1598 ar 1607 metais. Jos titulas:

Rhenus et eius Descriptio elegans, a Primas Fontibus usque ad Oceanum Germanicum; ubi Urbes, Castra, et Pagi adiacentes, Item Flumina et rivuli in hunc influentes, et si quid praeterea memorabile occurrant plenissime carmine Elegiaco depinguntur Autore D. Bernardo Mollero Monasteriensi. Coloniae, Apud Joannem Birckmannum, Anno 1570. Knyga. turi 320 psl. ir susideda iš 6 dalių“).

Senų duomenų ieškojimo pastangos

Pradėję naujus Nemuno tyrinėjimus, kiek viename ginžsnyje jutome senų dokumentų trūkumą. Išspausdinta apie Nemuno tyrinėjimus labai nedaug: 1. H. Kellero 1899 metų monografija „Memel-, Pregel- und Weichselstrom, ihre Stromgebiete und ihre wichtigsten Nebenflüsse“; 2. V. N. Cholševnikovo 1902 metais Kostromoje išleista knygutė „Neman“. Atskiros informacijos išbarstytos įvairiuose rinkiniuose (Stuckenbergo, Zavadzko, Balinskio, Cimbalkos, Pasynkovo ir kt.). Apie Nerį Drezdene 1871 metais išleista daili K. Tyszkiewicziaus monografija „Wilija i jej brzezi“ pagal 1857 metų ekspedijios duomenis“).

Buvo mėginta ieškoti senos medžiagos archyvuose. Su Sovietų Sąjunga Lietuva turėjo gerus santykius, tačiau į visus pasiteiravimus buvo gaunamas stereotipinis atsakymas: tokios medžiagos archyvuose nerasta. Teko griebtis privačios iniciatyvos. Panaudodamas įvairių hidrologinių konferencijų progą lankiau Petrapilį ir Maskvą, nebodamas įtarinėjimų iš vienos pusės ir pavojų iš kitos. Kiekvieną kartą įsibraudavau į įstaigų archyvus ir išgaudavau svarbiausius duomenis savo darbu ir rizika.

Vienoje įstaigoje (tuo tarpu jos vardo neminėsiu) radau Nemuno kilpos projektą su kai kuriais tyrinėjimų duomenimis. Įstaigos direktorius leido pasinaudoti medžiaga slapta: visai sekmadienio dienai uždarė mane savo kabinetan, kur

*) S. Kolupaila. Įdomus Nemuno praeities dokumentas (1553 m.). Soter (1939), Nr. 28, Kaunas.

**) R. Lauterborn, Der Rhein, Naturgeschichte eines deutschen Stromes. Berichte der Naturforschenden Gesellschaft zu Freiburg i. Br., 30 ir 31; Ludwigshafen a. Rh., 1930—1934.

*** S. Kolupaila, Lietuvos upių monografijos. Zidyns (1931) Nr. 7, (1932) Nr. 8—9.

27

nukopijavau kalkėje visus planus, brėžinius, nusirašiau visas tabeles; visa tai sudarė 12 kvadr. metrų plotą. Laimingai atgabėjęs tą turtą, panaudojau savo leidiniui „Nemuno kilpa“ (Kosmos, 1929). Po kelerių metų patekęs į tą įstaigą, to projekto pėdsakų neberadau; jis pateko į slaptus archyvus.

Kitą kartą užtikau vienoje įstaigoje kai kurias Nemuno horizonto observacijas, kurių mums kaip tik stigo. Nieko nelaukdamas ir neklausdamas, čia pat nusirašiau visas tabeles. Mano kolega iš Latvijos, kuris ten pat rado jam reikalingas observacijas, paprašė jas nurašyti vieną tarnautoją; reikalas iškilo viešumon, patirta daug nemalonumų ir . . . nieko negauta, net ir po diplomatinės intervencijos: rusų archyvuose tokios medžiagos nerasta.

Vienoje Maskvos įstaigoje radau Nemuno — Ventos vandens tyrinėjimus; surašiau bylų numerius ir vietas ir įteikiau mūsų pasiuntinybei. Po ilgų derybų, kadangi rastos medžiagos nebebuvo galima nuslėpti, Lietuva atgavo jų tyrinėjimų bylas, tačiau iš jų keistu būdu dingo svarbiausios santraukos, kurias pats buvau matęs archyve.

Visa tai buvo įmanoma ligi 1933 metų. Vėliau įsigalėjo „slaptomanija“, visi archyvai padaryti slaptais, neva kariniais sumetimais, nors senoji hidrologinė medžiaga nieko artimo su tuo neturėjo. Čia tegalima prisiminti lietuvišką patarlę apie šunį ant šieno.

1930 metais dalyvavau Pabaltijo hidrologų konferencijoje Varšuvoje. Ten radau Nemuno išilginį profilį, bet hidrologinis institutas man jo paskolinti nesutiko; tada vienas kolega Politechnikos institute nufotografavo man visus brėžinius.

Nelengva buvo gauti ir surinktą medžiagą. Gerbdamas teisybę, turiu pasakyti, kad nepatiriau jokių sunkumų iš rusų ir lenkų pasienio pareigūnų pusės, bet turėjau daug nemalonumų nuo kaimynų latvių; čia turėjau su ašaromis ginti savo popierius ir knygas. Už tat visa medžiaga, kuri „nelegaliai“ ejo iš Lenkijos, buvo persiunčiama Latvijos Jūrininkystės departamentui tarpininkaujant, tik retkarčiais tekdavo sumokėti trigubą muitą Lietuvos muitinei.

Santykiai su Vakarais

Lygiai, kaip Rytų kaimynai, slėpė nuo mūsų savo archyvus vokiečiai.

Mums buvo žinoma, kad Didžiojo Karo metu vokiečiai vykdė Nemuno tyrinėjimus; buvo rasta vandens matuoklių liekanų ir laikinųjų reperių. Daug kartų buvo mėginta prieiti prie tų tyrinėjimų archyvo; įstaigos atsakydavo nieko nežinančios arba stačiai, kad visa medžiaga sunaikinta, kaip nereikalinga.

Atsitiktinai atsiliepė į vieną mūsų leidinio recenziją senas vokiečių hidrometras A. Züllich iš Breslau. Jis rašęs mums, kad 1917—18 metais jisai matavo Nemuno debitus; įrodymui atsiuntė vieną matavimų santrauką. Siūlė mums savo juodraščius, matyti, norėdamas kai ką gauti; užsigavęs dėl vieno politinio įvykio, senukas šiurkščiai nutraukė korespondenciją.

Radęs siūlą, mėginau eiti prie kamuolio. 1930 metais dalyvaudamas Pasaulinėje energijos konferencijoje Berlyne susipažinau su tuometiniais galiūnais, kurie pažadėjo visą paramą. Turėjau žinių, kad Nemuno medžiaga randasi Siemseno firmoje,

kuri projektavo Nemuno hidroelektrinę stotį. Nuvykęs pas vieną Siemens—Bauunion direktorių buvau labai maloniai sutiktas. Direktorius pažadėjo perleisti hidrologinę medžiagą, tačiau su sąlyga, kad aš tarpininkaučiau firmai gauti Klaipėdos uosto statybos darbus, kuriems buvo paskirtos varžytinės. Užsigavęs dėl tokio nedvisprasmiško pasiūlinimo, nutraukiau derybas. Vėliau firma stengėsi atitaisyti savo direktoriaus netaktą; paaiškėjo betgi, kad firma jokių Nemuno tyrinėjimo duomenų neturėjusi, o vien Neries jėgainės projekta...

Klaipėdos uosto archyve inž. E. Kurganavičius užtiko seną Nemuno žemupio horizontų-observacijų medžiagą. Norėdami išvengti vokiečių reagavimo, visas hidrologines bylas garlaiviu pergabenom į Kauną; čia jos buvo saugojamos Hidrometriniame biure. 1939 metais, kai vokiečiai prisijungė Klaipėdos kraštą, jie patiekė tikslų sąrašą, pagal kurį visos bylos buvo grąžintos.

Tarp tu bylų buvo Smalininkų vandens matavimo stoties observacijos nuo 1830 metų. Berlyno hidrologinio instituto archyve, prie kurio su dideliais sunkumais priėjau, radau seniausius duomenis — 1811 metais pradedant. Tokią brangią medžiagą surinkęs ir sutvarkęs, išleidau, nugalėdamas įvairias kliūtis, 1930 metais, kaip II hidrometrinį metraštį. Dailų leidinį, kuriuo žavisi pasaulio hidrologai, puošia Vytauto Didžiojo portretas; norėdamas apėti tuos, kurie stovėjo Lietuvos izdo sargyboje, dedikavau šį brangų leidinį tuometiniam Jubiliumui. Dailininkas, kurio darbo portretą norėjau padėti viršelyje, pareikalavo 50 lt. honoraro; negavęs leidimo, kreipiausi į „nežinomą dailininką“ — „Spindulio“ spaustuvės piešėją. Tiesa, kada knyga buvo išleista ir padarė įspūdžio, atėjo pavėluotas leidimas honorarui apmokėti...

Likimas lėmė, kad antrojo karo ir antrosios vokiečių okupacijos metu mums pavyko pamatyti 1917—18 metais atliktų tyrinėjimų duomenis, nors, deja, tik trumpam...^{*)}

1943 metais vokiečiai buvo susirūpinę panaudoti Nemuno energiją. Netikėtai techninės priežiūros įstaigoje (Technisches Hauptamt) Kaune atsirado dalis per 20 metų ieškotos ir nesurastos medžiagos: planai, profiliai, debito matavimo bylos. 1944 metais Karaliaučiaus Vandens Kelių Direkcijoje pavyko rasti ir likusią medžiagą — horizontų observacijų bylas; čia, pasirodė, jos buvo nuo mūsų slepiamos. Dabar, pagaliau, bylos buvo paskolintos mums ir nukopijuotos. Kiek žinoma, visa tai sudegė Karaliaučiuje 1944 metų rudenį; pasiliko, jei bus išsaugoti, mano padaryti nuorašai.

Ką pasiekė vokiečių įstaigos, šykščiai slėpdamos nuo mūsų jiems mažai reikalingas bylas? Per 20 metų išnyko beveik visi niveliacijų taškai, todėl iš tų darbų niekas neturėjo ir neturės naudos. Vis dėlto senoji medžiaga išaiškino mums kai kuriuos neaiškumus, padėjo užpildyti Didžiojo Karo metu paliktą observacijų spragą, kitaip tariant — užpildyti vieną tuščią Nemuno praeities puslapį; tą galime laikyti nemažu laimėjimu mokslui, ir ne vien Lietuvos mokslui.

^{*)} S. Kolupaila, Nežinomas Nemuno tyrinėjimų istorijos puslapis. Alguvos Baras Nr. 1, Kempten.

Vokiečių įstaigos labai nenoriai prisileisdavo mus prie savo senų bylų. Kai norėjau panaudoti Žemutinio Nemuno reguliavimo ir potvynio apsaugos projektą, Karaliaučiaus Vandens Kelių Direkcija tiek tenusileido, kad nugabeno visas bylas į Tilžę. Atvykę su visu bendradarbių būrių, gyvenom savo garlaivyje ir per kelias dienas skaitėm bylas, darėm nuorašus ir brėžinius. Užtat, pagal tarptautinį bibliotekų susitarimą buvo galima paskolinti į Kauną bet kurią, kad ir rečiausią knygą iš Centrinės Valstybinės Bibliotekos Berlyne.

Praeities pamokos

Jei kada mums bus lemta grįžti į Lietuvą ir tęsti hidrologinius tyrinėjimus, galėsime tikėtis rasti nors dalį per tiek metų su dideliais pavojais ir sunkumais surinktos medžiagos. Mums žinoma, kad vokiečiai išplėšė ir išvežė iš mano buto visą archyvą; jis beveik tikrai bus žuvęs prie Berlyno 1945 metų pavasarį.

Tikrai išliko ir išliks amžiams tai, kas išspausdinta. Bibliotekose teberandame visus senus leidinius; visų jų nesunaikins karas, net atominės bombos. Kaip Schröterio knygutė, ateities Lietuvoje bus branginami visi mūsų spausdintieji darbai — knygos, metraščiai, brošiūros, žurnalų straipsniai. Jie išliks, nors mūsų nebus. Iš to pirmoji pamoka: spausdinkime visa, kas turi išlikti ateičiai, kas reikalinga mokslui — technikai ir istorijai. Atspausdinę siųskime visoms pasaulio bibliotekoms, kur saugojimas nieko nekaštuoja.

Antra skaudi pamoka (nors ji liečia ne mus, o didžiuosius mūsų kaimynus) — neslėpkime hidrologinės medžiagos, taip pat ir kitokios, kaip klimatologinės ir pan. Tai nėra karinė paslaptis; o žinome juk, kad išvagiamos ir didžiausios karinės paslaptys; skirtumas tik kainoje! Todėl kovokime prieš „karo paslaptis“, ypač prieš „slaptomaniją“.

Atsimindamas visus skaudžius nuostolius, labai norėčiau išleisti išgelbėtą ir išsaugotą medžiagą; gal kas patars, kaip tai būtų galima padaryti.

LIETUVIŲ MITOLOGIJA^{*)}

2. ŽEMĖS DIEVAITĖ ŽEMYNA

Apie žemės gerbimą lietuvinose ir žemės dievaitę Žemyną arba Žeminėlę, taip pat ir vyrišką dievaitį Žemininką, turime rašytinių šaltinių teikiamų žinių, pradedant XVI amžiumi. Mažvydo katekizmo įžangoje (1547 m.) minimas Žemepatis, Daukšos katekizme 1595 m.) minima Žemyna, toliau apeigas ir maldą į Žemieniką lotyniškai pateikia Lasickis (apie 1580 m.), Strykovskis savo kronikoj (apie 1582 m.) mini žemės (gal medžių?) dievą, vardu Pušaitis, kuris bezdų (alyvų) krūme gyvenęs, toliau dievą Ziemienik, išsamiai aprašo jo garbei švenčiamą spalų mėnesį šventę ir jam daromas gyvulių aukas, pateikia ir dvi aukojimo metu kalbamas maldas, tačiau tik vertime; jis sakosi, kad tokiose stambeldiškose šventėse šio dievo garbei ir jam pačiam tekę dalyvauti. Ir Lasickis ir Strykovskis greičiausia savo žinias sėmė iš to paties šaltinio, būtent, Alexander Gwagninus. Šimtmečiu vėliau, Kleino gramatikoj (1653 m.) randame paminėta Žemyne, to paties autoriaus giesmių knygos įžanginiame lotyniškame eilėraštyje, parašytame W. Martinio 1666 m., minimas Žemepati.

Labai išsamiai aprašo įvairias apeigas, kuriose pagerbiama žemės dievystė, M. Praetorius savo maždaug 1690 m. parašytame entnografiniame veikle apie senprūsius. Iš jo teikiamų žinių gaunasi įspūdis, kad bent tuo metu Žemyna arba Žemynėlė ir Žemepatys buvo patys svarbiausieji liaudies dar tebegebiami stambeldiški dievai. Liaudies manymu, Žemynėlė duodanti bei palaikanti žmonių ir gyvulių gyvybę, todėl ji visose šventėse pirmiausia yra pagerbiama. Žemepatys arba Žempatis esąs Žemynėlės brolis. Jo žinioje esančios gyvenamos vietovės bei sodybos. Kiekvienas ūkininkas turis savo Žemepati, kuris saugąs jo ūki ir nuo jo parciņas to ūkio klestėjimas.

Anot Praetoriaus, Žemynėlės pagerbimas apeigų ir iškilmių metu bei jai aukojimas buvęs vadinamas „žemyneliauti“. Šeimininkas pripila kaušelį alaus ir prieš gerdamas truputį nulieja ant žemės, kartu kalbėdamas tam tikrą maldą. Paaukojus Žemynėlei ir truputį nugėrus, sakomi linkėjimai, padėka Dievui ir šeimininkams, taigi, daromas tam tikras pasveikinimas, kuris vadinasi „palabinti“. Išgėręs kaušą, paduoda ji sekančiam paspausdamas ranką, kuris vėl pirma „žemyneliauja“ ir „palabina“, o tada išgeria ir siunčia kaušą toliau. Tik pirmąjį kaušą geriant yra daromos šios „žemyneliavimo“ ir „palabinimo“ apeigos, ypatingai laidotuvių metu, kitais atvejais, atrodo, tik šeimininkas, pradėdamas šventę, vieną kartą „žemyneliauja“ ir „palabina“. Tokiose apeigose dalyvauja tik artimieji, svetimų neiši-

*) Tęsinys iš 2-jo nr.

leidžia. Anot Praetorius, veik nėra tokios šventės, kurioje nebūtų tokiu būdu pagerbiama Žemynėlė. Jis pateikia ir „žemyneliavimo“ metu kalbamas maldas. Dvi kokias maldas į Zemepatį sodybos išventinimo metu jis paduoda vokiškame vertime. Idomiausias yra toks ilgokas lietuviškos maldos tekstas. „Žemynėle, žiedkelėle, žydėk rugiais, kviečiais, miežiais ir visais javais; būki linksmas, dievele, ant mūsų; (kad) prie tų mūsų darbų šventis augelas pristotų; piktą žmogų pro šalį nukreipk, kad mūsų neapjuoktų“. Nors ir ne viskas pažodžiui gali būti tikra, ką Praetorius rašė, tačiau šiaip ar taip jo paduodamos žinios teikia pagrindą, tikėti, kad jo laikais Žemynėlės garbinimas liaudyje dar tebebuvo gyvas.

Panašią į aukščiau pamintą, bet greičiausia iš kito šaltinio paimtą maldą pateikia dar Brodovskis apie 1744 m.: „Tirštas krūmas, dirma (širma?) rasa, brandžia varpa. Žemynėle, žiedkele, išlaikyk sveikatoje ir gėrybėje; žegnok valgomus, geriamus, sėjamus, akėjamus; ant šios Žemynėlės žiedkelės pasidžiaugti (mums duok); apsergėk nuog alkano žvėries“. Vienoje Rhesos 1825 atspausdintoje dainoje (Nr. 84) randame sakoma: „Žemynėle, žiedėklėle, kur sodinsiu rožių šakelę? . . . kur rasiu tėvą, močiutę?“

Žemynėlės vardas dar ir dabar dažnai minimas užkalbėjimuose nuo gyvatės igėlimo. Čia jai teikiamas dar ir pagarbus „motinėlės“ priedėlis. Pavyzdžiui: „Motinėle žieminėle . . .“ (12 kartų, nuo lengvosios gyvatės); „Motinėle žieminėle, perlo upė, un perlo upės aniolas stovi . . .“ (12 kartų nuo sunkiosios gyvatės); arba: „Žema, žemynela, un pirkelės upelė, un tos upelės aniolas švintasai . . .“ (visi iš Švenčionių apyl).

Tūlas Kumatatis 1866 apie Mažeikius užrašė tokią maldelę:

Žeminele, mus kavok,
Dirvas mūsų peržegnok,
Peržegnok girias, laukus,
Kluonus, lankas ir šlaitus.

Šios maldelės sucliaivimas jau yra naujoviškas.

Dabar prisiziūrėkime, ką apie žemės gerbimą žino šių laikų mūsų liaudis.

Žemę reikia gerbti, nes ji yra laikoma šventa. Seni žmonės iš pagarbos žemę bučiuodavo, ypač vakare, eidami gulti ir rytą atsikėlę. Vaikams, pakalbėjus rytinius ar vakarinius poterius, irgi liepdavo žemę pabučiuoti. Apie Salaką sakydavo: „Ar žemę pabučiuosi, ar mūkelę, tai lygūs bus atpuskai“. Vadinasi, žemės gerbimą lygina su Dievo gerbimu. Salantų apyl, bučiuojant žemę kalbėdavo tokią maldelę: „Žeme, motina mano, aš iš tavęs esu, tu mane šeri, tu mane nešioji, tu mane po smerčio pakavosi“. Artojas, pirmą kartą išėjęs į lauką, bučiuoja žemę; kad ji gerą derlių išduotų. Sėjėjas, prieš pradėdamas ir pabaigęs sėją, irgi pabučiuoja žemę.

Nedorėliui su pasipiktinimų arba legendų, kaip zsuas „oeruerxniagodtvceniat Yra visa eile liaudies sakmių arba legendų, kaip prasikaltėlius praryja žemė: jie nugrimsta šu savo namais, dvarais ar pilimis į žemės gelmes, žemė vėl užsidaro arba toje vietoje pasidaro kalnas, bala, ežeras, Esti ir priešingai: didelio prasikaltėlio lavono žemė nepriima, vis išmeta vėl į paviršių, nors ir daug kartų būtų palaidotas, — prisiminkim padavimą apie Čičinskį.

Dažnai žemė yra įsivaizduojama kaip *m o t i n a*, viską gimdanti, peninti ir auginanti. „Mes iš žemės esam ir žeme būsim“, — sakoma apie Gervėčius. Apie Kretingą sakoma: „Žemę reikia gerbti todėl, kad žmogus yra iš žemės padarytas ir vėl kada nors turės atgal į ją sugrįžti.“ Viena moteriškė iš Salantų apyl, taip pasakojo: „Kai buvau maža, pakalbėjus poterių turėdavom pabučiuoti žemę ir sakyti: Pondievali, iš žemelės parėjau, į žemelę nueisiu“. Taigi, motina žemė gimdo visokią gyvybę. Užtat tarp motinos žemės ir žmonių motinų yra tam tikri simpatetiniai ryšiai: kas mušė savo motiną, to numirusio žemė nepriima; kas su lazda muša žemę, tas muša savo motiną, užtat žemė mušti yra nuodėmė. Todėl negalima žemę be reikalo daužyti. Seni žmonės labai bardavo vaikus, kai pamatydavo juos lazdomis mušant žemę (Aukštadvaris).

Daugelyje tautų naujagimis pirmiausia paguldomas ant žemės arba asloje, kad žemės jėga jį paveiktų, padidintų jo augimo jėgą, kad jis pasidarytų tvirtas ir sveikas. Žemės dažnai vartojamos gydymui (pvz., žaksiančiam reikia suvalgyti žemių) ir burtams (pvz., pavasarį užgirdus pirmą griaustinį reikia pasivolioti ant žemės, iš pirmosios vagos vogčiomis reikia paimti žemių ir pabarstyti trobos asloje, tai tuose namuose nebus blusų).

Plačiai paplitęs yra paprotys mirštantį guldyti ant žemės: mat, žemė palengvinanti jo kančias, greičiau pas save priimanti. Laidojant giminės beria tris saujas žemių į kapą, kad būtų jam lengviau kentėti, tik vaikai neturi berti žemių ant savo tėvų karsto, nes tada tėvams esą sunku kape gulėti.

Taigi, žmogus, žemės pagimdytas arba iš jos kilęs (pvz., mitas apie Adomo sutvėrimą iš molio), po mirties vėl eina į jos prieglobstį, kad po kurio laiko vėl grįžtų į pasaulį naujam gyvenimui.

Žemė yra mūsų maitintoja, už tai reikia ją gerbti: kad negerbtum, badu numirtum, niekas neužaugtų. Žemę, kaip maitintoją, reikia gegužės pirmą, vadinasi, pavasario pradžioje, septynis kartus pabučiuoti (Viduklė).

Pakalbėjus vakarinius poterių, reikia pabučiuoti žemę ir sukalbėti tokią maldę: „Žemele mano, motinėle mano, nešiok mane, sotink mane“. (Biržai).

Neužtenka paprasto žemės gerbimo, bučiavimo ir maldų, reikia jai duoti ir aukų. Ryškiausia aukos žemei forma yra Praetoriaus aprašytas „žemyneliavimas“, t. y. apeiginis alaus nuliejimas ant žemės. St. Rostovskis, remdamasis 1583 m. šaltiniu, rašė: „Zemei aukodavo kiaulytę“. Štai dar keletas paskutiniaisiais metais užrašytų žinių apie aukas žemei. Varant pirmą vagą, aparia duonos plutą, kad derlingi metai būtų. Merkinės ir Liškiavos apylinkėse artojas, išeidamas pirmą kartą arti, nešdavosi į lauką duonos kepalą; kurį pirmą vagą ariant apardavo ir palikdavo dirvoje, kad javai geriau derėtų. Žagarės apyl., varant pirmą vagą, padeda į ją visą krepšį su duona ir aparia, tatau reiškia: su duona išėjau į lauką, tai duonos ir turėsiu. Rugiapjūties pabaigtuvių metu užkasa rugienoje duonos ir druskos, kaip auką žemei, kad ir kitais metais susilauktų gero derliaus. Tverečiaus apyl., prapjovus pirmą saują rugių, užkasa žemėn duonos ir sako: „Žemele, tu man davei, tai ir aš tau duodu“. Kaltanėnų apyl., (Švenč apskr.), pjaunant paskutinį rugių

barą, išmeta gabalą duenos ir aplink apipjovinėja, kol randa tą duoną: radę atlaužia dalį ir suvalgo, o kitą dalį apkasa žemėm. Tai vis, palyginti, nekaltos žemdirbių aukos savo maitintojai žemei. Yra žinių, kad seniau duodavę žemei ir kruvinių aukų: statant miestą po jo pamatais pakasdavę gyvą žmogų (prisiminkime legendą apie Vilniaus miesto įsteigimą), statant namus — pakasdavę gyvą gyvulį ir pan. Kaip tokių aukų pakaitalą, dabar į pastatų pamatus užmūrija įvairius simbolinius arba pašventintus daiktus, pvz., pamūraukos apačion dėda puodą su Sekminių berželių pelenais ir vidun įdeda pinigų — dėl laimingo gyvenimo, kaip dabar sakoma (Dūsetos).

Zemės gerbimui pagrindą yra davęs žinojimas, kad visos gyvos būtybės — augalai, gyvuliai ir žmonės — savo maista ir jėgą gauna iš žemės. Todėl žemė tautų sąmonėje pasidarė palaimą teikiančia jėga. Ji taip pat suteikianti pagalbos ir jėgų kovoti su žmonėms kenksmingomis būtybėmis. Kai kuriose tautose ši žemės jėga išsivystė į asmeniską žemės dievystę: tai graikų Gaeapiter, romėnų Tellus mater arba Terra mater, pastarajai tolygią Tacitas laiko germanų Nerthus, o lietuviai irgi turėjo ryškią žemės dievaitę Zemyną. Žemės deivė dažniausiai įsivaizduojama kaip moteris. Indoeuropiečiuose žemė dažnai yra laikoma dangaus dievo žmona, kurią lietus padaro vaisingą. Žemės dievystė įsivaizduojama moters pavidalu greičiausiai todėl, kad moteris, bet ne vyras, pirmiausia pradėjo dirbti žemę: kai vyrai svarbiausia užsiimdavo medžiokle ir žvejyba, moterys nuo maistingų augalų rinkimo perėjo į jų auginimą. Taigi, pirmoji žemdirbė buvo moteris, o žemės gerbimas ypač yra būdingas ir išsivystęs žemdirbių tautose.

Pierre Dournes

O. V. MILAŠIUS ARBA DU MEILĖS VEIDAI

„... Tik tas pažįsta amžinąją meilę, tik tas eina Dievo akyvaizdos žerėjime, kurs kentėjo mylėdamas kūrinį ir atsisakė šitos meilės, nusigręždamas nuo purvinos upės į amžinąjį šaltinį“.

O. V. Milašius
„Amoureuse initiation“

Mums prisimena Rilke's žodžiai: „Sėdžiu ir skaitau poetą. Kaip tai gera. Koks likimas. Jų, gal būt, yra šioj salėj apie tris šimtus, skaitančių dabar; bet negalima, kad kiekvienas jų rankoj turėtų poetą. (Dievas žino, ką jie taip galėtų skaityti). Be to, trifų šimtų poetų iš viso nėra. Bet žiūrėkite į mano laimę. Aš, gal būt, pats skurdžiausias tarp jų ... aš skaitau poetą. Nors būčiau vargšas, nors mano švarkas vietomis prakiuręs, nors mano apavas ne be priekaištų ...“

Taip, mažiausias šių įtakingų sakinių būdvardis prisideda prie poeto O. V. Milašiaus įvertinimo. Jaučių gėda tokiuose skurdžiuose rėmuose, tokiais vargo ir nepriteklių laikais kalbėti apie tokį didelį dvasios vyrą. Kaip gera prisiminti Rilke, pradėdant rašyti apie tokio pat amžiaus poetą, atėjusį, kaip ir jis, nuo nežinomos Europos paslaptingų krantų, meilės dainių, nešančių, kaip ir jis, švelnų pilietybę, kad jo kūriniai padarytų jį Mūsų kalba iškelti palaidotos praecies liūdesį. Kai pusiaušėščėliai teikia visai Rilke's kūrybai subtilaus švelnumo, kai jo „Cahiers“ arba „Elegies“ meilės temos nuolat užleidžia vietą mirties kultui, kai pati meilė Rilke'i yra aistringas troškimas to, kuo visados nusiviliama, Milašiaus kūryboj, prozoj ir poezijoj, meilė triumfuojanti. Pagaliau, kaip Rilke, nežiūrint puikaus jo mūsų (prancūzų) kalbos mokėjimo, yra rašytojas vokiečių kalba, šis Lietuvos ministeris Paryžiuje, kalbėjęs visomis kalbomis, savo (poeto) misijai pasirinko prancūzų kalbą.

Diplomatas ir keliautojas, kaip ir Claudel, Milašius pasirinko svetimus žodžius, kad atvaizduotų savo kraštą, savo vaikystę, savo istoriją. Bet jam nebuvo svarbu tapti Rimbaud ir Mallarme kompatriotu, jis nelaukė, kad jam suteiktų prancūzų tikrai prancūzų autorium.

jo raštuose ne tiek naujų vizijų, kiek atnaujina nostalgiją, siekimus, atvaizdavimus tokioj šviesoje, pro kurią jis visa tai praleidžia, ir kiek jiems suteikia visuotinės išraiškos vertingumo. Milašius — poetas prancūzas: tačiau reikėjo, kad ateitų mirtis, kuri patvirtintų ne garbę, bet tiktai garsumą, ir tokiu būdu būtų nuspręsta išleisti jo visą kūrybą. Išleisti ėmėsi šveicarai, turtingesni popierium ir labiau susirūpinę geromis knygomis. Pirmuose tomuose pasirodo „Poemes“ su Edmond

Jaloux įžanga; toliau — jo romanas, bet, kaip mes pamatysime, daugiau poema „Amoureuse initiation“; pagaliau, drama „Miguel Manara“.

Galvojant apie grožinės literatūros aristokratą, kokių buvo Henri de Regnier, išaukęs XVIII. prašmatniuosius romanistus, „Amoureuse initiation“ autoriuje atpažinta simbolistinė įtaka neįterps jo į apibrėžto žanro rėmus.

Sis pasakojimas, vaizduojas herojaus kaprizingą gyvenimą, yra iš pradžių degas meilės šauksmas ir patetiška išpažintis. Dažnai juokingais Sassolo Sinibaldo, grafo Pinamonte, Brettinoro bruožais, Casanovą primenančiais pasakojimais, Milašius piešia pats save. Ir Edmond Jaloux teisingai gali rašyti: „Amoureuse initiation“ yra labiau poeto, negu romanisto kūrinys.

Kai Milašius įeis į teatrą su šedevru „Miguel Manara“, jame pasirodys naujas Don Juan'o sudramatintas aspektas. Tai bus atradimas Meilės, kuri yra visa nuostabi Milašiaus istorija, didžiausias skautumas ir spinduliuojanti šviesa. Jumoristiškai lyriškas Pinamonte pasakojimas apie savo kvailą nuotykių su puolusia moterimi nušviestas tokiomis spalvomis, kad staiga pastebimas Meilės vaizdas. Po „Initiation“ autoriaus Brettinoro patiria, kad kiekviena meilė gimsta iš Dievo, ir jis, kaip ir Marija Magdelena, sužino apgailėtinu patyrimu, kad tik Dievas yra meilė. Šventojo Augustino žodžiai „nondum amabam et amare amabam“ randa atgarsio šiose ungingose eilutėse: „Kada gi išmoksime vaizduoti džiaugsmą ir grožį? Kartais aš abejoju savo skausmu, tačiau meilės meilė manęs niekad nepašalino.“

Sis žmogus, sunykęs dėl gyvenimo malonumų ir netvarkos, sužino, turėdamas keturiasdešimt penkerius metus, kad viskas, išskyrus meilę, yra tuštybė. Jam gyvenamojo amžiaus racionalizmas atrodo bejėgis prieš gyvenimo paslaptis, ir jis taria nuostabų žodį: „Deja, mes vos sugebame mylėti, o norėtumėm teisingai galvoti!“ Ir nežiūrind to, į kokias klampynes nuves jausmas, kurio tikrumas yra absurdas, jis patenkintas sužinojęs apie Dievą. Meilė sukūrė pasaulį, ir šis atidengimas staiga apšviečia visatą senojo Pinamonto akyse. Net netobulame vyro ir moters susijungime jis atranda, kad tai padarė ir „Giesmių Giesmė“, paveikslą to ryšio, kuris sujungia sielą su Dievu. Jis ragauja, laukdamas mylimosios būtybės, nuogačius ir baimę, kurie lydi ieškančius Dievo. Kaip jis greitai sužino, aistros pagautas kad vien tik meilė gali nuraminti jo troškulį, kuris jį padaro klajojančiu gyvuliu.

„Ateik, apglėbk mane, Meile! Tu, kurios kojos siekia žemiau, negu galima nukristi, ir kurios galva spinduliuoja virš visos šviesos! Tu, kuri man parodei amžinybę! Gyvojo Dievo Sūnau!“ Šie karšti žodžiai mums primena šventojo Augustino žodžius, kuriais stengėsi nusakyti tai, ka jis pergyveno mylėdamas Dievą: „Aš myliu giedrumą, kvapą, maistą, apglėbimą — kai myliu Dievą“.

Pinamonte įpradinimas eina nuo neskaisčios kūrinio meilės prie garbinimo Dievo, kurio jokia dėmė nedrumsčia. Nuo tąsyk jau visai kitaip žvelgia į tvarinius. Jis vienu žvilgiu suvokia visatos būtybių ir daiktų ryšį. Tada suspindi švelni meilė visam tam, kas yra sutverta. Tai Milašiaus paskutiniųjų metų franciscanizmas, kai pasivaikščiojimuose Fontainebleau miške jis buvo lydimas paukščių būrio. Kokiais tonais jis išreiškia „šią baisią ir malonią meilę, kuri yra būties principas,

padarąs mūsų broliu kelio akmenėlių“. Jo deganti ir tamsi aistra derinasi su Venecijos spalvų harmonija. Reikia himnu Venecijai domėtis labiau, negu jausmingiausia visų romantikų ode. Kas nenusileis išraiškos burtams, kuriuos nusako ši pabaiğa: „Si švelnumu serganti Venecija yra taip pat šventų pasiilgimų ir neramumų sesuo; ir kai nykstančio mėnulio auksas švelniai ilsisi ant palinkusio bokšto peties, jūs galvojate apie Mariją Magdalena, visai uždusią po urnos pamaldžių kvapų našta“.

Bet į šį gaivalingą koloritą įsimašo kaprizingi poeto vaikystės prisiminimai, kurie atkuria varginančias keliones, nostalginio ir klaidžiojančio gyvenimo iškrypusius pelerinažus. „Milašius gali išreikšti savo pranešėjo lūpomis šiuos reikšmingus žodžius: „Kas myli tikrai — myli Dievą“. Buvo susvyravimų pas Milašių, jo „Amoureuse initiation“ taip pat to neišvengė; buvo kelyje susikirtimų, kurių paslaptis saugo Dievas. Mums prisimena, pvz., Claudel dramos („Soulier de Satin“) arba Mauriac romanas, jei turima galvoj jo „Ce qui etait perdu“... Iš paniekintos širdies staiga iškyla meilė, antrasis Meilės veidas, nuo kurio, vieną kartą pamatęs, Milašius nebegali nusigręžti. Tai aprašys jis savo „Poemose“. Jei galima atpažinti Milašiaus eilėse paveikslus ir sąskambius, primenančius šio gėrio ir blogio susijungimą, panašų į Baudelaire „Fleurs du Mal“ pavadinimą ir palinkimą prie to, kas fantatiska, tai išduoda nuolatinę Poe įtakingą lektūrą. Vaikystės šviežumas tų, kurie neturėjo vaikystės, šiaurės paslaptinga piliis, slaviška melancholija, kuri teikia Rilke'į grožio, — tai vienintelė vieta, kurią „Cantique de la Connaissance“ autorius užėmė tarp poetų legionų. Menininko kelionė vis į didesnę šviesą: kaip pražuvęs savo svajonių pilies tamsiuose kambariuose, kaip užkastas lietuviškoje naktyje, Milašius ištaria Oswaldo (Ibseno) yriantį šauksmą: „Saulė! Saulė!“ Autobiografija, išpažintis, be abejonės, bet linksmas ir verčias viską aukštytyn kojom atradimas Meilės, kuri sutaukina poeto širdį su visa realybe, žinoma, priskiriant tam ir žiaurius atsiminimus.

Kaip „Confession de Lemuel“ choras, mes nustembame sakydami, kai vienu žvilgiu apglėbiamė abi Milašiaus aprašytas visatos puses: „Iš gyvenimo į gyvenimą — koks kelias!“ Iš neviltingos, išreikštos mažoj poemoj, kuri prasideda šiomis eilutėmis:

Tous les morts sont ivres de pluie vieille et sale
 Au cimetièrre etrange de Lofoten ...
 (Visi mirusieji yra girti nuo seno ir nešvaraus lietaus
 Keistame Lafoteno kapinyne ...)

ir kurios baigiasi šiuo neviltingu prisipažinimu:

Ah! les morts, y compris ceux de Lofoten,
 Les morts, les morts sont au fond moins morts que moi!
 (O mirusieji, suprantama, ir Lofoteno,
 Mirusieji, mirusieji, iš tikrųjų, yra mažiau mirę negu aš!)
 Iš šio slėgiančio liūdnumo į giedresnį kvietimą „Cantique du printemps“ leitmotyvas:

Ouelle monde est beau, bien aimee, que le monde est beau!

(Koks pasaulis gražus, mylimoji, koks pasaulis gražus!

Il faut vivre, vivre, rien qui vivre!

(Reikia gyventi, gyventi, nieko daugiau, kaip gyventi!).

Bet ypač pradėdant sukaupia andante, kurioj Milašius eina nuo „sulaikytos naktyje ugnelės“ (la berline arretee dans la nuit) iki „Psaume de la Reintegration“, kur jis išpažįsta realią ir pašventintą vietą, pažymi jo kilimą, ir kur paskutiniai žodžiai skamba kaip simfonijos finalas, kur dominuoja džiaugsmingos ir gaivalingos varinės gaidos: „Kad mano kilimas pažymėtų Kitą Erdvę, tikrą, originalią, pašventintą, ir kad šita visata, Mano Skausmo sūnus, kurio naktinis žvilgis gula ant mano sielos, su manim pasikeltų Tėvynės link, auksinės palaimos triukšmingų intakų linksmam bėgime“, nuo laukimo iki išklausymo girdisi čia besišypsančios, čia rimtos gaidos:

J'ai senti mon cour saisi
 Par un son de clavecin...
 Et soudain, comme l'enfant
 Ferme ses mains etrangeuses
 Sur le moineau grelottant
 Trop tot envole du nid,
 Oui — qui le croirait? — soudain
 Comme quand j'avais vingt ans
 (Enfant epris d'une enfant)
 J'ai dans mes deux vieilles mains
 Serre ce coeur irritant
 Qui s'etait pris tout a coup
 A battre, mais follement,
 Mais offrensement, mon Dieu! — pour vous...

(Mano širdį pagavo klavišo garsas... Ir staiga, kaip vaikas, apimu savo smaugiančiomis rankomis drebantį žvirblį, per vėlai išskridusį iš lizdo. Taip — kas tuo tikėtų? — staiga, lyg tada, kai aš turėjau dvidešimt metų (vaikas įsimylėtas vaiko), aš spaudžiau savo abejonės rankomis šią išsigandusią širdį, pradėjusią staiga plakti, bet pašėlusiai, bet baimingai, mano Dieve! — dėl jūsų...)

Nuo šios akimirkos ši deganti širdis neturėjo daugiau nustoti plakusi Begaliniam, tapusiam Kažkuo. Daug daugiau, negu Novalio himnams, skiria Milašius meilės gyvenimą šventojo Jono nuo kryžiaus kontempliacijai, šitai pilnos Dievo meilės mistikai, kuri kalba gamtoje ir atidengia šventojo Rašto žodį.

Paskutiniai gyvenimo metai atras Milašių rūpestingą, ne naujų ritmų ieškančią, bet atskleidžiant šitą šventojo Rašto visuotinę prasmę, išlukštentą su meile.

Milašius, rašydamas vienam savo pažįstamam, išreiškia entuziazmą šv. Raštui, „kaip teisingam savo raidine ir dvasine prasme“. Metai prieš mirtį jis rašys: „Viena tik katalikybė — aš niekadęs neuilsčiau tai kartodamas — yra tikra, kadangi

ji yra jūdaižas išsipildymo vyksme, senasis žmonių sukurtas įstatymas, o ne paprastas mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus, kuris yra grindžiamoji pasaulio šviesa kaip dieviškumo ir žmogiškumo priežastis“.

Ir tasai, kuriam buvo paskirtas Lietuvos vainikas, garbingos šeimos palikuonis, poetas, kurio genijus ir temperamentas atitolino nuo visų srovinių mokyklų, pridėjo: „Aš nedarau nė vieno žingsnio šioj apgailėtinoj būty nepasitaręs su nuodėmklausiu ir dvasios vadovu.“ Tai atsitiko dėl to, kad amžinoji meilė pagavo sielą tojo, kuris buvo atradęs tokią harmoniją „Cantique de la connaissance“ meilės nelogiškumams nusakyti. Po Edmond Jaloux, kuriuos (nelogiškumus) jis taip gerai suprato, reikia dar kartą pažymėti paskutines šios poemos stebinančias eilutes:

„Kaip visi gamtos poetai, aš buvau paskendęs baisiam nežinojime, nes tikėjau mylės skaisčiausias gėles, žydriuosius tolius ir net šviesiuosius veidus, dėl jų vienintelio grožio. Aš tyrinėjau aklųjų akis ir veidus: kaip visi jausmingumo garbintojai, aš buvau gąsdinamas fizinio aklumo. Tai dar kartą pasako apie Dievybės naktų saulės nuskaidrintą valandą. Iki dienos, kada, save stebėdamas, buvau sustojęs prieš veidrodį, žiūrėjau, kas yra už manęs. Ten buvo šviesų ir formų šaltinis, gilybių pasauliai, gėdingi, išmintingi, senoviniu būdu sudaryti. Tąsyk toji moteris, buvusi prie manęs, mirė. Aš jai, kaip karstą, atidaviau visą savo karalystę, prigimtį. Aš ją palaidojau apgaulingo sodo slapčiausioj vietoj, kur amžinojo prizadėtojo mėnulio žvilgsnis suskyla lapuose ir nusileidžia ant miegančiųjų už tūkstančio meilimumo laipsnių.

Šitaip aš patyriau, kad žmogaus kūnas slepia savo gelmėse visiems blogiams vaistą ir kad aukso pažinimas yra kraujo ir šviesos pažinimas.

O Vienatini! Neatimk nuo manęs šių skausmo prisiminimų tą dieną, kada Tu nuo manęs atimsi blogi ir turta ir tavieji, besišypsiantieji, apvilks mane saule. Amen.“

Ar Meilė, „šis laimingas, užburiąs ir gąsdinąs žodis“, kurio vienas tik ištarimas poetui iš akių išspaudžia ašaras (Armand Guibert), nėra paslaptis, kurią labiausiai sias apolkalipsės laikais reikia apmąstyti? Ar mes neturime pagarbiai nusilenkti poetui, kuris geriausiai nusakė mūsų artimiausią suirimą ir nurodė žmonėms Meilę, kuri nėra mylima?

Vertė Pranas Razmias

Pr. Naujokaitis.

PUTINO LYRIKOS BRUOŽAI

Putinas yra vienas ryškiausių mūsų pomaironinės epochos poetų. Yra ir daugiau ryškių vardų mūsų to laikotarpio literatūroje, yra reikšmingų naujų kelių ieškojimų, bet nė vienas jų nėra taip plačiai išsiskleidęs savo kūrybos laimėjimais, kaip Putinas. Taip pat ir jo įtaka Neprikusomoje Lietuvoje išaugusiai mūsų poetų jaunesniajai kartai ar tik nebus pati didžiausia iš visų kitų poetų.

Putino vaidmenį mūsų naujoje literatūroje apibūdinkime A. Vaičiulaičio žodžiais: „Mūsų lyrikos raidai svarbu tai, kad futūrizmo laikotaryp Vincas Mykolaitis Putinas pasirodė visa savo prigimtimi svetimas moderniesiems lyrikos eksperimentams. Jo kelias eina nuo klasiškos formos, objektyvaus pasaulio kūrimo prie individualistinio simbolizmo ir, paskutiniam tarpsny, vėl prie ramaus klasicizmo. Daugiausia mūsų poeziją jis paveikė savo antruoju, individualistinio simbolizmo, periodu su „Tarp dviejų aušrų“ rinkiniu. Jis pats save charakterizuoja, kad esąs klasiškos formos, tačiau linkęs į simboliką, daugiau egocentrinio pobūdžio lyrikas. Tat su V. Mykolaičiu Putinu stovim prie dvejojimo mūsų poezijos atžvilgio. Viena puse jis palaidas ankstesnių lyrikų formos pastangas veda vėl prie griežtumo, išsiveržusių upės srovė-vėl grąžina į griežtą vagą, o antra — jis gal labiausiai už kitus poetus savo klestėjimo metu eilėraščių išaukštino individualizmą ir tuo būdu sintetino kitų jau diegtas idėjines aspiracijas. Jo pasaulio centre nėra Dievas, kaip pas Maironį, jo interesai nėra atiduoti į tautos rankas ir jos lėmimą, bet jis pats, užsidaręs savy, centrą jaučią savo viduje, savo sieloje, į kurią jau projekcijos šešėlius meta ir išorinis pasaulis, ir Dievas, ir Tėvynė. Prabrėžtina, kad toks V. Mykolaitis Putinas mums prisistato savo aukščiausio lyrinio pakilimo metu, kuris mūsų literatūrai suteikia patvarių kūrinių“ (A. Vaičiulaitis, Dvidešimties metų lyrika, Židinys, 1938 m. nr. 5—6).

Putino kūryba yra labai plačios apimtys: jis visuose žanruose yra parodęs savo kūrybinę jėgą — lyrika, drama, misterija, novelė, romanas, pagaliau, literatūros istorija. Platus ir tematikoje — nuo nesudėtingų gamtos nuotaikų iki visuomeninių ir filosofinių problemų. Įvairus Putinas ir išraiškos formose. Tačiau visame žanrų ir problemų įvairume ryškiausiai iškyta lyrinis pradas. Lyrikoje Putinas plačiausiai yra pareiškęs savo dvasios pasaulį, lyrinis yra jo talentas, aiškiai prasiveržias ir kituose žanruose. Del to ir pamėginsime čia iškelti būdingiausius Putino lyrikos bruožus.

Putino lyrika yra poeto vidaus kovos ir viso jo kūrybinio kelio atspindys. Keitėsi poeta nuotaikos, keitėsi jo santykiavimas su pasauliu, su Kosmu, tuo pačiu keitėsi ir jo lyrikos turinys bei formos. Putino lyrikos raidoje galime išskirti tris laikotarpius.

Pirmasis laikotarpis priklauso bepradedančio kurti ir gyventi poeto jaunystei. Čia dar nuskamba tradicinis patriotinės lyrikos aidas, nežymioje Mairo-
nio ir M. Gustaičio įtakoje (karo motyvai, kenčianti Lietuva, į laisvę besiveržian-
čios tautos prisikėlimas). Bet jau ir čia reiškiasi daugiausia individualiniai poeto
išgyvenimai: šviesus, navyvus pasaulio vaizdavimas, tikėjimas į savo kaip pranašo
pašaukimą, siekimas kilnių idealų, grožėjimasis pasaulyje juntama harmonija. To
laikotarpio giedrių nuotaiką apibūdina kad ir šis žaismingas „Pumpurėlio“ posmas:

Skleidžias, skleidžias pumpurėlis.

Lūkesy sukrautą grožį

Spindulian švelniai atvožia —

Ir į naują krapų žiedą

Plaštakėlis saule rieda.

Visame pasaulyje poetas dar junta harmoniją: saulei į vakarus leidžiantis, nutil-
zengia ant žemės ir skambina skeidžiantis angelas sta svajonėj gamta, ramybę
aukso kanklėmis, nustebusios žvaigždės klausosi, o mintys kyla į dandų. Tiesa, jau
ir šiuo metu kyla audrų, bet jų sukuriuose iš aukštybių šviečia idealų žvaigždė
„Stella Maris“.

Putinas skelbia, kad jis žinąs tyrą, gražų pasaulį kur gėlės žydi, ir į jį kviečia
skaisčiais rūbais apsivilkusį draugą:

Zinau aš, drauge, pasaulį didį,

Pasaulį gražų, pasaulį tyrą,

Lyg šviesų rytą, kai gėlės žydi,

O skaidrios rasos nuo lapų byra.

Pamiršim visa, kas juoda žema,

Pamilsim žydrą padangių plotį, —

Ten didžios mintys ramybės gema,

Ten atgimimo versmių ieškoti.

• Tačiau drauge su gyvenimo pažinimu į šitą navyvų giedros pasaulį pamažu pra-
deda veržtis disonansai. Poetas pajunta, kad tarp svajonių ir tikrovės yra didelis
skirtumas ir net nesutarimas, kad keliai į idealą yra skausmais grįsti:

Tikrybė skaudžius disonansus paskleis

Ir eis skausmingais vienystės keliais . . .

Tie disonansai prasiveržia vis ryškesniais vaizdais. Skaudu, kad „metu puikių
sapnų, tylaus jausmų žaidimo užgėso žibūriai“:

Užgėso žibūriai, nutilo mūsų puota,

Nudraskė vėsulos girliandų vainikus,

Taurė neišgerta, daina neišdainuota, —

Užgėso žibūriai per džiaugsmą ir juokus.

Juoda mintis vis dažniau įsibrauja į šviesųjį poeto pasaulį, o virš viso ankstesnio
jo navyvus džiaugsmo iškyla, lyg koks pikto demonas, negailestingasis išdidusis
R e x. Jis, įsivyniojęs į purpurą ir sėdėdamas rūščiai bara tuos, savo žvaigždžių soste
kurie ten žemėje, skurdo ir alkio kamuojami, šaukiasi pagalbos ir tuo šauksmu
kliudo jam grožėtis pasaulio harmonija.

Del to poetas pradeda suprasti, kad jo kaip kūrėjo — varpininko pašaukimas — esąs sujungtu savyje džiaugsmą ir skausmą:

Aš džiaugsmą ir skausmą užbūręs kartu
Paskleidžiu siūbuojamo vario aidu.

Šiame kūrybos laikotarpyje dar vyrauja tiesioginis poeto pasisakymas, tik vienur kitur prasiveržia jau simbolinė forma (Užgeso žiburiai, Rex).

Antrajame Putino kūrybos laikotarpyje prabyla audringos poeto emocijos didingame simbolių pasaulyje. Beveik visame „Tarp dviejų aušrų“ rinkinyje vyrauja pesimistinė nuotaika, reiškiasi stipri poeto dvasinė kova:

Aptemo padangė, nutilo balsai —
Pramintu taku aš keliauju patsai.
Man užkepė lūpos, nulinko galva,
Sustingo, užšalo mintis negyva.

Džiaugsmas ir giedri nuotaika visiškai išnyksta, įsiviešpatauja tamsa ir šešėliai. Poetas, pasitraukęs nuo žmonių, pats vienas grumiasi titaniškoje kovoje su sukulisia priešinę ir nesuderinamu emocijų stichija. Šitam dramatiniam pasauliui išreikšti nepakanka tiesioginio pasisakymo. Atsiveria platus simbolių pasaulis: bokštai, tamsa ir šešėliai, viršūnės ir gelmės, kalnai, krateriai, glūdumos, miglos, klaikuma, ilgesys, gandas ir t. t. Išibangavusi nuotaika sudaro ištistus eilėraščių ciklus, kuriuose reiškiasi stipri audringai ieškančios gyvenimo prasmės poeto dvasios kūrybinė jėga. Toji jėga net apibendrintiems kosminiams vaizdams duoda gyvybės ir vaizdingumo. Poeto siela jaučiasi pasaulio sukaustyta ir ieško išivadavimo; ji nuolatos blaškosi, kenčia ir niekur neranda atsakymo į kankinančius klausimus; poetą traukia viršūnės, bet dar labiau vilioja gelmės. Įaudrinti poeto jausmai veržiasi maištingai. Jo dvasia norėtų susprogdinti net visą Kosmą: jam dainuoja mirties lopšinę (Viršūnės ir gelmės).

Beviltiškiausiai Putinas dainuoja „Pesimizmo himnuose“. Iškilmingai pradėjęs:

Saulėtekio giesme pagarbinti noriu
Didingo gyvenimo skaistų altorių ...

toliau prabyla niūriu priekaištu amžinajam Genijui, kurs leido jam tapti iš chaoso meilės ugnim spinduliuojančia žiežirba, kurs menkybei davė kūrybos ugnį, o paskui visus jo pabudusius polėkius uždarė į kiauto lukštą ir jį patį pavertė tylinčiu antkapiu. Poetas nemato gyvenime jokio džiaugsmo, net ir buitį atrodo esanti ne jo paties, tik iš kažkur pasivogta:

Alkanas nuobodis sielą apnuogino,
Amžinas nerimas širdį ištuštino —
Saulė ir dulkės išgraužė akis.
Slankiju vienšas kryžkelių aikštėse,
Brolio, ir tėvo, ir motinos vengdamas,
Savo buitį apgaulingas vagis.

Ir neviltyje poetas prašo, kad jam būtų leista nugrimsti į svaiginančią gelmę rūstaus pasmerkimo. Ir tur būt, nėra didesnio nusiminimo, kaip nežinojimo pagarbimas:

Palaimintas būki, žmogaus nežinojime,
 Nei savo gimimo, nei savo mirties,
 Nei savo likimo vienatvės klajojime,
 — Nei savo menkystės džiaugsmo ir vaitojime, —
 Nei ką tu prakeikej, nei kam tu meldeis.

Ir kai siela prie kapo ir kryžiaus pabusianti, gal paaikšėsia, kad visas gyvenimas nebuvo vertas nei juoko, nei lašo aukos. O šiandien viską dengianti paslaptis, kuri deginanti kraują gyvybės alkio ir nenuilstančiu laimės ieškojimu. Čia ir glūdi didysis poeto tragizmas, savo menkystės pajutimas. Per visą ciklą iki pabaigos aidai tragiška gaida:

Tu gi patsai vien šešėlio šešėlis,
 Kurs savo vardo minioj nepažįsta: —
 Klaidžioji gūdžiai pasauliui iškėlęs
 Trumpo gyvenimo didžią menkystą.

„Pesimizmo himnuose“ sprendimo nėra. Tai skaudus tragiškos buities konstatavimas, pagarbūimas savo aklo likimo. Kažkur esąs pasaulis, kupinas nuostabių spalvų ir garsų, nepasiekia poeto emocijų, ir jis yra pasmerktas amžinai vienatvei vidurnakčio glūdumoj. Puošdamas gyvenimą savo skausmingos kūrybos vaisiais, jis turi kentėti nuolatinę nykumą ir nuovargį, einantį po kūrybinio pakilimo momentų.

Jau visai kitokio pobūdžio yra puikios dramatinės kompozicijos kūrinys „Vergas“. Pradžią taip pat pesimistinę, bet paskui kylanti dramatinę įtampa veda į išsivadavimą. Lemiamas sprendimas ir išsigelbėjimas perkamas kruvinos kančios kaina.

Puikiuose šimtabokščiuose, krikštoliniuose savo viešpaties rūmuose, kur temsta akys nuo žydrumo, kur skamba tūkstančiai aidų, — gyvena lyg nepažįstamas užklydęs keleivis, lyg tylus šešėlis, kurs vakaro sulaukęs, pajunta, kad diena, kaip lašas beprasmingai į bedugnę nuriedėjo, — vergas — kūrėjas, kurs šavo mintimis, kaip žėrūojančiomis žarijomis, skaito savo rūstų pasmerkimą:

Ir skaitau aš savo rūstų pasmerkimą:
 Čia pasaulio baigias ribos, baigias erdvės ...
 Nepramušti lakiai minčiai kieto skliauto —
 Būsi vergas ir vergausi amžinai.

Bet šitoje klakumoje dar labiau įsitempia poeto jausmai ir jis prieina kulminacinio įtampos taško, už kurio toliau eiti jau nebegalima:

Ir suspaudė mano galvą tokia gėla,
 Kad tariau pabirs po kojų šaltos plytos,
 Ir išsirakins aukštųjų skliautų siūlės,
 Ir ugnim išsprogs įkaitę smilkiniai.

Tačiau šitame įtempime kova laimėta. Eilėraštyje pakeistu ritmu slūgsta ką tik išgyventa įtampa ir prasiveržia ramus nakties liūliavimas:

Užeis ant kalno, —
 Rankas į viršų kelia, lyg norėtų
 Palaimint visą aukštą Dievo dangų.
 Nužengs pakalnėn, —
 Bučiuoja apkabinęs pilka žemę
 Ir laime dega jo veidai.

Vergas išsivadavo, rado jį kankinančios gyvenimo prasmės sprendimą ir nusiramina: jis esąs nei vergas, nei karalius, tik žmogus:

Aš nei vergas, nei karalius, tik žmogus.

Svarbią vietą Putino šio laikotarpio lyrikoj užima ž e m ė s m o t y v a i. Jau „Viršūnių ir gelmių“ cikle poetas labiau buvo viliojamas gaivališkų žemės gelmių, negu šviesiųjų kalnų viršūnių. Pasiduodamas žemės traukai, sušvisdamas jos gelmių atspindžiuose, poetas ir dangaus siekia per žemę. Eilėraštyje „Žemei“ poetas sako:

Iš tavo gelmių sau vaivorykštės metmenis semia.

Daugelyje eilėraščių didelis žemės ilgesys nukreipia poeto žvilgsnį nuo dangaus į žemę. Poetas ypač pabrėžia vitalistinę žemės ir jos gyvybės jėgą. Bendravimas su žeme gaivališkomis jėgomis, palaiko kūrybinę ugnį ir jė dvasios būseną. Margieji sakalai, paniekinę žemės vylingus sapnus ir iš skaisčiosios aušros vainiko pasiryžę nuskinti leliją, negrižę, į žemę, yra ne tik idealizmo tragedija, bet ir šiurpus įspėjimas neatitrūkti nuo gyvybinių jėgų šaltinio. Todėl poetas garbina žemę, jos gyvybės sultis, jos amžiną kūrybinį gaivalą, gimdantį vis naujas gyvybes, valdantį visus žmogaus pasireiškimus. Ž e m ė s t r a u k a Putino lyrikoje pasireiškia stipriu s e n s u a l i z m u. Žemė — motina, moteriškasis pradas.

Žemės jėga yra pirmykštė ir gaivališka. Tai ne Lietuvos žemė, ne jos peizažas, bet žemės planetos paslaptingoji jėga:

Granito molynuos suspaustoj krūtinėj
 Dar saugoja žemė liepsnojančią širdį,
 O tvanko rūkais debesuotoj padangėj
 Dar blyksčioja skaidrūs pirmykšti žaibai.

Poetas vis labiau pasiduoda tos gaivališkos žemės jėgai, aistringai siurbdamas jos sultis į save, čia išnykdamas toje jėgoje, čia dinamiškai banguodamas jos ritmu:

Aplėbiau tave, kaip nė vienas aplėbt negalėtų,
 Įaugau tavim chaotingų geismų šaknimis.

Švelniausiai suskamba šio laikotarpio Putino lyrikoj nakties motyvai. Visas „Tarp dviejų aušrų“ rinkinys yra nakties lyrika. „Tarp dviejų aušrų pasaulis, kaip pasaka. Iš žvilgančių bokštų veizi didelės akys ir jų regėjimu klajoja tavo pačio jutimai“. Čia išreiškiamas žavingumas trumpos vasaros nakties, kurioje nepastebimai susijungia dviejų dienų aušros, „kur vakaras rytą, kaip mylimą brolių, bučiuoja,“ kurioje „visi daiktai, kaip blankūs šešėliai, dvilypuojasi tavo regėjime,

ir tu nebežinai, kuriuo vardu juos vadinti". Tai ne gūdi žiemos, ne audringa rudens, bet šilta pavasario naktis, kurioje žemė tartum praleidžia savo kūną. Naktis čia įgyja simbolinės reikšmės: tarp dviejų aušrų, naktų budėjimuose, vyksta poeto kūrybos procesas, jo kovos persilaužimas. Putino lyrikoje, kaip ir kitų romantikų ir simbolistų kūryboje, naktis atskleidžia didesnę realybę, negu diena, kurios šviesa negailestingai paslepia žvaigždėtą dangų ir paslaptinę žemės mistiką. Naktį, kai menkuose šviesos likučiuose ir šešėliu žaidime išnyksta ribos tarp patyrimo ir neapčiuopiamo pasaulio, poeto fantazijai atsiveria didžiulis laukas, o emocijos gali laisvai banguoti, nekliudomos šviesos realybės dėsnų.

Nakties tyloje pabunda nauja paslaptinė gyvybė, kuri dienos šviesoje buvo sustingusi. Senuose dvaro rūmuose, kai viskas tirpsta sutemų šešėly, kai nėra nei vieno ballo, nei vieno daikto, kai tyloje girdėti tik alkana peliūkštė ir nuobodžiai kandis, tada ne viskas rūmę miega:

Kažkur, kažkur iš glūdybių
Veizi; budi gilios akys,
Kažkur aidi kurtūs žingsniai,
Kažkur šnabžda tylios šnekos,
Kažkur verkia, kažkas juokias, —
Bet vidurnakčio slapybių
Kas gi prasmę besupras?

Ir iš auksinių rėmų žengia senas grafas. Nakties glūdumoje atgema buvęs gyvenimas, šešėlių žaidime prasitęsia neįgyvendinti troškimai (Iš auksinių rėmų).

Naktis yra maloniausia poeto vidurinė būseną, kurioje išsiskleidžia ir jo gili kančia, ir išsivadavimas iš jos. Naktį ateina didieji sprendimai, savo kančios užsimiršimas, naktį pradeda poeto kėlyje susivisti ir nuostabių laimės momentų:

Nežinau, ar ilgai tu buvai su manim:
Tarp dviejų aušrų nesutemo naktis.
Ir dabar tų aušrų tebešviečia ugnim
Vakarinis dangus ir manoji buitis.

Nakties platybėse poeto dvasia vėl susilieja su visuma:

Vėlai aš išėjau į tuščią lauką
Tavim pasigėrėt, gilus dangau.
Pakėliau veidą į žvaigždėtą aukštį
Ir tartum lašas jūroj išnykau . . .

Dinamiškos vidaus grumtynės ir sukilę chaotiniai gaivalai tilsta nakties ramybėje. Ateina švėnta palaima, išsivadavimas, pasyvus pasidavimas banguojančiai tylos srovei:

Yra viena tik valanda vidur nakties,
Kada padangių žvaigždynams tyliai mēldies.
Visa buitis — tiktai vieni
Dangaus skliautai —
Ir patį į mėlymas gelmes
Tu paskendai.

Tasai išsivadavimas, kai nuskaidrinta poeto siela plačiausiai išsiskleidžia su visa rezignacijos ir melancholiško svajingumo nuotaika, matyti puikiuose į liaudišką formą palinkusiuose „Rūpintojėlio“ posmuose:

Dievuli mano, kas per šviesios naktys!
 Ir kas plačių padangių per aukštumas!
 O žvaigždės, žvaigždės! Didelės ir mažos
 Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

Išeisiu, sau tariau, ant lygaus kelio:
 Ant lygaus kelio tai valia valučė,
 Ant lygaus kelio šviesiąją naktučę
 Taj tik jaunam plačias dūmas dūmoti...

Čia jau nugalėta dramatinė įtampa, išnykęs tragizmas, dingęs iškilmingas patosas ir miglotų simbolinių vaizdų gausumas bei abstraktiškumas. Dramatizmas virsta į rezignaciją, pesimistinę nuotaiką, pakeičia melancholija, pavargusios emocijos ramiai banguoja. Poetas nemąstydamas stengiasi pasiduoti raminančiai gamtos nuotaikai. Dievulis, kuriam jis guodžiasi ir atveria savo sielą, yra ne koks abstraktiškas rūstus galybių Viešpats, bet paprastas laukų Rūpintojėlis, lietu ir audrų išvargintas, prie kelio pastatytas, lietuviško vargo ir paguodos simbolis, toks artimas ir savas išsikankinusiame poetui:

Priimki gi mane, budrus Rūpintojėli,
 Prie lygaus kelio šianakt padūmoti. —
 O kad aukštam danguj tos šviesios žvaigždės
 Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

„Rūpintojėlis“ ir kiti tylios rezignacijos gamtiniai ir nakties lyrikos eilėraščiai yra įžanga į naują Putino kūrybos laikotarpį.

Trečąjį Putino lyrikos laikotarpį galėtume pavadinti *realistiniu*. Staigaus lūžimo jo kūrybos raidoje nėra, dėl to simbolizmas bruožų dar gana gausu ir šio laikotarpio lyrikoje. Tik tas simbolizmas jau konkretesnis. Atsisakoma nuo tokių neaiškių ir miglotų simbolių, kurie vyravo „pesimizmo himnuose“. Vaizdai taip pat konkretėja, nyksta eilėraščių ciklai išsisklaido tematika. Poetas ramiai pasiduoda tekančios gyvenimo srovės glamonėjimams: gamtinių nuotaikų, saulės šviesos, lengvo erotinio jausmo bangavimui. Jis lyg duoda pailsėti savo sąmonei ir stengiasi nauju žvilgsniu pažiūrėti į pasaulį. Atsikratęs nuo savo vidaus kankinančio įtempimo, bando išreikšti abjektyvinio pasaulio dinamiškumą. A. Vaičiulaičio žodžiais tariant: „Idėjinėj srity paskutiniu laiku V. Mykolaitis — Putinas labiau priartėjo prie realaus ir įvairialyčio tautos gyvenimo. Jo individualizmas, tat šiandien stengiasi susirasti atramos savo žemės, savo šalies tikrovėje ir aktualioje jos eigoje.“

Šis laikotarpis, prasidėjęs „Kelių ir kryžkelių“ rinkinyje, su įvairiomis variacijomis eina per visą paskutinę Putino lyriką.

Naktų lyrikos tęsinį mes matome laisvos ritmikos, subtilios melodijos „Nuostabių naktų“ eilėrašty. Čia poetas išgyvena į nuostabų naktų pasaulį ir išreiškia gilią to pasaulio prasmę:

Dabar tokios trumpos ir nuostabios naktys, —
 Budėjimų naktys — kerėjimų naktys!
 Jei kartą išeisi
 Pažvelgti, kaip leidžiasi saulė nuo kalno,
 Tu jau nebegrįši namo —
 Jau tu niekad namo nebegrįši . . .

Vis labiau ir labiau prasideda atsirasti formos ir turinio žaismingumo, grakštumo. Paminėtini tos rūšies eilėraščiai: Neatverkim akių, Pavasario paradas, Greitai važiuojam, Beržui berželiui, Pro vyšnių sodą ir kt.

Dar kartais suskamba praėjusio p e s i m i z m o aidų. Pvz., po džiaugsmingų pava-sariškų garsų prasiveržimo sugrįžta nusivylimas:

Ir šiandien, kaip vakar, tas pats paskyrimas,
 Vien tavąją saulę dangun palydėti —
 Ir tylinčioj žemėj su nykais šešėliais
 Maištinga mintim iki ryto virpėti.

Tačiau iki maištingumo jau nepakylama. Poetas lyg vengia sukaupti emocijas ir refleksijas, o tik duodasi nuotaikių liūliavimui. Pajuntama pavargusių jausmų monotonija, bet joje vis dėlto nepaprastai daug lyrinio grožio.

Klasiškas realizmas prabyla „P i e t ū š a l i e s“ posmuose. Vaizdai kupini giedrumo, paprastumo, džiaugsmingo grakštumo. Formoje pastebimas stilizavimas:

Tu ranką ištiesęs išgriebtum iš jūros
 Ta baltąją jachtą.
 Padėtum ant delno, tyliai nusijuoktum
 Ir tartum, koks mielas žaisliukas.

Iškyla ir p a t r i o t i n i ū motyvų, tik ne žadinamųjų. Poetas išreiškia savo, kaip žmogaus, santykį su savo gimtuoju kraštu, taip pat nusako tuos gilius jausmus, kurie kyla jame žiūrint į Lietuvą iš pasaulinės perspektyvos (pvz., Lietuva, Pro vargingą lūšnėlę).

Toliau Putino lyrika vėl išsilieja į ilgesnius s i u ž e t i ū i u s eilėraščius, turinčius skaidrios šypsenos, jumoro, grakščios stilizacijos. Būdingesni pavydžiai dali būti „Bobų vasara“, Vestuvių muzikantas“ ir kt.

Skaudūs įvykiai, tragiškai palietę visa lietuvių tautą, yra radę atbalsio ir Putino lyrikoje. Sunki ir skaudi nuotaika dabar jau kyla ne iš individualinių konfliktų ir rūpesčių, bet vis labiau apima visą buitį ir susijungia su gyvenamojo laiko nuotaika. Simbolikos vietą čia užima tiesioginis rūstus pasisakymas. Štai tokios nuotikos „Baladės“ ištrauka:

Tos naktys — tokios tamsios ir baugios,
 Tos mintys — tokios juodos ir sunkios.
 Slamščia vėjas beržynuose, slamščia miškuos,
 Sniokščia liepos ir gaudžia drūti ažuolai,

Ir mėnuo tekės taip vėlai,
Taip vėlai, taip vėlai...

Putino lyrikos forma yra klasinė. Jo nuotaikos ir dramatinė kova liejasi taisyklingais posmais. Tačiau toji klasinė eilėdara, kurią vartojo ir Maironis, Putino poezijoje yra žymiai gilesnė. Ritmo melodika, įvairumas, rimų turtingumas ir gyvumas, naujas ir plačios apimties poetinis žodynas — štai tie pagrindiniai bruožai, kuriais Putinas pareiškia stiprų savo eilėdaros originalumą. Putinas yra pirmas ryškus simbolinės pasaulėžiūros ir simbolinės išraiškos poetas mūsų literatūroje. Jo simbolika yra herojinė, plataus masto, ne subtili. Kosminiai vaizdai ir abstraktiniai vidaus nuotaikos virpėjimus reiškia žodžiai yra mėgiamiausi Putino simboliai.

Visa savo vidaus nuotaika Putinas yra ryškus naujosios mūsų poezijos atstovas. Jo lyrika yra didelis kūrybinis protestas ir prieš A. Jakšto literatūrinę koncepciją ir prieš futuristų eksperimentizmą. Sąmoningas vidujinio savo gyvenimo pabrėžimas, ėjimas į pasaulį per individualybę, per savąjį aš, centre stovinti individo kova su savimi ir su pasauliu — yra Putino kūrybos kelias. Be to, kūryba jam tampa savęs pareiškimo priemone, iš chaoso gelmių kylančia grožio lytimi, savaiminga vertybe, o ne priemone kurioms nors pašalinėms idėjoms reikšti. Poeto pašaukimas — kūrybiškas žmogaus dalyvavimas gaivališkoje gyvenimo srovėje:

Einu, kaip valdovas, ir laisvas ir didis, —
Kaip šiandien nužengęs nuo rankos Kūrėjo
Į naują pirmąją garuojančią žemę,
Nešu paaukoti jai atvirą širdį, —
Einu į pasaulį gyvent ir mylėti...

Putino kūrybos procese dalyvauja visos poeto psichinės galios: iš sujudusio chaoso gelmių kūrinių pavidalą formuoja besiveržiančios emocijos, veikli fantazija, sukaupta valios jėga ir išvelgiąs intelektas. Jo lyrikoje aiškiai skamba gailišką žemės balsas, nuolat besikeičianti ir senose formose nesustingstanti kūrybinė dvasia ir amžinos jaunystės gyvybingumas. Visa tai Putino lyrikai duoda gyvybės ir jėgos. O Putino išgilinimas į mūsų tautosakos gelmes ir tautosakos motyvų bei simbolikos menišką panaudojimas pagilina jo poeziją ir tautiškumo prasme.

LIETUVIŲ POEZIJOS RITMIKA

I. Istorinė apžvalga

Visa žmogaus gyvenimas paremtas ritmika. Širdis plaka ritmiškai, alsavimas susijęs su ritmika, žmogus eina pagal taktą ir ritmą, net kai kuriuos darbus atlieka ritmiškai. Visi žinome, kaip sunkią žygiuotę palengvina būgno taktas ir muzika. Ciklinis gyvenimo reiškinys gimdo taktą bei ritmą, pasireiškiantį daina ar muzika. Taigi poezija, atseit, lyrika bus išsivysčiusi iš dainos ir muzikos.

Permetę akimis lietuvių poeziją nuo pat pirmo jos pasireiškimo iki šių dienų, matome, kad joje yra pasireiškusių visos trys ritmikos rūšys: silabinis, metrinis ir toninis eilavimas. Santykio atžvilgiu esama tarp visų tų ritmikos rūšių didelio skirtingumo, bet daugiau ar mažiau pavyzdžių randame visose trijose rūšyse.

Metriniam ritmui, kuris savo esmėj yra klasikinis, t. y. graikų ir romėnų vartotas, lietuvių poezijoje atstovauja senasis Kristijonas Duonelaitis. Jo „Metai“ parąšyti metriniu ritmu, arba hegzametru. Hegzametras yra šešių pėdų, arba šešių daktilių, eilutė, ir juo buvo parašytos Homero „Ilijada“ ir „Osidėja“. Kai Homero ar Horacijaus hegzametras yra daktilinis, Duonelaičio jis yra, galėtume sakyti, trochėjinis, vadinasi, vienu skiemeniu trumpesnis, pav.

Homeras:

Mūza, pagarbinki vyrą, daug vargo šioj žemėj prityrus.

Horacijus:

Innova fert animus mutatas me dicere formas.

Duonelaitis:

Jau saulelė vėl atkopa darna budino svieta.

Be Duonelaičio hegzametras lietuvių poezijoje, berods, nebebuvo vartotas. Kitos metrinio eilavimo formos, kaip pentametras, į lietuvių poeziją visiškai neįėjo.

Kiek daugiau lietuvių poezijoje buvo įsigalėjęs silabinis, arba skiemeninis, eilavimas. Jis įėjo į lietuvių lieteratūrą su lenkų pseudoklasicizmu ir ją buvo apvaldęs ilgesnį laiką — XVIII ir kone visa XIX šimt. Šiandien, kada toninis eilavimas mus tiek atitolino nuo metrinio eilavimo, silabinis eilavimas atrodo kaip anachronizmas. Toniškai išmankštintam skoniui silabinis eilavimas atrodo, kaip paprasta proza. Štai silabinio eilavimo pavyzdys.

V. Kudirkos „Gražu, gražiau ir gražiausia“:

Gražu yra matyti lietuvių būrelį,
kurie tarp svetimųjų vienybę palaiko
ir susiję tėvynei aukoja žodelį
ir motina pagarbin atminimais vaiko.

Jei šį eilėraščių bandytume skaityti toniškai, t. y. jambu, tektų gerokai sudarkyti kirčiavimą ir visvien eilėraščio nepagerintume, muzikalumo, toniškumo į jį neįneštume.

Su Marioniu į lietuvių literatūrą įeina toninė poezijos ritmika. Tiesa, tai nėra grynas Maironio nuopelnas bei išradimas, nes toniškai eiliuoti jis buvo paskatintas Puškino poezijos, kuri tuo metu ne tik Rusuose, bet ir Lietuviuose turėjo nepaprasto populiarumo. Be to, Maironiui ir ideologiškai buvo nepakeliui su lenkiškuoju pseudoklasišizmu, ir veržliems, patriotiniams jausmams išreikšti jis ėmėsi toninio eiliavimo. Tiesa, ne kartą jis nusiskundžia, kad lietuvių kalba dar nėra pakankamai išdirbta, kad daug žvabžių priebalsių trukdo eilių muzikalumą, bet jis pats kuria naują lietuvių poezijos metriką, jis tampa visų jaunuųjų poetų vadu. Ramų, šaltą Kudirkos patriotinio jausmo išreiškimą dabar pakeičia karštas, audringos poezijos veržlumas:

Užtrauksme naują giesmę, broliai,
Kurią, jaunimas tesupras!
Ne taip giedosimę, kaip ligšiolei,
Kitas mąstysimė dūmas.

Po 1904 m., kai lietuviams buvo gražinta spauda, ima vis labiau klestėti lietuviškoji poezija, ne tik turinio, bet ir formos atžvilgiu. Metamas šūkis atsikratyti propagandinės poezijos, kuri buvo vienoda iki įkyrumo, ir pabandyti ieškoti naujų formų, atsidėti grynai kūrybai. Tuo pačiu metu ir lietuvių poezijos ritmika pajavairėjo.

2. Toninės ritmikos savumai

Nagrinėjant toninę ritmiką, kuria dabar yra pagrįsta lietuvių poezija, tenka kiek ilgiau stabeletėti ties Maironiu.

Nėra abejojimo, kad toninės ritmikos pagrinde glūdi jambas. Jausmai, išreikškiami jambo ritmika, dažniausiai esti giedrūs, šviesūs ir lengvi, tuo tarpu kai trochėjinė ritmika yra sunkesnė ir ja išreikškiami daugiau rimtesni ir sunkesni jausmai, nors esmėj jambas nuo trochėjo tesiskiria vienu pirmuoju šviesiuoju, t. y. nekirčiuotu skiemeniu. Štai jambinės ir trochėjinės ritmikos pavyzdys:

Užmigo žemė. Tik dangaus
Negęsta akys sidabrinės (jambas) —

Miškas užia, verkia, gaudžia
Nuliūdima širdį spaudžia (trochėjas)

Tiek pati ritmika, tiek pats jos vaizdavimo būdas čia yra griežtai skirtingi.

Ritminiu atžvilgiu Maironio poezija gana turininga, įvairi. Tiesa, jo lyrikos pagrindan padėtas keturpėdis jambas, kaip toninėj ritmikoje to ir turime laukti, bet Maironis čia kur kas įvairesnis už naujesnių laikų poetus. Visai gryno jambo. Maironio lyrikoje ne taip dažnai užtinkame: jis dažnai eina su cezūra, kuri jamba išvaduoja iš jo monotoniškumo:

Graži tu mano, brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai.

Cezūra čia, be to, teikia daugiau svarumo jausmui. Tokiais Maironio eilėraščiais eina: Nors mūsų, broliai, nedaugel yra, Antai pažvelki! Tai Vilniaus rūmai, Netaip senovės tėvai gyveno, Graži tu mano, brangi tėvyne, ir kt.

Anapestas kelia didingus jausmus, juo išreiškiamą daugiau patoso:

Oi, neverk, motinėle, kad jaunas sūnus
Eis ginti brangiosios tėvynės,
Kad, pavirtęs kaip ažuolas girių puikus,
Lauks teismo dienos paskutinės.

Arba:

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus...

Maironis anapestu rašė ir savo sonetus, tačiau įterptinė cezūra trukdo laisvą anapesto šuolį, ir jie išėjo rimtoki, mažai išpopuliarėję.

Pasauliniai soneto meistrai, kaip Dante Petrarca, Mykolas Angelas, Šekspyras, sonetui vartoja išimtinai šviesųjį jambą.

Daktiliu Maronis reiškia daugiausia emociškai liūdną ar sunkią nuotaiką:

Ramios, malonios vasaros naktys,
Medžio užmigęs nejuda lapas.

Arba:

Skamba ir žvanga, gaudžia varpai
Liūdną ir skaudų skleisdami gaudą.

Rimtis, susimąstymas eina iš daktilinės ritmikos:

Ežero skaisčios bangos liūliavo
(Žaliu smaragdu)
Kiek atminimų — atsitikimų
(Gyvų kitados)

Net ir savo baladėse, kai reikia išreikšti daugiau lyrinio jausmo, Maironis ėmėsi jambo:

Saulntė leidžias vakaruos,
Skubėk namo, skubėk Kastyti (Jūratė ir Kastytis)

Sunkų ir liūdną baladės turinį išreiškia daktilis:

Liūdesy Skapiškio gaudžia varpai
Švento Lauryno dienoj.

Net ir „Jaunąją Lietuvą“ Maironis parašė jambui artimu anapestu, tuo pridūdamas jai daugiau lyriškumo, iškilmingumo, šūkių:

Ar pažinote Rainį, kurs Atkaičiuos gyveno,
Bus jau ketvertas metų, kaip našlė jo pati,
Na, ir buvo gi vyras, nors prieš mirtį apseno,
Lenkės žilo jo plauko giminystė plati.

Taip, tonine ritmika sueiliuota, prasideda Maironio poema, visiškai skirdamasi nuo ramaus metrinio Duonelaičio eiliavimo.

Greta Maironio tenka paminėti jo bendralaikį Pr. Vaičaitį (1876—1901), kurs irgi žymiai prisidėjo prie toninės ritmikos įvedimo į lietuvių poeziją. Štai jo tobulo jambo pavyzdys:

Yra šalis, kur upės teka,
linksmai tarp girių užiančių
ir meiliai tarpu savęs šneka
prie giesmininkų vieversių.

Vaičaitis gyveno tais laikais, kai buvo plačiai pasklidę „Aušros“ šūkiai, piliečius skatiną kovoti. Vaičaitis ir tuos šūkius yra reiškęs jambu:

Drąsiau be baimės, abejonės,
vaikai doringos Lietuvos!
Nereik mums svetimos malonės,
Kol meilė širdyje liepsnos.

Nepriklausomos Lietuvos laiktarpyj, ypač apie 1924 m., pasireškė vadinamoji Keturių Vėjų srovė, kuri revoliuciniu būdu išstojo ir prieš įprastinę ritmiką. Betgi jos vadas Kazys Binkis buvo per žymus ir gabus poetas, kad jo vertę būtų nuplovusi tų vėjų srovė, tačiau daugelį net šiaip ne eilinių kūrėjų ta srovė suklaidino ir ne vieną talentą nugrąmzdino. Ši srovė ir ritmikos sritin įnešė nemažai chaoso.

Po žalingo šios srovės pasireiškimo, apie 1930 m., pradėjo nusistoti naujosios lietuvių poezijos vaizdas. Ritmikos atžvilgiu jame dar buvo žymu Ket. Vėjų įtakos, už ką A. Jakštas ne vieną jaunųjų poetų barė už „vieną eilutę trumpa, o kitą ilgą, kaip smilgą“.

Tačiau ir jaunoji poetų karta esmėj tebeišlaiko Maironio ritmikos savumus, nors ir su daugeliu nukrypimų. Žvilgterėkin čia į vieno iš reikšmingiausių naujųjų poetų — B. Brazdžionio — ritmiką. Brazdžionis, nebūdamas, nei estetininkas, kaip Kuosa — Aleksandriškis, nei biurgeriškas patriotas, kaip Antanas Miškinis, yra betgi tapęs, sakyčiau, lietuvių visuomenės pranašu — šaukliu prieš šių dienų kultūros nelaimę.

Ankstyesnėj savo lyrikoj Brazdžionis nepaiso griežtų ritmikos taisyklių, pav., keturpėdžio jambo, kuris taip tiksliai visoj Maironio lyrikoj išlaikytas. Tokiu pavyzdžiu čia gali eiti jo „Aš užmigau“ (1929):

Aš užmigau ant marių kranto,
 kaip sudužusi vilnis,
 Ir vandenys tyliai kuždėjo,
 Koks nelaimingas jis.

Vėliau Brazdžionis (po 1930—34) ritmikos atžvilgiu daros pastovesnis ir iškilniai šviesius jausmus daugiau reiškia jambui artimu anapestu:

Baltas, baltas kaip vyšnios viršūnė
 žydro veido, kaip žydras dangus,
 kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
 per pasaulį keliauja žmogus.

Arba:

Viršum klonių, kur žydi ramunė
 ir linguoja kvepėdamas kmynas.
 Viršum miestų, homora² kur tūno,
 viršum marių, kur jachtos skandinas.

Čia kai kurie pažyminiai būdvardžiai įgauna savo vertę tik dėl pakartojimo, kurio Brazdžionio kūryboj itin gausu, nes, jei čia dėtume cezūrą ir kirčiuotume būdvardžius (baltas, baltas || žydro veido), negautume to įspūdžio, kurį gauname Maronio eilėrašty „Miškas užia“ skaitydami trocheju (miškas užia), o ne anapestu (miškas užia).

Tuo būdu Brazdžionis iškilniai išreiškia taip pat pilietiskai psichologinius jausmus, kaip Maronis išreiškė pilietiskai patriotinius jausmus.

M Ū S Ū R A Š T A I

Vaclovas Biržiška LIETUVIŲ RAŠYTOJŲ KALENDORIUS. Leidykla „Patria“
Vilnius—Tübingen. 1946 m. 263 psl. Tiražas 3000 egz. Kaina RM 8,—.

Mūsų kruopštusis ir nepailstąs bibliografas prof. Vaclovas Biržiška, išnaudo-damas lėktuvų pavojų valandas didmiesčio rūsiuose ir eksploatuodamas vis mažė-jantį sveikatos ir poilsio kapitalą, tremtinių visuomenei paruošė (ir dar teberuošia) keletą vertingų bibliografijos bei literatūros šaltinių knygų. Štai pačioj pr. metų pabaigoj Tübingene pasirodė jo sukomponuotas lietuvių rašytojų kalendorius — enciklopedija. Tai pirma tokia knyga mūsų spaudos ir literatūros istorijos prak-tikoj. Nors šis leidinys turi ir vieną kitą spragą ar kai kurių netikslumų, tačiau jis yra stambus indėlis į šios rūšies biblioteką. Gerb. Autorius dėl savo darbo kukliai prisipažįsta: „Dėl medžiagos trūkumo tam tikra dalis rašytojų, ypač jaunesniųjų, čia iš viso nėra paminėta, trūksta nemaža ir senesniųjų... Kita vertus, kitos čia pateiktos datos nėra visai tikros ir, neturėdamas po ranka Kaune pasilikusios medžiagos, negalėjau jų patikrinti“. O toliau šiems netikslumams išryškinti profesorius telkia skaitytojus, — kad šie padėtų jam „kada nors kitą kartą šį kalen-dorių išleisti pilnesnį ir tobulesnį...“ Be abejo, rašytojai ir šiaip kultūrininkai mielai ateis prof. Biržiškai talkon ir pasidalins savo pastabomis ir patyrimais, tuo labiau, kad teko patirti, jog kalendoriaus autorius yra pasiryžęs išleisti patiks-linimų ir papildymų priedą, ir šiam reikalui jau turi surinkęs arti 200 naujų vardų.

Kalendorius turi šiuos skyrius: a) bendrąją mūsų rašytojų apžvalgą, b) chrono-loginį (gimimo metų tvarka) lietuvių rašytojų sąrašą su jų trumpais apibūdinimais, kurie duoda žinių apie 1149 raštoją, pradedant Stanislovu Svetkum Rapolioniu (g. 1485 m.) ir baigiant Marija Alseikaite — Gimbutiene (g. 1921 m.). Vadinas, čia apžvelgiami lietuvių rašytojai, kurie sutilpo 436 metų rėmuose. Toliau seka — c) lietuvių rašytojų nekrologas chronologine mirimų datų eile (nuo Rapolionio ligi Augustino Voldemaro), d) lietuvių rašytojų kalendorius — pradedant sausio 1 d. iki gr. 31 d., pažymint kokią mėnesio dieną kas yra gimęs ar miręs, ir e) knyga bai-giama abėcėliniu asmenų sąrašu.

Į šį kalendorių sudėti ne vien tik grožinės literatūros atstovai, bet ir kitų plunks-nos sričių darbuotojai: mokslininkai, žurnalistai, redaktoriai, laikraščių bendra-darbiai. Atrandame kiek ir dailininkų, muzikų ir kt. Autorius, matyt, savo veika-lui norėjo suteikti universalesnę prasmę. Randame čia gausų būrį ir tų nelie-tuvių, kurie šiuo ar kitu yra pasitarnavę lietuviškajai idėjai.

Zinoma, kalendorius būtų dar turtingesnis, jei jame netrūktų ir tikrai žinotinų vardų. Tai sakdami, mes čia norėtumėm pamatyti šalia kitų dar ir šiuos: dr. Salį, Dovydeną, dr. J. Grinių, dr. Macciną, J. Girnių, Mazalaitę su Kruminų, Vaičiulaitį, Kvieską, A. Rūką, dr. Pajaujį, Pažeraitę, Eretą, Tyruolį, brolius Mekus, Nagį, Railą, Oškinį, Obuolėną ir visą eilę kitų, kuriuos šią valandą sunku pasakubomis atsiminti. Be to, kai kurie rašytojai čia ne visai tiksliai aptarti, pvz., Stepas Vykintas čia pakrikštytas Stasiu. Pačių priešakinių mūsų poetų, Aleksandriškio ir Brazdžionio, nepaminėtas nė vienas rinkinys. Trumpai tariant, tai viena kita pastaba, kurias gerb. prof. inkorporuos į būsimąjį papildymų priedą arba į antrąjį leidimą.

O šiaip jau knyga yra didžiai vertinga. Kalendorius kalba ne tik apie jo autoriaus enciklopedines gelmes, bet ir apie atkaklią kantrybę, ypač tokiam šių dienų rūpesčių irzliame bangavime. Kalendoriumi vaisingai pasinaudos ne tik kiekvienas plunksnos draugas, bet ir mokytojas, visuomenininkas, žodžiu inteligentas. Girdėti, kad knyga jau baigiama išpirkti. Ji to verta.

St. Venta.

Aleksis Rannit KAESURVE. Teine kogu luuletusi. Teine trük. Verlagshaus Christian Wolff, Flensburg. 1946. Kaane joonistas leedu maalija Vytautas Kasiulis. 62 psl. Kaina nepažymėta.

Turime po ranka žinomojo estų poeto ir kultūrininko Alekso Rannit'o naujausio eilėraščių rinkinio „Kaesurve“ antrąjį leidimą. Dvigubai malonu šią knygą paminėti „Pėdsakų“ skaitytojams: pirma, jos autorius yra didelis lietuvių prietelius, jau prieš daugelį metų užmezgęs su mūsų kultūrininkais glaudų bei veiklų ryšį, ir antra — šito rinkinio eilėraščių dalis — ciklas pagerbia mūsų tautos vardą.

Prieš kalbant apie šio rinkinio įtalpa, tenka prisiminti, kad Aleksis Rannit bene pirmas estų žemėje yra turtingiau suėjęs į glaudesnę bendradarbiavimą su mūsų rašytojais. Jo iniciatyva 1935 m., estų knygos 400 metų sukakties proga, į Taliną buvo pakviesti lietuviai rašytojai ir čia, „Estonijos“ teatre, skaitė savo kūrybą. Jis taip pat prisidėjo ir prie lietuvių meno parodos surengimo Talino „Estų Meno Namuose“ (1937), ta proga savo tautiečius supažindindamas su mūsų Čiurlioniu, kurio garbei kiek vėliau paskelbė to paties vardo eilėraščių. Dar vėliau jis persikėlė į Lietuvą (Kaune), išmoko lietuvių kalbą ir dar labiau atsidėjo mūsų ir estų kultūriniam ryšiams suglaudinti. A. Rannit estų kalbon išvertė K. Binkio „Atžalyną“, St. Santvaro „Žvejus“ ir P. Vaičiūno „Prisikėlimą“, kurie buvo suvaidinti Talino teatruose. Vertė jis taip pat ir mūsų poetų lyrikos pavyzdžius. Be šio gražaus įnašo, Rannit yra daug kartu estų spaudoje rašęs apie mūsų kultūrinį gyvenimą. Norėdamas mus arčiau supažindinti su savo tautos kultūriniais laimėjimais, jis suorganizavo žymiausio estų grafiko Eduardo Wiiralto kūrinų parodas (Kaune ir Vilniuje). Tarp ko kito, šio grafiko kūrinius, plačiai išgarsėjusius net Vakarų Europoj, turėjom progos pamatyti ir estų tremtinių parodose pr. m. vasa:

rio m. estų nepriklausomybės sukakties minėjimo proga Wiesbadene ir kitur). O štai dabar ir vėl į mūsų tarpą ateina simpatingasis Aleksis Rannit su naujausiu rinkiniu „Kaesurve“ („Rankos paspaudimas“), dedikuotu mūsų žinomajai dainininkei Gražinai Matulaitytei.

Eilėraščių rinkinio prieštitulinis puslapis papuoštas jau minėto Ed. Wiirralto reprodukcija „Claude“. Rinkinyje randame 37 eilėraščius, kurių tarpe be estiškų skyrių, kaip, pvz., „Novembri Talinn“, „Eduard Wiiralt ir kt., yra ir devynių eilėraščių ciklas „LEEDU“ (Lietuva). Tu eilėraščių vardai skamba taip: „Pūhendus“ (Dedikacija“), „Leedu ristid“ („Lietuvos kryžiai“), „Nida“, „Neringa“, „Kevadine leedatur“ („Pavasario lietuvaite“), „Sūgisne leedatur“ („Rudens lietuvaite“), „Suvine Leedatur“ („Vasaros lietuvaite“), „Talvine leedatur“ („Žiemos lietuvaite“) ir „Leedu“ („Lietuva“). Šia proga duosime dviejų eilėraščių vertimą, kurį, pagelbint autoriui, yra parengęs poetas Henr. Radauskas. Jų tekstai:

Dievui Artistui,—
Rankos jam skaudžiai prikaltos,—
Lietuva meldžias —
Kryžiai, po lygumas baltas.

Degančios gėlės
Kryžių apipina veidą.
Sveikint gegužių
Jos iš dangaus nusileido.

Debesys vysta
Grožy, kurs tirpdamas dingo.
Sutemos glosto
Kryžių paveikslą skausmingą.

Temstant giedrėja
Sielvartas bent valandėlei.
Kojose kryžių
Spindi šviesa ir šešėliai.

Kojose kryžių
Dėmės auksinės palieka.
Nuolankiai slėpki
Skausmą savy ir tylėki.

(„Leedu ristid — Lietuvos kryžiai“, 47 psl.).

Vėliai

į tolumo debesio pienu
sutirpsta burė.

Vėliai

pavargusios akys šiandieną
be pykčio žiūri.

Vėliai

melsvi ir tokie nekalti
dangaus arimai kuproti.

Blogis

nugrimzdo staiga praicity,
ir jo nebereik nešioti.

Vėliai, surikus džiugiai, susilieja
širdis su saule šį rytą.
Ir tyliai spindi smiltynai tavieji,
Nida.

(„Nida“, 48 psl.)

Mums gaila, kad tuo tarpu tik šiais dviem vertimais galime supažindinti „Pėdsakų“ skaitytojus su Aleksio Rannit'o kūryba. O poeto plunksnai priklauso gražus lyrikos indėlis. Be šio rinkinio, be studijinių monografių apie minėtąjį Ed. Wiiraltą, A. Rannit yra dar prieš šį karą išleides ir ankstybesnės savo kūrybos knygų, kaip, pvz., „Akna Raamistuses“, „Via Dolorosa“ ir kt.

Mes norėtumėn, kad lietuvių ir estų tautos, kurios neša bendro likimo kančias, dar labiau suartėtų ir pasidalintų savo kultūrinėmis vertybėmis. A. Rannit'o pradėtas darbas šiame kelyje yra jau stambus ir turiningas žingsnis bei pavyzdys. Tikėkim, kad gerais abipusiais norais šios pastangos bus tikrai derlingos ir nuoširdžios. Šią mintį realiai paremdamas, poetas A. Rannit maloniai yra pasižadėjęs ir „Pėdsakų“ žurnalo puslapius papuošti savo kūryba ar straipsniais.

St. Būdavas

Benys Rutkūnas PULSAS PLAKA. Lyrika IV knyga. 203 psl. 1946 m. Kaina nepažymėta. Spaudinta rotatorium.

Šį savo lyrikos rinkinį Rutkūnas suskirstė trimis skyriais: „Tu dar nemirusi“, „Likimo vingiuose“ ir „Tylusis lietus“. Bendras eilėraščių kiekis — 88. Be to, knyga čia vienur, čia kitur pailiustruota.

Rutkūno lyrikos turinys yra pasinėšęs ta pačia kryptimi kaip ir daugelio mūsų tremties poetų: tėvynės šauksmas, bendroji šių dienų žmogaus likimo dalia ir gamtos bei įvykių aplinkuma. Visus tuos motyvus poetas filtruoja pro savo patyrimus — jausmą, vaizdą, išvadą. Šiems visiems motyvams jis čia yra patiekęs gausių iliustracijos pavyzdžių, kurių gausumas nevaržo skaitytoją padaryti vienokią ar kitokią atranką.

Pirmiausia, baladės. Į balades Rutkūnas yra jau nuo seniau linkęs. Ši eilėdaros rūšis iš poeto reikalauja nemaža konkretaus turinio ir objektyvumo. Rutkūnas yra pabrėžtinai lyrikas, emocija jam yra ne tik brangi, bet ir labai sava, neatplėšiami. Ir nenuostabu, kad, pvz., baladėj poetas mums nepasirodo kaip būdingas ir savarankiškas kūrėjas. („Sukaustyta laisvė“, „Prakeiktasis dvaras“).

Nebūdingas jis ir ten, kur, sakysim, tėvynės temą ir kitas šių dienų įprastines aktualijas ima traktuoti kaip įsipareigojęs poetas. Pabrėžiam, įsipareigojęs, nes tuo metu jis vaduojasi daugiau efektais, o ne pergyvenimu, nori imponuoti manieromis, o ne pakilusios širdies paprastumu. Šiose vietose Rutkūnas yra iškilmingas, tačiau šaltas ir kūrybiškai neįtikinąs:

Per naktį grūdų perkūnas,
žaibai vingiuodami skraidė —
niaurioj tamsoj susirauzė,
žėrėjo kruvinos raidės (119 psl.).

Kitur vėl jis metasi į retoriką, šauksmą, agitaciją:

Ei, šalin, nykštukai, dvisios juodos, žemos!
mūs galinga meilė it kalnų uola ... (123).

Taip poetas čia ir daug kur kitur šaukia ugingai, tačiau tos kūrybinės ugnies mes nematom ir neįjuntam. Vadinasi, jis nėra tų vietų išgyvenęs ir padavė mums iš pirmų neapdorotų rankų. Norėdamas būti ne toks, kaip kiti kasdienybės žmonės, poetas stengiasi vaikščioti ant koturnų — ant aukštų stebinančių papėdžių. Tada, žinoma, mes norim ar nenorim, turime klausytis sustiprintų poeto šūksnių, garbinimų ar smerkimų, hiperbolių ir kt. neįprastų, labai pabrėžtų, o vietomis net ir nenatūralių vaizdų. Imkim:

O, dūki, žeme, savo sūnūs ryki —
te pragaras pasigėrės! (29).
Rūdys, piktos rūdys — kandžios, aitrios,
sopulingi žemės kaltės pūliai ... (69).

Ir taip toliau, Skaitytojui tos vietos atrodo neskoningos ir atstumiančios, nors autoriui jos, gal būt, labai nuosavos ir brangios. Tačiau gera tai, kad Rutkūnas, būdamas lyrinės prigimties žmogus, šitokias kūrybines priemones nededa į savo poezijos pagrindinį planą. Net irzlus kritikas, visu pedantiškuoju uolumu besiknaisiojąs poeto kampuose ir užkampiuose, čia nekažinkiek tų vietų prigrabstys. Pacituotosios ištraukos ir tėra šios rūšies ištraukos, nelentai išiveržusios į šiaip jau kūrybingą ir poetinę vienetą. Tokiomis „puošmenomis“ nerasime čia nė vieno ištiesai sukomponuoto eilėraščio. Jis atsiranda nelauktai, atsitiktinai, nelyginant nesveika lastelė šiaip jau sveikame ir net gražiame kūne.

Neišvengia Rutkūnas didaktikos ir kitokių moralų. Ima, atrodo, ir sueiliuoja jis kokią nors dorinantį pasikalbėjimą ar mintijimą:

Noriu prabilti į sutiktą žmogų
paprastu meilės žodžiu,
pasaulį regėti tikrovėje nuogą,
be išdūsuotų melo žvaigždžių ...

58
... eit per gyvenimą atvira siela
mažojo brolio keliais (78).

Didaktiniuose eilėraščiuose Rutkūnas susvyruoja ir net suklyumpa. Svyruoja jis nedidaktinėse „filosofijose“, jeigu jos perankstyvai, dar nepribrendusios ir neišgyventos, yra išnešamos į viešąjį paviršių. Užtat čia ir atrodo, kad poetas būtų sėkmingiau sau pasitarnavęs, jei šios rūšies pavyzdžius būtų kritiškiau perrevizavęs arba, dar geriau, jų visai neįteisinęs šiame rinkinyje. Tada visa būtų pasidarę tikrai lyriška ir kūrybiška.

Tačiau visą kita posūkį Rutkūnas daro tada, kai jo natūroje pabunda tikrasis jausmas, kai jį pagauna ir neša emocija, kai jis savo lyrinėje ramybėje nutolsta nuo visų kasdienybės išpilietinimų. Tada jis mus jau lenkia į kūrybinę atmosferą, ir čia jau net pats šykštusis kritikas — ėdikas turėtų pasakyti, kad jo kūryboje yra ir grynosios lyrikos, ir ciklios formos, plastiškų vaizdų. Tada pat poetas jaučiasi užsikrėtęs pakilia poetinga nuotaika ir nesunkiai kitus užkrečia:

... ar žvaigždė užsidegs, ar vėjelis papūs
akys ieško tavęs debesėlių kely. (13).

Prunkščia sartis, vėją lenkia,
dūzga laukas avių —
linksma bėgti lygų kelią
tarp baltuojančių beržų ...

Trinka staklės, laukia sesė;
rausta skruostai — obuoliai.
— Man, žirgeli, — gelsvos kasos,
tau — baltieji dobilai (16).

Ypač liaudies nuotaikos eilėraščiuose Rutkūnas pajunta savo plačiąją valią valužę. Taip pat gamtos motyvuose, meilės temose, žodžiu, ten, kur nėra reikalingas didesnis mintijimas, kur nebūtini pilietiniai pasisakymai, didaktiniai filosofavimai ir kiti realūs galvosūkiai. Ypač norėtumėm čia išskirti Rutkūno liaudies dainų imitaciją. Poetas tada pasijunta lyg būtų tikrai į savo pėdas išokęs. Jo eilėraštis darosi ne tik grakštus, bet prašosi net dainos melodijos. Rutkūnas pajunta tokią laisvę, jog nesusilaikydamas net į manierų žaismingumą persimeta, pvz.:

Ne antelė klykia,
ne raiboji, o! —
skundžias merguzėlė
skausmo nedalioj.

Sunkūs kibirėliai,
vario naščiai, o!
juodos bangos kelias,
drumsčiai vanduo.

— Kam lankei, viliojai,
dobilėli, o! —
lig trečių gaidelių
negrįžai namo? (172—173).

Ten, kur Rutkūnas kuria tikroj pakilusioj nuotaikoj, kur vaizduotė ir emocija susilieja į sintezę, mes sutinkame ištisas grandis poetingų ir nuosavų vaizdų:

Nuo kalno šoka upės sraujos —
pavasario svaigus žaidimas. (11).
Anei žvaigždės. Tik liula liūnai.
Naktis — sunki kaip grabas. (65).

Seljna naktis ant pirštų (77).
... miškas — į tamsą įbridęs.
Dunkso įmigusios giliosios tankmės,
paukščio nesušlama skrydis. (138).

Čia tiktai atsitiktinai sugraibstytos vietos. Jų, tų subtilių vaizdmenų, prikašiotą dažname šio rinkinio puslapyje, nes, kaip jau sakyta, Rutkūnas yra vaizdo ir emocijos poetas. Šia linkme jam reikėtų intensyviau ir orientuotis. Visuomeniniai motyvai, kuriuos Rutkūnas bando traktuoti idėjiškai ar filosofiškai, jį klupdo. Tai ne jo sritis. Vis tiek, ar tai būtų tėvynė, žmogus, meilė, gamta, visa tai jam pasiseka teigiamai įkorporuoti į eilėraščių tiktai pro grynąją lyriką. Priešingai, kur prasideda fik mintijimas, o ne gyvenimas, kur tiktai sakoma, o viso neįmanoma. Prasideda ir sausra, dirbtinas vaizdų gaminimas, tiesa, vaizdų įspūdingų, masyviškai plačių, bet ne poetingų.

Lyrika, išsruvenusi iš pačių šiltųjų širdies gelmių ir turtingos vaizduotės dažų — štai Rutkūno karalystė, jo kūrybinės laisvės ir įsibėgimo takas. Čia slypi Rutkūno pašaukimas, iš čia gali kilti ir dar turtingesnė jo poezijos erdvė. Kad tatau yra tikra, Rutkūnas įrodė jau per visus keturius savo pasirodymus — keturias lyrikos knygas.

St. Būdas.

LIETUVA. Kraštas ir tauta. Redagavo dr. A. Stanys. 1946. Augsburgas. 62 psl. Kaina RM 3,—.

Leidinio išangos žodyje pasisakoma, kad „šio rinkinio straipsniuose aiškinami elementariniai dalykai. Jie buvo rašyti svetimiesiems, apie mūsų kraštą ir tautą nieko nežinantiesiems, ir buvo pirmiausia angliškai išspausdinti“.

Siame rinkinyje randame keturius ilgus informacinius straipsnius: Dr. V. Rami-daviečio „Kraštas ir žmonės“, dr. A. Stanio „Istorinė apžvalga“, B. K. „Kultū-riniai bruožai“ ir J. Jatulionio bei A. Mažulio „Ekonominiai santykiai“. Straips-niuose autoriai kruopščiai, nors ir gana konspektyviai, apžvelgia pasiimtąsias lie-tuviškojo gyvenimo sritis. Svetimieji, kuriems pirmoj eilėj ir buvo skiriamas šios knygos angliškasis vertimas, be abejojimo, apie mūsų kraštą sužinos naujų davinų arba turimuosius dar labiau išryškins. Šioji knyga nėra vien tik mintijimas, bet ir konkrečių — geografinių, istorinių, kultūrinių ir kt. davinų išdėstymas, ypač apie mūsų turtingą atkurtą nepriklausomojo gyvenimo metais.

Kaip sakyta, knyga paruošta sątraukos būdu, tačiau kruopščiai ir išsamiai. Mes norėtumėm stabtelti tik prie kultūrinio skyriaus, ypač ten, kur kalbama apie literatūrą bei rašytojus. Str. autorius šioje vietoje galėjo paminėti ir daugiau plunksnos vardų. Paminėjęs Donelaitį, Valančių, Daukantą, Maironį, Vaižgantą, būtinau turėjo pridėti dar ir Vydūną, Zemaitę, L. Pelėdą, Baltrušaitį ir kt. Iš dai-lininkų tepaminėtas tiktai Čiurlionis, nors galėjo pridėti ir dar keletą — jų turime gražų skaičių ir jie bent katalogiškai galėtų propaguoti mūsų kultūrinį plotį. Tas pats pasakytina ir apie kitus mūsų kultūrinio gyvenimo reprezentantus. Juk kul-tūrinis gyvenimas šiandien mums ir beliko bene tas vienintelis praeities kapitalas, kurius mes galime save priminti plačiajam pasauliui, priminti lietuvišką savitumą ir būdingumą.

Rinkinys papuoštas lietuviškojo gyvenimo vietovaizdžių, architektūros, tipologi-jos ir kt. vaizdais kurių čia yra apie 40. Tarp tų vaizdų čia būtų tikę vienas kitas mūsų kunigaikščių ar kitų didžiųjų vyrų atvaizdas. Šiuo atžvilgiu čia yra nemaža spraga. Svetimiesiems jie vaizdžiau primintų, kad mes turėjome politinio ir šiaip kito viešojo gyvenimo vadovų. Šalia Vefykų margučių, verpsčių ir kt. nebūdingų vaizdelių, įžymiųjų lietuvių veidai būtų efektingiau pabrėžę knygos tekstą ir tikslą. Tatai turėtina galvoj ateity leidžiant į pasaulį panašaus turinio leidinius.

Siaip jau šis leidinys yra graži ir turininga populiarizacija. Eiliniams skaityto-jams ji atskleis daug ko naujo, kitiems, kurie yra primiršę, bus proga pakartoti ir įsiminti. ●

B. Mitkus.

ŽMONĖS IR DARBAI

1946 metų rėmuose

Praciteji metai lietuvių tremtinių bendruomenėj atžymėti tam tikru veiksniu ir ryžtumu. Nežiūrint įvairiausių kliuvinių, kuriais praturtėjo ypač antrasis pusmetis, lietuviškoji nuotaika nesugniužo, priešingai: mūsų kultūrininkai ir visuomenininkai dirbo visu išsitiesimu ir, budėdami savo siekimų teisėje, išvarė palyginti, gilią ir derlingą vagą. Šioje vietoje bent konspektyviškai apžvelgsime tuos darbus, kuriuos ištesėjo mūsų tremtinių visuomenės kolektyvai bei atskiri asmenys.

1. Grožinė knyga ir kt. spauda

Šios rūšies žmonėms beveik niekas nebuvo pasiūlyta. Reikėjo viską patiems išsikovoti, išmaldauti, išprašyti. Taigi tiek spaudos, tiek meno žmonėms, lygiai ir visuomenininkams, teko galvoti, kurti, jausti įsipareigojimus, o paskui atkakliai dirbti tiems visiems sumanymams įgyvendinti.

GROŽINĖ LITERATURA buvo praturtinta stambiu leidinių skaičiumi. Su savo knygomis skaitantieji čia prisistatė tiek vyresnieji, tiek ir patys jaunieji, atseid, pradedantieji autoriai. Iš vyresniosios poetų generacijos čia pirmoj eilėj, be abejo, stovi Bernardas Brazdžionis, išspausdinęs stambų savo naujausios lyrikos rinkinį „Svetimį Kalnai“, kuriuo, kaip ir visuomet, taikliai veikė tremtinių sąmonę ir jausmus. Stasio Santvaro „Laivai palaužtom burėm“ pažymėtinas taip pat kaip lyriškai apipavidalintas šių dienų tematikos rinkinys, recenzentus vis dėlto suskirstęs į du gana skirtingus frontus — nuosaikiuosius ir rigoristus. Ryškios ir gilios minties eilėraščių knygą davė ir Kazys Bradūnas — „Svetimoji Duona“. Panašiomis temomis į tremtinį prabilo ir kiti vyresniosios kartos poetai: savo poezijos rinkinius paskelbė dar J. Aug. — Vaičiūnienė — „Skeveldros“, Juozas Mikuckis — „Svetimose viršūnėse“, Ben. Rutkūnas — „Pulšas plaka“, Balys Gaidžiūnas — „Rūpesčių dienos“, Juozas Kruminas — baladės „Sugrįžimo laivas“. Pirmaisiais rinkiniais pasirodė dar visos būrys pačių jaunųjų: Henrikas Nagys („Eilėraščiai“), Alf. Nyka — Nyliūnas („Praradimo simfonijos“), Al. Kairys („Blaškomi lapai“), Br. Dirmauskas („Pavasaris ateina“, Vyt. Kastytis („Smūtkeliai žydi“), R. Amalviškis „Krivio lėmimas“ (baladės), pridurtinas čia ir Kempteno stovyklos jaunųjų poetų almanachas „Verpetai“, kurių tarpe savo vyresniškumu pirmauja Alf. Tyruolis. Pažymėtina, kad iš pačių jaunųjų ryškiausiai išsiskiria du pirmieji — Nagys su Nyliūnu, kuriuos ir kritikos balsai pasitiko sutaringai bei teigiamai. Beletristai, kaip ir dažnai yra, pasirodė taupesni. Nesulaukėme nė vieno romano, nors gerai žinome, kad ne vienas jau yra parašęs ar baigia rašyti. Užtat pasirodė keletas novelių bei apysakų knygų. Stepas Zobarskas, kaip jam jau įprasta, davė sul-

tingų realistinių apsakų rinkinį „Svetimame krašte“, kuriame radome ir ankstyvesnių metų beletristikos pavyzdžių. Vyt. Alantas prisistatė su šių dienų tematikos beletristikos knyga „Ant siūbuojančios žemės“, Med. Bavarskas debiutavo novelių rinkiniu „Klajūnas“, Algirdas Gustaitis davė beletristinius kelionės išspūdžius „Tarp Šveicarijos ir Danijos“, nežinomas (ar nežinomoji) P. Tulpė paskelbė stambų iliustruotą rinkinį „Kalnų dvasia“. Kūrybinių bandymų rinkinį „Sofos ir Kadirto“ davė abiturientai — „Ūkanose“.

Feljetoniniam žanrui atstovavo vienintelis Pulgis Andriušis, išleidęs savo jumoristinius vaizdus „Ir vis dėlto juokimės“

Jaunieji skaitytojai smalsiai stilingai ir nuotykingai sumegstus Liudo Dovydeno „Pabėgėlio Rapsiuko“ nuotykius, Step. Zobarsko „Gandrą ir Gandrytę“, Jono ir Adolfo Mekų „Tris brolius“, Pr. Imsrio eilėraščius „Vilkas Meškeriotojas“ ir kt. knygas. A. Krausas paskelbė jaunimo antologiją „Gyviųjų draugas,“ (parinkti pavyzdžiai iš kitų autorių). Haunau'o Komitetas išleido keletą rotatorinių rinkinių, pavadinęs juos „Gimtinės žiburėliais“.

MOKSLO IR INFORMACIJOS reikalui pasirodė taip pat visa eilė genai lauktu knygų. Prof. Vaclovas Biržiška išleido stambų „Lietuvių rašytojų kalendorių“, kuriame duodama 1149 rašytojų pagrindinės gyvenimo datos ir knygų vardai. Dr. A. Maceina prieš pat N. Metus paskelbė filosofinį veikalą — „Didysis Inkvizitorius“, kuriame šių dienų problemos analizuojamos pagal to paties vardo Dostojevskio apsaką. Dr. V. Bieliauskas paskelbė straipsnių rinkinį apie „Zmogų šių dienų problematiką“. Dr. M. Alseikaitė — Gimbutienė išspausdino savo disertaciją „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais“ (stambi teksto dalis vokiečių kalba).

Aktualiam mokyklos reikalui patenkinti atsirado ir pačių būtinųjų vadovėlių ar bent jų konspektų. Buvo išspausdinta bent keli anglų ir prancūzų kalbų žodynai (ypač pažymėtinas tik užhaigtas Beržinskų ir Minkūno A. kalbos žodynas), L. Dambriūno „Lietuvių kalbos sintaksė“, St. Barzduko „Lietuvių kalbos gramatika“, J. Paškevičiaus „Vokiečių kalbos gramatika“, „Anglų kalbos gramatika“ (J. Kukanauzos), P. Janutienės, „Lietuvių literatūros konspektas“, V. Liulevičiaus „Senųjų amžių istorijos koncentras“, Dr. J. Matuzo „Senųjų amžių istorija“, J. Miškinio „Angalių sitematika“, „Zoologija“, „Žmogaus kūnas“ ir kt. knygos bei konspektai. Dalis šių ir kitų knygų, skiriamų skubiam mokyklos reikalui, buvo spausdinama iš originalių rankraščių, kitos gi pakartojamos atspaudų būdu.

Grynosios praktikos reikalui buvo išleista ir keletas leidinių: stenografijos, šoferiavimo ir pan.

Mūsų tautiniams interesams išryškinti pasirodė taip pat keletas visuomeninio istorinio rėmo knygų: „Lithuania“ („Lietuva“ anglų ir liet. kalbomis, red. A. Stanio), Br. Kviklio „Lietuvių kova su naciais“. Susilaukėme ir atskirų stovyklų almanachų — metraščių: „Dienos be tėvynės“ (Flensburgo stov., red. Andrius Vaitkus), „Svetimaj padangėj“ (Würzburgo, red. Kasniūno) ir visa eilė kitų.

PERIJODINĖ SPAUDA buvo pasiekusi pasigėrėtiną lygį tiek turinio, tiek ir kiekybės atžvilgiais. Deja, paskutiniai metai mėnesiai savo radikaliais nuostatais

į mūsų spaudos „o“ kartų ir skaitytojų tarpą, įnešė daug apsvylymo ir kartelio: visa eilė laikraščių ir žurnalų buvo uždaryta ir palikta vos keli savaitraščiai.

Perijodiniai leidiniai daugiausia buvo susitelkę amerikiečių zonoje, kiek mažiau anglų ir labai maža prancūzų zonose („Šviesa“).

Metų bėgyje tremtinius lankė savaitraščiai: „Mūsų kelias“ (red. Penikas), „Žiburiai“ (red. Vytėnas), „Mūsų viltis“ (red. A. Šidlauskas — Vilainis), „Tėviškės Garsas“ (red. Med. Bavarskas), „Lietuvių Zodis“ (red. J. Kardėlis), „Tremtinių Žinios“ (red. H. Blazas), „Naujasis Gyvenimas“ (red. Kun. P. Bagdanavičius). Maždaug antroj metų pusėj pasirodė ir keli dienraščiai: „Mintis“ (red. J. Vasaitis), „Žiburiai“ (savaitraščio priedas), „Apžvalga“ (red. Alb. Valentinas ir V. Oškėnis), ir „Laisvės Varpas“ (red. F. Kirša). Gerą savaitinę informaciją teikė šiaurės Vokietijoj leidžiamas „Kelyje Tėvynėn“ (red. Jer. Cicėnas).

Antrame pusmetyje pasirodė ir keletas mokslo, meno, literatūros ir visuomenės mėnesinių žurnalų: „Tremtinių mokykla“ (red. A. Kairys), „Mintis“ (red. Stp. Vykintas), „Pėdsakai“ (red. St. Būdavas). Taip pat buvo periodiškai išleidinėjamas dar 1945 m. pradėtas leisti „Aidų“ žurnalas (red. Dr. V. Bieliauskas ir K. Bradūno), ir „Gintaras“ (red. J. Kruminas).

Įvairiais laikotarpiais skaitytojus lankydavo „Žibintas“ (red. J. Kuzmickis), „Alguvos Baras“ (red. Tyruolis), „Skautų Aidas“, „Saulutė“ (red. A. Giedrius — Giedraitis), „Žingsniai“ (red. P. Butėnas), „Žvilgsniai“ (red. J. Mekas), „Geležinis Kelias“ (red. Laukaitis), „Tėvynės šešėlyje“ (red. R. Spalis), „Vagos“, „Tėvynėn“ (red. prof. Krėvė-Mickevičius, Austrijoj), „Šviesa“. Pačioj metų pabaigoj pasirodė ateitininkų moksleivių organas „Ateitis“. Kai kurie laikraščiai buvo dar suorganizuavę atskirų sričių priedus ar skyrius.

Kai kurios visuomeninės grupės tam tikrais tarpais dar išleidinėdavo informacinius laikraščius — biuletenius: „Laisvoji Lietuva“, „Mažasis židinys“, „Mūsų Pranešimai“, ir „Varpas“

Iš pastarųjų neperiodinių leidinių pusė buvo spausdinami rotatoriumi ir pan. priemonėmis.

Beveik visos didesnės stovyklos turėjo savo dieninius ar savaitinius pranešimus.

Tas, palyginti, produktingas mūsų perijodinių leidinių skaičius metų pabaigoje, kaip sakytą, buvo tam tikrais nuostatais suglaudintas. Šiandien mūsų skaitytojus lanko tiktai šie laikraščiai: „Mūsų kelias“, „Tėviškės garsas“, „Mintis“, „Žiburiai“ ir „Lietuvių Zodis“. Visi kiti yra sulaukyti. Atitinkamai yra paliesta ir knygų sritis.

Mūsų rašytojai ir kiti plunksnos žmonės uoliai dalyvavo savosios spaudos puslapiuose. Be visos eilės mokslininkų, visuomenininkų ir publicistų, ypač pažymėtini mūsų grožinio žodžio kūrėjai. Jų eilėse be tų, kurie išleido atskiras knygas, dažnai matydavom šiuos vardus: Vydūną, M. Vaitkų, F. Kiršą, J. Švaistą, N. Mazalaitę, J. Jankų, Gr. Tulauskaitę, Alę Sidabraitę, Vyt. Tamulaitį, K. Grigaitę, B. Gražulį, St. Laučių, P. Jurkų, J. Gailių, P. Orintaitę, Vl. Prosciūnaitę, A. Nakaitę, L. Žitkevičių, A. Škėmą, Alg. Giedrių, A. Gražiūną, J. Švabaitę, K. Barauską — Nendrę, Pr. Ališauską, V. Kazoką, Al. Baroną, B. Augustinavičių, P. Guobį, ir d. kt. Žodžiu,

mūsų plunksnos darbuotojų kolektyvas buvo judrus ir gausus. Kai kada produkcija pereinavo į perprodukciją ir dėl to neretai nukentėdavo kūrinio kokybė. Tačiau mus džiugina ir tai, nes visi tie faktai byloja, jog mumyse tebėra gaji ir kūrybinga mintis.

Spaudos darbe didelių nuopelnų tremtinijoj turi ir mūsų leidyklos ar atskiri leidėjai. Apytikriai iki šiol buvo žinomos šios: „Atžalynas“, „Giedra“, „Baltija“, „Patria“, „Br. Sulaičiai“, „Tremtiniai“, „Aistija“, A. Urbonas, L. Vismantas ir kt.

2. Meno plotai

MENO REPREZENTACIJA lietuvių tremtinių tarpe buvo pati elastiškiausia. Tatai sakydami, galvoje turime įvairias lietuviškojo meno šakas: dainą, teatrą, šokius, tapybą ir pan.

Zymų tautinį, o taip pat ir propagandinį vaidmenį kitų tautybių tarpe čia šuvaldino pirmoj eilėj įvairūs mūsų ansambliai, kurių judriausiai čia pasirodė „Čiurlionis“ (Mikulskio), Liet. Tautinis Ansamblis (muz. Step. Sodeikos ir akt. G. Veličkos), „Sietynas“ (Alg. Kačanausko), taip pat įvairūs studentų (Jarošeko ir kt.) muzikiniai vienetai. Be to, visa eilė chorų: Chorm. J. Starkos, Jonušo, Budriūno, Šimkaus, Chomskio. Šie ansambliai, chorai, ypač šokėjų grupės, yra mūsų naudai palenkę ir ne vieną prancūzų, anglų, amerikietį, net vokiečių. Ypač čia paminėtina pirmoji dainų šventė Würzburge (IX. 8.).

Įkandin lenkiantį vaidmenį vaidino ir mūsų operos solistai bei muzikai instrumentalistai ir kt. Jų vardai mums per daug gerai žinomi. Štai jie: V. Jonuškaitė, Ant. Dambrauskaitė, E. Kalvaitytė, Pr. Radzevičiūtė, Elz. Kardelienė, Iz. Motiekaitienė, J. Rajauskaitė, Binkevičiūtė, Nauragis, Jakubėnas, Orantas, Kutkus, Sprindys, Baltrušaitis, Dičiūtė, Butėnas, Mrozinskas, Kovelis, Iz. Vasyliūnas, Pr. Matiukas, Puškorius, Liepas, M. Saulius Andr. Kuprevičius ir dar. kt. Taip pat šokėjai — Nasvytytė, Valėišaitė, Kepalaitė, Velbasis, Liepinas.

Su dainos ir muzikos menu savo judrumu ir efektingumu glaudinasi ir dramos teatras. Vieni ir kiti yra apskraidę visas lietuvių stovyklas ir stovyklėles. Dramos teatran susitelkė mūsų senieji aktoriai, šalia savęs priglausdami ir scenos atžalyną. Čia ypač paminėtinas yra Augsburgio dramos teatras su rež. Palubinsku (pastatęs „V. Kudirką“, „Pirmą skambutį“), Detmoldo „Aitvaras“ su H. Kačinsku, Gučium ir Blekaičiu (A. Rūko „Bubulis ir Dundulis“), Hanau — „Atžalynas“ (rež. Valiukas ir Škėma — „Atžalynas“, Ant. Gustaičio „Sekminių vainikas“ ir „Vieną vakarą, ir akt. St. Pilkos rež. „Princesė Turandot“), Ravensburgo liet. teatras (rež. Al. Gustaitienė „Nuodėmingas angelas“ ir kt.), Würzburgio (rež. Zenkevičiaus „Sudrumstoji ramybė“ ir kt.). Buvo dar keletą teatrinių grupių pačioj šiaurėj, kurios deja, dėl didelio atstumo ar kt. priežasčių mūsų negalėjo pasiekti. Prie jų galima gretinti ir Kaselio baletio teatrą „Laisvė“ (Liepinas) bei vaikų teatrus Wiesbadene, vėliau Kassely (rež. Saudargienė), Würzburge ir kt. stovyklose.

Lietuviškoji kultūra svetimiesiems buvo parodyta ir visoj eilėj parodų, pvz., Schongau, Baden — Badene (org. dail. V. K. Jonyno) ir kt., kuriose su savo kūriniais dalyvavo visa plejada mūsų dailininkų: Galdikas, Kasulius, Petravičius, Var-

nas, Staneika, Augis, Jonynas, Kašuba, E. Kulvietis, Mackevičius, Ratas — Rataiskis, M. Markulis, Janušas, B. Murinas, T. Valius, A. Dargis ir kt.

3. Visuomeniškumo bėgiais

Per tuos metus įvyko visa eilė visuomeninių bei profesinių suvažiavimų, kurių metu tartasi bendraisiais ir specialiaisiais reikalais. Buvo telkiamasi į atitinkamus organizacinius vienetus, aptariamose veiklose kryptys bei taktika ir, kiek leido sąlygos, buvo gyvenimas lenkiamas pagal realiuosius nuostatus.

Kovo m. pradžioj Hanau'e įvykęs stovyklų atstovų suvažiavimas koordinavo ir apipavidalino Lietuvių Tremtinių Bendruomenės (LTB) veiklą. Sausio m. Tūbingene dvi dienas tarėsi rašytojų suvažiavimas, ta proga suruošdamas ir turiningą literatūros vakarą. Gegužės mėnesį Hanau'e įvyko gausus žurnalistų suvažiavimas, kurio metu suruošta pagrindinės spaudos paroda (1941—44 m. m. Lietuvoj). Pažymėtinas Liet. operos, operetės, baletu, dramos ir orkestro artistų — menininkų suvažiavimas Kassely su ilgoka kelių dalių menine programa. Birželio m. Hanau'e įvyko kunigų studijų dienos, dar vėliau toks pat ir mokyklų kapelionių suvažiavimas. Savo suvažiavimus su specialia programa ir atitinkamomis rezoliucijomis turėjo dar: — evangelikai, vaistininkai, skautai, Liet. Raud. Kryžius, gydytojai, teisininkai, gimnazijų vadovybės, katalikų akcijos veikėjai, Kat. muzikos veikėjai, liet. politiniai kaliniai, studentai, girininkai, žemės ūkio darbuotojai, filatelistai ir dar kt.

MOKYKLŲ IR KURSŲ ORGANIZAVIMAS buvo pagrindinis mūsų bendruomenės padalinių ar atskirų jos narių rūpestis. Be pradinių mokyklų ir gimnazijų, kurių turėjo kiekviena didesnė stovykla, pračiais metais dar buvo steigiami visa eilė ir specialinių mokyklų.

Pirmoj eilėj čia paminėtinas Baltijos universitetas Hamburge, į kurį susitelkė šiaurinės Vokietijos tremtinių jaunimas. Universitetas kilo labai vargingose sąlygose ir veike abipusio — profesorių ir studentų — pasišventimo dėka. Freiburge dail. V. K. Jonyno iniciatyva įsteigtas Pritaikomosios Dailės Institutas, Kemptene — Aukštieji Technikos kursai ir Nürtingene — Aukštesn. Technikos mokykla. Flensburge buvo organizuojama jūrininkų mokykla, Prekybos mok. Grevene, miškininkų Hanau'e, dailės studijos Würzburge (dail. Jonušo) ir Hanau'e (dail. Kaminsko). Be to, buvo oganizuojama įvairiausio pobūdžio kursų: Kemptene hidrometrijos (prof. Step. Kolupailos), mokytojų-Seedorfe (kalb. P. Butėno), vaikų darželių auklėtojų-Detmolde. Be to, kiekviena stovykla turėjo įvairių kalbų, amatų ir bendro lavinimosi kursų.

Tremtinių patyrimų turinį papildė ir atsitiktinieji įvykiai. Pačioje metų pradžioje kai kurias stovyklas aplankė Vatikano atstovas ark. C. Chiarlo. Buvo įsteigta Šv. Sosto delegatūra lietuviams Vokietijoje ir Austrijoje, kurios šefu paskirtas kan. F. Kapočius. Kai kurias stovyklas aplankė mirusio Amerikos prezidento našlė p El. Rooseveltienė. Tremtinius ilgoką laiką lankė BALFO atstovas kun. dr. J. Končius. Rudenop, patyręs karčią kelionės odisėją, į anglų zoną atvyko, dr Vyduanas. Rudenop tremtinius pasiekė skaudi žinia, nes netikėtai buvo patirta, kad

Flossenburgo KZ stovykloje naciai yra sunaikinę 2480 lietuvių. Didžiausias ir nepertraukiamas įvykis buvo, be abejo, tarptautiniai atoslūgiai ir pakilimai, kuriuose kiekvienas tremtinys net pro mikroskopą stengėsi įžiūrėti savo reikalui šokių ar tokių pragiedrulių. Pastarieji įvykiai ir šiandien tebeeksplloatuoja mūsų dėmesį, protavimus, jausmus ir lūkesčius.

4. Tarp gyvųjų ir mirusiųjų

Prabėgusiais metais stabtelta ir ties viena kita sukaktimi. Tačiau ir čia tiek organizacijos, tiek spauda nepaliko be spragų. Taigi ne viskas, kas verta paminėti, buvo įmanoma atsiminti ir pagerbti. Įvairiausi bendruomenės rūpesčiai, kurie iki paskutinių dienų vis labiau didėjo ir tebedidėja, atitraukė mus nuo daugelio sukaktuvinių vardų bei įvykių. Negalėjome su didesniu atsidėjimu paminėti daugelio rašytojų, visuomenininkų ar būdingesnių istorinių datų. Stabtelėta tik ties keliais akyvaizdesniais atsitikimais.

Spauda ir Hanau'o visuomenė pagerbė Dr. K. Grinių, sulaukusį 80 metų. Pedagoginiai sluogsniai išsamiau sustojo ties mūsų įžymaus filosofo St. Šalkauskio asmeniu, jo mirties 5 metų sukakties proga. Buvo prisimintas kun. M. Krupavičiaus 60-metis, prof. dr. Pr. Gudavičiaus 70 m. Savo jubiliejų susilaukė ir mūsų įžymiosios dainininkės — V. Jonuškaitė (20 metų scenos darbo) ir Elizbieta Karalienė (15 metų). Savo kūrybinio darbo sukaktį turėjo poetas Juozas Mikuckis ir šiam reikalui šio straipsnio autorius iš sukaktuvininko buvo išviliojęs pluoštą biografinių žinių. Deja, tuo metu turėjo sustoti „Pėdsakai“ ir sukaktis pavėlino... Atsivertus prof. Vacl. Biržiškos „Liet rašytojų kalendorių“, paaiškėjo, kad pr. metais 70 metų suėjo visai eilei žmonių, kurių, deja, negalėjom visuomenei priminti: — dail. Zmudzinavičiui, Herbačiauskui, o 60 m. — Vikt. Biržiškai, Ciurlionienei, Ig. Končiui, Pr. Dovydaičiui, Rom. Striupni, akt. Konst. Glinksiui ir kt. Apie 50 metų sukaktis jau ir nebeminime, nes jų savininkai, jei Dievas leis, galės dar vieną dešimtmetį palaukti...

1946 metai mums buvo ir nuostolingi: netekome artimų ir brangių žmonių — Martyno Jankaus, Jono Vanagaičio, prof. J. Elisono, Dr. Justino Tumėno, plk. Al. Šumskio ir kt. Taip pat, jei tos žinios, kurios ateina iš anapus geležinės uždangos, yra tikros, esame dar netekę ir Aleksandro Stulginskio, prof. Aug. Voldemaro ir Dr. J. Skrupskelio.

5. Užsklanda

Sykščiu sfinksu prieš akis stovi šie metai. Mums nežinomi jo nešamieji laimikiai ar nuostoliai. Tačiau mes tikime į dosnesnę ateitį. Be abejo, ji kada nors fokia dar ateis, o tuo tarpu mums belieka dvejopas įsipareigojimas: dar uoliau taupyti savo dvasinę ir fizinę sintezę — savo asmenį, ir dar uoliau kurti arba bent kauptis kultūrinių vertenybių kūrybai. Šiandien, kai mes esame jau ne tik nebesuprantami, bet ir nehumaniškai bandomi, kai gražios kalbos yra patapusios tiktai mados kosmetika, ir kai šiandien tokia karti melagystė tarp pažadų ir ištesėjimo, mums atsistoja dar ir kitas įsipareigojimas — susikaupti ir išverti bet kokia kaina.

St. Būdas

„PĒDSAKUOSE“ BENDRADARBIĀUJA:

J. Aistis-Aleksandriškis, J. Augustaitytė-Vaičiūnienė, Dr. J. Balys, Prof. Vacl. Biržiška, Bernardas Brazdžionis, Stasius Būdavas, Liudas Dovydėnas, Dr. J. Kantimasi, Prof. Stp. Kolupaila, Juozas Kruminas, Jonas Kužmickis, A. Landsbergis, Dr. V. Maciūnas, P. Maldeikis, Nelė Mazalaitė, Adolfas Mekas, Jonas Mekas, Juozas Mikuckis, Alė Nakaitė, Pr. Naujokaitis, Karolė Pažėraitė, Pr. Razminas, Benys Rutkūnas, Stasys Santvaras, Alf. Šešplaukis — Tyruolis, Julija Švabaitė, Antanas Vaičiulaitis, Mykolas Vaitkus, A. Vilainis, Vydūnas, Stepas Zobarskas, Leonardas Žitkevičius ir kt.

Authorized by UNRRA

„Pēdsakus“ leidžia „Venta“ Würzburgē

Kaina penkios markės

Spaudē Fränkische Gesellschaftsdruckerei Würzburg.

68

ALp(LKA)3111
1947, Nr.3/4

90.757.49